

II

MITROPOLIȚII BLAJULUI DE LA 1850 LA 1918

Prin Bula *Ecclesiam Christi ex omni lingua*, la jumătatea veacului trecut, Papa Pius al IX-lea ridică Episcopia română unită la rangul de Arhiepiscopie și Mitropolie. Primul Mitropolit pe scaunul Blajului a fost *Alexandru Șterca Șuluțiu*.

MITROPOLITUL ALEXANDRU ȘTERCA ȘULUȚIU (1850-1867)

Înfrângerea orgoliului unguresc pe câmpiile românești ale Șiriei (1848) nu a dus la soluționarea definitivă a conflictelor politice în Transilvania. Pentru a restabili echilibrul între ungurii care afirmau că luptă pentru libertate, și românii care doreau de secole să se emancipeze din legăturile așa-zisei libertăți ungurești, Curtea de la Viena a introdus în Transilvania regimul militar al generalului guvernator Wohlgemuth, revenind la politica "absolutistică" pentru alți 10 ani (1850-1860). Înfrângerile Austriei la Magenta și Solferino au dus la răsturnarea acestui regim și la înlocuirea lui prin "Regimul Constituțional" (1860-1867). În acest timp, ungurii, profitând de greutățile prin care trecea imperiul, au propus Austriei sistemul de guvernare "dualist", care a putut prelungi cu alți 51 de ani agonia imperiului austriac. Mitropolitul Șuluțiu a murit înainte de a vedea consolidarea acestui sistem, care a fost pentru românii din Transilvania o perioadă de mari încercări și sacrificii.

Viața și studiile. Alexandru Șterca Șuluțiu s-a născut la 15 februarie 1794 în Abrud,^[85] vechi centru naționalist minier. După terminarea școlii în comuna natală, s-a dus la Blaj, unde a terminat teologia. Căsătorindu-se, a fost numit capelan și pe urmă protopop la Bistra. De acolo a trecut ca vicar foraneu la Șimleul Silvaniei, unde a rămas și după moartea soției, până la alegerea episcopală.

Sinodul electoral, în care a obținut 96 de voturi, s-a ținut la Blaj la 6 luni după moartea Episcopului Lemeni, în 30 septembrie 1850. Confirmat de împărat și numit de Papă, a fost sfințit episcop la Oradea de către V. Erdeli, episcopul din localitate. Introducerea sa la Blaj n-a avut mare solemnitate, din cauza discuției ce începuse la Viena pentru restaurarea Mitropoliei române din Transilvania.

Restaurarea Mitropoliei de Alba Iulia și Făgăraș. Restaurarea mitropoliei române a fost una din dorințele exprimate în adunarea de pe Câmpia Libertății de la Blaj. V. Erdeli, Episcopul Orăzii, și-a dat toată osteneala pentru realizarea acestei dorințe, făcând intervenții pe lângă cercurile competente. Restaurarea mitropoliei a fost aprobată în conferința de la Viena din decembrie 1850, la care au luat parte I. Scitovski, arhiepiscopul din Strigoni, E. Erdeli, episcopul de Oradea, A. Bach, ministrul de interne, Ed. Bach, ministrul Transilvaniei și Printzer, consilier de secțiune. Confirmând Împăratului această decizie, s-a înaintat chestiunea Papei Pius al IX-lea, care prin Bula *Ecclesiam Christi ex omni lingua* a scos Episcopia de Alba Iulia și Făgăraș de sub jurisdicția Arhiepiscopiei din Strigoni și a ridicat-o la demnitatea de Arhiepiscopie și Mitropolie, dându-i ca sufragane episcopia de Oradea-Mare și cele două episcopii nou înființate, de Gherla și Lugoj. Astfel, Biserica română unită a fost întâia care s-a emancipat de orice influență străină, constituindu-se în provincie bisericească independentă. Preconizarea primului mitropolit Al. Ș. Șuluțiu a avut loc la 16 noiembrie 1854.^[86] La instalarea sa solemnă pe scaunul mitropolitan a luat parte Nunțiul apostolic de la Viena și principele Schwarzenberg, guvernatorul Transilvaniei.

Mitropolitul Șuluțiu a mărit capitulul catedral cu alți trei membri și l-a ridicat la demnitatea de "Capitulul mitropolitan". Apoi s-a gândit la clerul mai simplu, ale cărui necesități le cunoștea din experiență, și a obținut pentru ajutorarea lui un subsidiu de 18.000 fl. anual. Pe urmă a donat Mitropoliei, prin literile fundamentale din 23 aprilie 1861, domeniul său de la Spring, precum și toată averea sa mobilă. În sfârșit, a lăsat o altă fundație anuală de 8790 fl. pentru văduvele de preot, pentru câteva parohii sărace, pentru profesorii din Blaj, pentru Biblioteca Seminarului și pentru bisericile din Abrud, Bistra și Șimleu, pe unde a umblat ca preot. Administrarea acestei fundații a fost lăsată Mitropoliei și Capitulului mitropolitan.

Activitatea națională

Mitropolitul Șuluțiu a luat parte la toate manifestațiile naționale din perioada "absolutismului" și "constituționalismului", luptând cu suflet, ca un adevărat "moț" al lui Avram Iancu, pentru drepturile neamului românesc.

Perioada absolutismului (1849-1860). Regimul absolutist a fost mai mult un timp de tranziție pentru liniștea spiritelor agitate ale revoluției din 1848. În acest timp, Curtea imperială din Viena împărțea toate dispozițiile de

ordin politic și administrativ, fără să consulte naționalitățile din imperiu. Memoriul și Promemoriul Episcopului Șaguna, prezentat Curții imperiale, n-a fost luat în seamă.

Din aceste motive, activitatea națională a românilor din Transilvania a rămas pe planul al doilea, dându-se mai multă atenție organizării administrative și celei bisericești. Mitropolia de Alba Iulia și Făgăraș a fost restaurată în această vreme.

După scurt timp, s-a dovedit însă că imperiul austriac nu era atât de tare ca să poată ține singur conducerea fără sprijinul naționalităților conlocuitoare. Înfrângerile de la Magenta și Solferino au determinat Curtea imperială să țină seamă de problema naționalităților, pe care le-a chemat să ia parte la conducere. În felul acesta a luat naștere regimul constituțional.

Regimul constituțional (1860-1867). Regimul constituțional a fost inaugurat prin convocarea "Senatului imperiului mărit" (Verstärkter Reichsrat), la care au fost prezenți și capii celor trei provincii românești din imperiu. Românii din Banat au fost reprezentați de Andrei Mocioni, cei din Bucovina de baronul N. Petrino și cei din Transilvania de Episcopul Andrei Șaguna de la Sibiu.

Reprezentantul maghiar, G. Maylath, a susținut vechea politică ungiurească, preconizând ideea unui stat maghiar unitar, care să înglobeze celelalte naționalități, despuiate de orice drepturi. Teza ungiurească a fost combătută de Episcopul Șaguna, care a cerut, la rândul său, realizarea dorințelor românești exprimate pe Câmpia Libertății din Blaj, în 1848.

În fața acestor probleme, împăratul a decis să adopte "sistemul individualității istorico-politice" ca unitate de guvernare a diferitelor provincii. El a acordat, prin decretul din 20 octombrie 1860, autonomie legislativă tuturor provinciilor din Monarhie, restabilind în deplină eficiență Dietele provinciale, ce urmau să fie unificate de Parlamentul central supraprovincial.

Deoarece dietele provinciale aveau misiunea să apere interesele naționalităților din provincie, împăratul a adresat un decret Președintelui de consiliu Rechberg, cerând modificarea vechii constituții feudale transilvane, care prevedea privilegiile, recunoștea clase sociale și împărțea drepturi numai la cei favoriți. În urma acestor dispoziții, Cancelarul Transilvaniei Kemeny a fost obligat să convoace pe toți reprezentanții națiunilor la o conferință pentru înființarea "adunării reprezentative", care avea de scop să apere și interesele celor care au fost excluși până atunci de la exercițiul drepturilor politice. Cu aceste speranțe, Episcopul Șaguna a convocat al doilea Sinod diecezan și a trimis împăratului o diplomă în care să fie asigurate: 1) *drepturile politice ale românilor*; 2) *principiul egalității celor trei limbi*; 3) *reprezentanța proporțională la conferința ce va avea loc*; 4) *permisiunea convocării Congresului național*.

Congresul național român (Ianuarie 1861). Congresul național, cerut de Episcopul Șaguna, s-a întrunit în ianuarie 1861 pentru a stabili punctul de vedere românesc la "Adunarea reprezentativă" care urma să aibă loc la Alba Iulia. La acest congres au participat capii spirituali ai românilor, adică Mitropolitul Șuluțiu de la Blaj și Episcopul Șaguna de la Sibiu, împreună cu 159 de membri din diferite regiuni ale Transilvaniei.

Acest congres a reconfirmat: 1) existența politică și independența națională a românilor de amândouă confesiunile, uniți într-o solidaritate națională indestructibilă; 2) solidaritatea cu acțiunea celor doi episcopi pe teren religios și național; 3) incompatibilitatea legilor electorale din 1791 și 1848 cu voința imperială exprimată în rescriptul imperial adresat Președintelui de Consiliu Rechberg (1859-1860). Pentru a îndrepta această stare de lucruri, Congresul și-a permis să prezinte un proiect de lege electorală, care acorda drept de vot celor ce au un venit anual de 50 fl., și extindea același drept intelectualilor cu profesii libere, fără de nici o condițiune.

În sfârșit, congresul a trimis împăratului o suplică, pentru a demonstra in justiția comisă de Cancelaria transilvană față de națiunea română, fixând pentru conferința mixtă din Alba Iulia numai 8 reprezentanți pentru cei 1.354.550 români, în timp ce erau aduși 24 reprezentanți pentru cei 539.218 unguri și secui, și 8 reprezentanți pentru 196.375 sași.

Văzând nervozitatea cauzată între români de această împărțire injustă, Cancelarul Kemeny a rugat pe episcopii români să liniștească spiritele.

Conferința mixtă din Alba Iulia (februarie 1861). Conferința mixtă, pentru pregătirea căreia s-a ținut Congresul național, a avut loc la Alba Iulia, cu participarea reprezentanților unguri, secuilor, sașii și români. Delegația românească a fost reprezentată de Mitropolitul Șuluțiu și de Episcopul Șaguna.

Episcopul ungiur Haynald a expus punctul de vedere ungiuresc, susținând că, în virtutea deciziilor dietale din Bratislava (1848) și Cluj (1849), care a hotărât unirea Transilvaniei cu Ungaria, numai reprezentanții celor trei națiuni vor putea face parte din parlamentul din Pesta, după cum prevede de altfel și legea electorală din 1848.

Mitropolitul Șuluțiu a luat cuvântul în numele românilor, combătând energic pretențiile injuste ale ungiurilor și secuilor. El a expus apoi revendicările sacre ale neamului său, cerând promulgarea unei legi care să recunoască națiunea română ca a *quarta natio Transilvaniae*, cu drepturi politice, civile și religioase egale cu ale celorlalte națiuni, în măsura în care participă la contribuțiile publice. Ca o consecință logică a acestor drepturi, a mai cerut ca limba română să fie utilizată în Stat în mod egal cu celelalte două limbi, ungiură și saxonă.

Reprezentantul ungiur, I. Horvath, a răspuns că românii nu pot fi recunoscuți de a patra națiune politică, motivând că revendicarea aceasta ar fi împotriva "logiceii".

În sfârșit, după multe discuții, propunerile au fost puse la vot, și ungurii, profitând de azeziunile unor sași trădători, au obținut o majoritate de 27 voturi în favoarea tezei lor, care cerea un stat maghiar unitar după legea din 1848. Dar împăratul nu a ținut seama de această votare, ci a restabilit, prin decretul imperial din 24 martie 1861, vechile autonomii teritoriale, municipale și districtuale, promițând acordarea drepturilor politice naționale care nu le-au avut până la 1848. Pentru realizarea acestui program de îndreptățire, a stabilit să se țină la Alba Iulia, în 24 noiembrie 1861, viitoarea Dietă, în care se vor lua măsurile necesare. Între timp a acordat 24 locuri națiunii române în senatul imperial.

Ungurii s-au revoltat împotriva măsurilor imperiale și, în semn de protest, au obligat pe Cancelarul Kemeny să demisioneze. Împăratul a răspuns prin decretul din 18 octombrie 1862, reînnoind promisiunile făcute și acordând românilor tot sprijinul la viitoarea dietă.

Al doilea congres național român (20-23 aprilie 1863). Pentru a comunica națiunii promisiunile făcute de Împărat, a fost convocat la Sibiu un nou congres național, care a mulțumit împăratului și a sintetizat într-un memoriu toate revendicările naționale, pe care le-au prezentat Curții o delegație în frunte cu Episcopul Șaguna. Curtea imperială a elaborat o nouă lege electorală, conform căreia au avut lor primele alegeri la care au participat și românii.

Alegerile din 1863. Mitropolitul Șuluțiu și Episcopul Șaguna au informat, prin circulare, poporul, dând instrucțiuni în vederea alegerilor. Conștiința națională a făcut să nu fie pierdut nici un vot românesc chiar și în centrele electorale mixte. Rezultatul a fost următorul: *Românii au obținut 46 deputați, Ungurii au obținut 43 și Sașii numai 32.* Având împăratul la dispoziția sa un număr de scaune "regale", prin care putea decide ca o națiune să aibă majoritatea asupra celorlalte, rezultatul definitiv a fost următorul: *56 deputați pentru români, 54 deputați pentru Unguri și Secui, și 43 deputați pentru Sași.* În semn de nemulțumire, numai 11 deputați unguri și secui au participat la lucrările Dietei, care au început în 16 iulie 1863. Împăratul a decis, în rescriptul său adresat Dietei, că nu se va putea face restaurarea vieții constituționale în Transilvania după legile din 1791 și din 1848, deoarece Curtea imperială nu a aprobat niciodată unirea Transilvaniei cu Ungaria.

În ședințele Dietei din 26 august - 7 septembrie 1863 a fost discutat articolul de lege care a acordat drepturi politice și religioase națiunii românești din Transilvania. În acest articol de lege s-au stabilit următoarele:

1. Națiunea română, cu confesiunile sale unită și ortodoxă, obțin prin lege egalitatea completă cu cele trei națiuni și 4 confesiuni;

2. Cele patru națiuni (ungară, saxonă, secuie și română) vor avea aceleași drepturi și liberul exercițiu al confesiunii lor. Exercițiul drepturilor civile și politice ale tuturor locuitorilor nu mai poate fi restrâns.

3. În stema Transilvaniei se va introduce și emblema națiunii române.

4. Toate legile țării, privilegiile, patentele contrare dispoziții sunt declarate nule.^[87]

Aceste dispoziții au fost sancționate de împărat în 26 noiembrie 1863 și, pentru prima dată, publicate în limba română. Împăratul le-a semnat în ortografia românească: "Franciscu Iosifu".^[88]

Activitatea Dietei a fost apoi întreruptă pentru a permite deputaților să participe la ședințele Senatului imperial. Dieta și-a reluat activitatea în februarie 1864, când situația Cabinetului Schmerling a început să fie critică din cauza relațiilor internaționale extrem de defavorabile pentru Austria; ele au determinat, la 30 iulie 1864, căderea cabinetului Schmerling. Această schimbare a provocat noi preocupări în sânul națiunii române din Transilvania, care după atâtea sacrificii își realizase o parte din programul său național.

De aceste dificultăți în care se zbătea imperiul austriac au căutat să profite ungurii.

Atacul unguresc. Conte Apponyi a prezentat din partea ungarilor, încă în 1863, un memoriu împăratului care cuprindea dorința unei reconcilierii prin concesiuni reciproce, cerând revizuirea legii din 1848 și instaurarea unui "dualism coordonat" între Ungaria și Austria, care nu vor mai fi considerate ca entități separate ci ca o singură Austro-Ungarie. Situația internațională a favorizat planurile ungurești în 1865, din cauza războaielor purtate de imperiu. În acest an, împăratul Francisc Iosif, împreună cu împărăteasa Elisabeta, favorita ungarilor, au vizitat Pesta, în vederea unei colaborări cu ungurii. Rezultatul acestei vizite a fost dizolvarea Dietei de la Sibiu (1 septembrie 1865) și convocarea noii Diete la Cluj, pentru 19 noiembrie 1865. Pe baza legii electorale din 1791, care a fost pusă din nou în vigoare, au intrat în această dietă 150 deputați unguri și secui, 34 deputați români și 25 deputați sași. Noua Dietă a votat unirea Transilvaniei cu Ungaria.

Anul 1867 a sprijinit încă și mai mult programul unguresc. În 18 iunie 1867, împăratul Francisc Iosif a fost încoronat rege al Ungariei la Buda-Pesta. La mai puțin de două săptămâni după acest eveniment, au fost abrogate toate legile votate de Dieta de la Sibiu (20 iunie 1867), fapt care a zădărnicit toate speranțele românilor.

Mitropolitul unit Șuluțiu a supraviețuit câteva luni acestui act, obligat fiind să vadă începutul "dualismului" care, pentru națiunea sa, a însemnat instaurarea unei perioade de noi lupte și suferințe naționale. Totuși credința sa a rămas neclintită, și gata să înfrunte până la capăt robia străină. Cu aceste sentimente scrise din Viena (în 13 noiembrie 1861) lui Gh. Barițiu: "*goli, zdremțoși, flământzi, huliți, împedecați, subminați, vom apăra - că acum e timpul - dreapta cauză a Națiunii, și să nu ne lăsăm de nimica învinși, până când nu ne vom ridica și*

nu vom sta ca Națiune împreună tari și triumfători în picioare, sau vom cădea și vom pieri cu ea deodată și pentru totdeauna."^[89]

După o luptă neîntreruptă de o jumătate de veac, românii au ieșit "tari și triumfători", cum spunea Mitropolitul, de sub stăpânirea maghiară. Noi sperăm că vom ieși tot atât de tari și triumfători de sub orice altă stăpânire, atât timp cât vom lupta cu aceeași credință în Dumnezeu și cu aceeași dragoste de neam și de glia strămoșească.

MITROPOLITUL IOAN VANCEA (1868-1892)

Episcopul Ioan Vancea a fost instalat pe scaunul mitropolitan la câteva luni după instaurarea regimului "dualist" austro-ungar. El a avut însă un suflet mare, potrivit vremurilor grele în care a trăit. A iubit poporul, ca și Episcopul Grigore Maior, făcând deseori vizitații canonice și alinând multe dureri. Și-a iubit preoții ca Petru P. Aron și a lăsat mai multe fundații pentru ajutorarea lor. A ținut la ordine și disciplină, ca Atanasie Rednic, convocând mai multe sinoade pentru reglementarea diferitelor chestiuni. A fost, în sfârșit, cruțător și econom ca Episcopul Bob, reușind să plaseze, până în 1890, peste 460.000 coroane aur pentru diferitele instituții de cultură și opere de binefacere.^[90] Mitropolitul Vancea a înțeles desigur vremurile, și a căutat să exploateze toate resursele de care dispunea, în slujba idealului religios și național.

Viața și studiile. S-a născut la 18 mai 1820 în comuna Vășad din Bihor. A făcut primele două clase primare în comuna natală, iar celelalte două, precum și școala secundară, le-a urmat la Oradea, fiind bursier al fundației făcute de Episcopul Ignățiu Darabant. Intrând la teologie, a fost trimis pentru studii la Viena. După 4 ani, în 1845, s-a reîntors la Oradea și a fost hirotonit preot, primind numirea de funcționar în Cancelaria diecezană, și apoi aceea de preot în satul Micău. De acolo a fost trimis la Viena de Episcopul Erdélyi-Ardelean, pentru pregătirea doctoratului în teologie. Reîntorcându-se după trei ani în țară, a fost numit "protocolist" archivar, vice-notar consistorial și profesor la Școala normală. Cu ocazia vizitei Vicarului apostolic din Sahle (Liban), în 1852, Ioan Vancea a avut ocazia să-și manifeste erudiția lingvistică, tâlmăcind pe românește discursul pe care l-a ținut acesta în limba arabă.^[91]

Devenind tot mai cunoscut prin activitatea sa pastorală și școlară, el a fost ales episcop de Gherla și consacrat în 1865 de Episcopul Ioan Pop Sălăgeanu, care a ținut, cu ocazia aceasta, o cuvântare plină de atâta simțire creștinească și națională, cum rareori s-a auzit la români.^[92] După trei ani, în sinodul electoral, care s-a întrunit în 11 august 1868 după moartea Mitropolitului Șuluțiu, pentru a indica persoana viitorului mitropolit, Episcopul Vancea a fost ales cu majoritate de voturi. Împăratul a confirmat pe noul ales în 21 octombrie 1868, iar Pius al IX-lea l-a numit Mitropolit în 21 decembrie 1868.

Activitatea religioasă. Prima parte a activității mitropolitului Vancea se caracterizează prin vizite apostolice și convocare de sinoade. Între 1869 și 1871, el a făcut numeroase vizite canonice, îndeosebi prin Vicariatul Făgărașului. Pretutindeni era primit cu mare însuflețire, nu numai de credincioșii săi, ci și de ceilalți. Merită să fie amintită buna primire pe care i-au făcut-o frații români ortodocși, care l-au tratat ca pe un vlădică al lor.^[93]

Mitropolitul Vancea a găsit ocazia să se sfătuiască cu credincioșii mai de seamă în congresele mixte pe care le-a convocat pentru organizarea treburilor bisericești. În primul congres mixt, compus din laici și din preoți, întrunit în 1-4 iunie 1873, s-a pus în discuție organizarea și reglementarea școlilor primare din Arhiepiscopie, pentru a căror funcționare Mitropolitul a întemeiat un fond școlar "arhiepiscopesc". Al doilea congres mixt (16-21 iunie 1875) s-a ocupat de înzestrarea parohiilor sărace.

Cu preoții, mitropolitul Vancea s-a sfătuit în sinoadele arhiepiscopale. El a convocat trei sinoade episcopale: în 1869, 1882 și 1889, în care s-au discutat chestiuni locale de organizare administrativă pentru buna funcționare a diferitelor organe din arhidieceză.

Gândul Mitropolitului s-a extins și la celelalte episcopii din provincia mitropolitană. El a avut o pregătire teologică mai înaltă decât înaintașul său, și a fost îndemnat poate și de împrejurări, ca să fixeze o directivă unitară în diferitele chestiuni de teologie dogmatică, morală și pastorală, unificând în același timp normele liturgice și disciplinare pentru toate episcopiile unite de sub autoritatea sa.

Acest gând a fost realizat prin convocarea sinoadelor provinciale, la care au luat parte toți episcopii uniți și reprezentanții din toate diecezele. În primul sinod provincial întrunit în zilele de 5-14 mai 1872, s-au discutat toate problemele de teologie dogmatică și morală care interesau mai îndeaproape pe români, stabilindu-se normele liturgice valabile pentru toată provincia mitropolitană. Al doilea sinod provincial, ținut în 1882, a reglementat întreaga procedură bisericească în cauzele penale, criminale și matrimoniale.

Biserica română unită a ieșit din aceste sinoade mai compactă, ca o unitate organică formată, care și-a câștigat un ritm propriu de viață. Actele celor două sinoade au fost aprobate de Roma și publicate în marile colecții de sinoade din Apus.

Mitropolitul Vancea era pregătit dinainte pentru înfruntarea problemelor sinodale. Încă în timpul când era profesor la școala normală din Oradea, el a publicat, în 1861, un *Dialogu despre constituțiunea Bisericii și*

despre sinoade. Ca mitropolit, a avut ocazia să împărtășească cunoștințele sale teologice și dragostea sa de neam în cele 30 de scrisori pastorale pe care le-a scris între 1873 și 1889.

Prestigiul autorității sale s-a manifestat și la Roma. La Conciliul Vatican a fost invitat să ia cuvântul și a vorbit “nu din mândrie de limbă, ci pentru că avea lucruri de seamă de spus”.^[94] Intervențiile sale îl arată ca pe un mare cărturar și cunoscător al limbii latine. În prezența Sfântului Părinte și a Părinților adunați la Conciliu a celebrat la Sf. Petru, în 28 ianuarie 1870, o liturghie solemnă. Aceasta a fost prima liturghie românească celebrată în văzul lumii apusene.

Mai târziu, în 1886, a organizat cel dintâi pelerinaj românesc la Roma, care a dat ocazie unui mai mare număr de români să ia contact cu “Maica Romă”. Cardinalul Simeoni, conducătorul Congregației de Propaganda Fide, și-a exprimat cu această ocazie sentimentele de admirație pentru Biserica Română Unită: *Ecclesia Vestra praeclit inter omnes rituum orientalium Ecclesias*.

Alexandru Bunea a descris acest pelerinaj într-un caiet nepaginat de 52 de foi, care se păstrează în Biblioteca episcopiei din Oradea. Al doilea pelerinaj a fost organizat în 1887, cu prilejul a 50 de ani de preoție a Papei Leo XIII-lea, la care a participat tot episcopatul român unit sub conducerea Mitropolitului. Sub păstoria sa, Biserica Unită s-a prezentat ca o organizație încheată și unitară.

Reorganizarea învățământului. Mitropolitul Vancea a purtat o deosebită grijă de școlile din Blaj. Fiind un om de carte, a înțeles mai bine ca oricine importanța învățământului pentru conservarea și ridicarea neamului. De aceea, n-a cruțat osteneală și bani pentru crearea celor mai bune condiții de dezvoltare culturală.

El a amplificat în 1879 sistemul de învățământ teologic din Blaj, adăugând la studiile teoretice practica tipicului și a cântului bisericesc. Din banii săi a edificat o nouă aripă la clădirea cea veche a seminarului și a contribuit la editarea manualelor românești de teologie. La Academia teologică au fost în vremea sa cei mai de seamă profesori: Grama, Bunea, Marcu, Smighelschi etc.

Față de profesorii secundari a avut încă și mai mare grijă. Le-a mărit salariul de la 500 la 900 de florini și a contribuit, din banii proprii, la crearea unui fond de pensie. Pentru băieții de la liceu a făcut să se construiască o sală de gimnastică, pe care a prevăzut-o cu aparatele necesare. A dispus apoi edificarea unui internat care să-i găzduiască. Acest internat a fost destinat mai târziu pentru fete, căci pentru băieți a edificat un alt internat mai mare, cunoscut sub numele de *Internatul vancean*, căruia i-a lăsat toată averea sa. Nu-i de mirare că elevii i-au făcut o sărbătorire entuziastă cu poezii, cântece și toasturi, cu ocazia împlinirii a 25 de ani de episcopie.

Cursurile școlii normale pentru pregătirea învățătorilor au fost mărite în vremea sa de la doi la trei ani. Edificiul acestei școli se datorește ajutorului dat de Mitropolit. Grijă sa părintească a cuprins și pe copiii mici, pentru care a înființat Azilul de copii.

Afară de Blaj, a lăsat câte o fundație pentru școlile din Făgăraș și Aiud.

Acesta a fost răspunsul episcopului la campania de maghiarizare a școlilor, dusă de unguri.

Activitatea națională. După instaurarea regimului dualist, ungurii au căutat cu orice preț să se impună în Transilvania. Parlamentul ungar a votat în 1868 legea naționalităților, care recunoștea de drept numai națiunea maghiară, neacordând drepturi celorlalte naționalități, decât în măsura în care se maghiarizau.

Pentru a înlesni procesul de maghiarizare, Parlamentul a mai votat în 1879 legea maghiarizării școlilor, făcând obligatorie limba maghiară în toate școlile românești primare, confesionale și comunale.

Reacțiunea românilor a fost condusă de Mitropoliții Vancea de la Blaj și Romanul de la Sibiu. Ei s-au dus la Viena și au prezentat împăratului un memoriu, în numele celor două Biserici românești din Transilvania, “denunțând asasinatul moral al cărui victimă va fi poporul lor”.

Presa maghiară s-a sesizat imediat, tratând de “impertinență” intervenția celor doi episcopi. După ce legea a fost votată, au lucrat pentru aplicarea ei toți ungurii, începând de la primul ministru până la ultimul funcționar școlar.

Mai rămânea încă un pas de făcut pentru maghiarizarea școlilor secundare confesionale. Ungurii au prezentat în martie 1883 un proiect de lege în acest sens. Mitropoliții Vancea și Romanul au protestat din nou la Guvern și la împărat. Populația românească a organizat în semn de protest adunări populare la Blaj, Sibiu, Brașov și Deva, solidarizându-se cu acțiunea celor doi vlădici, pe care presa ungară i-a atacat violent, cerând să fie pedepsiți și exilați, deodată cu închiderea școlilor din Blaj. Când împăratul Francisc Iosef a vizitat în 1883 Seghedinul, a profitat de ocazie pentru a muștra pe cei doi mitropoliți și a le cere să-și instruiască credincioșii pentru a deveni cetățeni credincioși statului ungar. Cu aceste premise înțelegem mai bine importanța sprijinului material acordat de mitropolit școlilor primare de la sate și profesorilor secundari, care le-a dat o anumită independență față de presiunea exercitată de autoritățile maghiare.

De altfel, reacțiunea generală a românilor n-a întârziat să se manifeste, concretizându-se în *Mișcarea memorandistă*, care în ultimii ani de păstorie a Mitropolitului Vancea și-a arătat tot dinamismul.^[95]

În perioada acestor frământări de reacțiune națională, Mitropolitul Vancea și-a dat sufletul (în 31 iulie 1892), și a fost înmormântat în cripta Bisericii din Curtea mitropolitană. El a fost primul mitropolit care a trasat liniile unei organizații unitare pentru Biserica Română Unită, pe care a prezentat-o ca pe o unitate organică în fața lumii apusene.

MITROPOLITUL VICTOR MIHALI DE APȘA (1893-1918)

După moartea mitropolitului Vancea, scaunul mitropolitan a rămas vacant vreme de 9 luni. Autoritățile maghiare au fost foarte atente la desemnarea persoanei noului ales, căutând în acest fel să nu întărească spiritul de luptă al românilor transilvăneni. Mitropolitul Victor Mihali de Apșa a pășit însă pe drumul marilor săi înaintași, punându-se cu același spirit de sacrificiu în serviciul neamului.

Păstoria sa a cuprins perioada frământată a mișcării memorandiste, a ieșirii din pasivitate a Partidului Național și a înființării episcopiei ungurești de Hajdu-Dorogh (1912).

Viața. Victor Mihali s-a născut la 19 mai 1841 în comuna leud din Maramureș, dintr-o veche familie nobilă românească. A studiat la Piaristii din Sighet, la gimnaziile din Oradea, Târnavia și Cassiovia, unde a luat examenul de maturitate. Pentru studiile de filosofie și teologie a fost trimis la Roma, în colegiul Sf. Atanasie, unde a fost hirotonit preot, în 8 noiembrie 1863.

Reîntors în țară, a fost profesor de istorie bisericească și drept canonic la Seminarul diecezan din Gherla, de unde noul Mitropolit Vancea l-a dus la Blaj, pentru a-l însărcina cu diferite funcțiuni în Curia mitropolitană. În calitate de secretar a însoțit pe mitropolit la Roma, cu ocazia Conciliului din Vatican (1870).

După transferarea Episcopului Ioan Olteanu de la Lugoj la Oradea, Victor Mihali a fost ales, în 1874, episcop pentru scaunul vacant din Lugoj. Aici a dezvoltat o intensă activitate religioasă, făcând numeroase vizite canonice și înălțând biserici și capele în multe parohii. S-a ocupat cu aceeași grijă de educația tineretului, pentru care a înființat o fundație de 5250 fl. la internatul diecezan.

În sinodul electoral întrunit la 9 luni după moartea Mitropolitului Vancea, Episcopul Mihali a fost ales cu majoritate de voturi (16 aprilie 1893). Împăratul Francisc Iosif I l-a confirmat, în 9 noiembrie 1894, iar Papa Leo XIII l-a numit în 18 martie 1895.

În administrarea Mitropoliei, noul ales a mers pe urmele predecesorului său, convocând două sinoade arhidiecezane (1896 și 1899) și un Conciliu provincial (17-26 septembrie 1900), care a celebrat cu mare solemnitate 200 de ani de la Unire, fiind de față toți episcopii, mult cler și popor.^[96] În vederea acestei comemorări s-a tipărit la Blaj, sub conducerea regretatului și cunoscutului canonic Augustin Bunea, *Șematismul Arhidiecezei de Alba Iulia și Făgăraș*, pe anul 1900. Pentru apărarea autonomiei Provinciei mitropolitane a ținut la Blaj, în 23 iunie 1897, memorabila conferință episcopală în care s-a decis că Provincia mitropolitană de Alba Iulia și Făgăraș să nu trimită delegați la Congresul Bisericii catolice latine ungare. Mitropolitul a cerut, în schimb, Împăratului aprobarea ținării unui congres compus numai din români uniți, în care să se organizeze autonomia Bisericii române Unite, separat de a Bisericii latine din Ungaria.

Mișcarea memorandistă (1884-1894)

Mișcarea memorandistă a pornit de la Memoriul-Memorandum, lansat de Partidul Național Român care, hotărându-se pentru inaugurarea unei politici activiste, a voit să informeze oficial pe Împărat și cercurile politice occidentale de aspirațiile românilor din Transilvania. Biserica unită a participat la această mișcare prin cei mai distinși preoți și bărbați politici pe care i-a avut.

Ieșirea din pasivitate a Partidului Național Român a fost salutăată cu entuziasm de tineret, care, grupat în jurul lui I. Slavici, a înființat în 1884, ziarul *Tribuna* de la Sibiu, pentru a propaga ideea unei "monarhii federative" cu ajutorul împăratului, în care toate națiunile să aibă o autonomie egală, teritorială, politică și culturală. Ca instrument de realizare a planului federativ, scriitorii de la *Tribuna* aveau de gând să redacteze un "Memorandum", care trebuia să atragă atenția opiniei publice internaționale asupra situației politice din Transilvania.

Ungurii, la rândul lor, au răspuns prin înființarea asociației ungurești "Emke", care avea de scop să grăbească maghiarizarea românilor.^[97]

În ajutorul "tribuniștilor memorandiști" au sărit studenții de la București și Iași, care au publicat în 1890 un memoriu adresat Universităților din Europa și cercurilor politice și intelectuale ale Occidentului. Acest memoriu a avut un ecou mulțumitor în presa din Apus, care s-a ocupat de problema transilvăneană.

Contra Memoriului prezentat de unguri, a răspuns tânărul student Aurel C. Popovici prin *Replica tineretului universitar român din Transilvania și Ungaria*, cu o metodă de documentare unică, bazată pe legile și datele statistice oficiale ale Statului maghiar. Pentru gestul său, a fost condamnat de Tribunalul unguresc din Cluj la patru ani închisoare și la 5000 fl. amendă.

Memorandul (1892-1894). Acțiunea românească a avut un deosebit răsunet în cercurile politice și culturale din Apus. Bazându-se pe simpatia Europei occidentale, Partidul Național Român din Transilvania, sub

președinția lui Ioan Rațiu, a decis, în 1892, prezentarea unui "Memorandum" împăratului din Viena. Au fost expuse aici suferințele seculare și aspirațiile juste ale românilor transilvăneni. Împăratul a refuzat să primească memoriul, iar baronul Beck, șeful Cabinetului imperial, l-a trecut în arhiva Statului, unde a fost găsit de trupele române, care, în 1919, au ocupat Budapesta.

Pentru a liniști reacția opiniei publice europene, ungurii nu s-au mărginit la manifestații publice, ci au înscenat un proces de presă contra tuturor membrilor din Comitetul Național Român.^[98]

În realitate, a fost un proces între două națiuni cu ideal politic diferit. "Una dintre națiuni a devenit acuzatoare și judecătore, cealaltă era victimă".^[99]

Reprezentanții români n-au fost susținuți decât de încurajarea și entuziasmul poporului revărsat de pretutindeni la Cluj, pentru a-și manifesta solidaritatea cu acuzații. Între cele patrusprezece persoane condamnate, Părintele Vasile Lucaci a primit cea mai mare pedeapsă: cinci ani de închisoare. Pentru a potoli orice urmă de reacțiune, guvernul maghiar a interzis, în 1895, orice activitate a Partidului Național Român.

Dieceza de Hajdu-Dorogh (8 iunie 1912)

Înființarea diecezei greco-catolice maghiare de Hajdu-Dorogh a fost una din cele mai grele lovituri suportate de Biserica Română Unită din Transilvania. Această lovitură se datorește în bună parte episcopatului catolic al Ungariei, în colaborare cu calvinismul maghiar, care, de la introducerea dualismului austro-ungar (1867), a dat cei mai mulți oameni politici Ungariei. Campania împotriva românilor a fost condusă îndeosebi de I. Beredeck, "specialistul tuturor guvernelor maghiare în chestiunile referitoare la români". În această atmosferă antiromânească, înțelegem mai ușor declarația făcută de Ministrul Instrucțiunii Publice, A. Trefort: "de câte ori aude pronunțându-se numele Blajului, îl apucă fiorii!"

Lupta pentru înființarea Episcopiei de Hajdu-Dorogh a fost treptată. La început nu a fost dusă direct de unguri, ci de preoțimea ruteană susținută de autoritățile maghiare. Preotul rutean E. Bacsinski de la Hajdu-Dorogh a tradus cărțile de rugăciune ale rutenilor în limba maghiară. După ce a fost ales episcop de Muncaci (1772-1809), a însărcinat pe preotul S. Szabo să traducă în ungurește liturghia Sf. Ioan Gură de Aur și să o introducă în biserică. Încercându-se apoi să fie introduse inovațiile acestea și în parohia din Macău s-a întâlnit opoziția Episcopului român din Oradea, I. Pop, contra căruia ungurii au pornit o aprigă campanie de presă.

După ce opinia publică a fost pregătită de clerul rutean maghiarizat, autoritățile ungurești au convocat un Congres (16-17 februarie 1868) pentru a îmbrăca forma oficială rezultatele obținute. Guvernul maghiar, sub președinția lui G. Andrassy, a promis tot concursul pentru înființarea unei episcopii greco-catolice maghiare. Întâiul succes palpabil al acestor inițiative, a fost înființarea Vicariatului greco-catolic maghiar de Hajdu-Dorogh, în 1873. El a fost înființat în detrimentul episcopiei de Munkaci, din care au fost rupte treizeci și trei de parohii. Întâiul vicar a fost găsit abia în 1878, în persoana canonicului I. Danilovics, care a tipărit în 1882 *Liturghierul* în ungurește și în 1883 *Euhologhiul* pe cheltuiala orașului Debrețin, citadela calvinismului maghiar. În acest vicariat s-a introdus limba liturgică maghiară, contra prescripțiilor canonice.

Pentru a spori propaganda pentru introducerea limbii maghiare în biserică, rutenii maghiarizați au făcut o demonstrație patriotică, celebrând Sf. Liturghie în ungurește în biserica Universității din Budapesta. Fiind informat de noul procedeu, Vaticanul a cerut informații prin Nunțiatul din Viena Mitropolitului Mihali de la Blaj, care a arătat, în răspunsul său din 8 august 1896, cum frunțașii Bisericii catolice încurajează acțiunea protejată de calvini. După informațiile avute, Sf. Oficiu a ordonat măsuri contra acestor tendințe care au avut ecou în parlament, unde primul ministru D. Banffy a declarat că Episcopia nu poate fi înființată decât după ce limba maghiară va fi recunoscută ca limbă liturgică.

De aici înainte, propaganda ungurească a luat această direcție, căutând să obțină admiterea limbii maghiare între limbile liturgice. Cu acest scop s-a înființat la Budapesta, în 2 septembrie 1896, *Comitetul maghiarilor catolici de rit grec*, compus din 50 de persoane sub președinția deputatului I. Szabo, care au cerut episcopatului catolic de ambele rituri, să intervină pe lângă Sf. Părinte pentru recunoașterea limbii maghiare ca limbă liturgică.

Un pas spre realizarea acestui plan a fost pelerinajul din 1900 la Roma, compus din 400 persoane, preoți și laici, reprezentând 139 comune, sub conducerea episcopilor ruteni de Eperjes și Munkaci. Ei au prezentat un Memoriu Papei Leo XIII, expunând dezideratele de mai sus. Acțiunea lor a fost susținută de autoritățile religioase și politice din Budapesta și Viena, care prin informațiile date au reușit să convingă pe Papa Pius al X-lea să înființeze Episcopia de Hajdu-Dorogh. Când Episcopul Vasile Hossu, trimis anume la Roma, i-a demonstrat abilitatea și viclenia guvernului maghiar, Papa a terminat discuția cu următoarele cuvinte: "mi hanno ingannato" (m-au înșelat). De aceea a decis să revizuiască *Bula* de înființare a Episcopiei, dar a fost împiedicat de situația politică din Europa.^[100]

În fața faptului aproape împlinit, românii au acționat pe plan național, așa cum au putut. Reprezentanții românilor uniți au organizat o mare adunare de protest la Alba Iulia (29 mai 1912), au ales un comitet permanent compus din 17 membri, sub președinția lui Gheorghe Pop de Băsești, și au redactat un memoriu alcătuit de

viitorul mitropolit Vasile Suci, după indicațiile Mitropolitului Mihali, pentru a demasca tendința de maghiarizare a noii Episcopii de Hajdu-Dorogh.^[101] În fața blocului austro-ungar, acțiunea lor - cum era ușor de înțeles - a eșuat. În ziua de 8 iunie 1912, a fost publicată bula "*Christi fideles graeci*", care a tăiat din Biserica română unită din Transilvania 83 parohii române cu 73.225 credincioși și i-a trecut sub jurisdicția Episcopiei maghiare de Hajdu-Dorogh. Credincioșii români uniți au continuat însă lupta pentru repararea in justiției cauzate Bisericii române unite și națiunii române din întreaga Transilvanie.

Îndată ce a fost cunoscut conținutul Bulei, Comitetul permanent ales la Alba Iulia, a trimis la Roma pe părintele Vasile Lucaciu, ca să culegă informațiile necesare pentru continuarea luptei. În ședința ținută în 27 iulie 1912, după reîntoarcerea părintelui Lucaciu, s-au stabilit punctele programatice de acțiune, bazate îndeosebi pe reorganizarea rezistenței credincioșilor împotriva măsurilor nedrepte ale Guvernului maghiar. Către sfârșitul anului (septembrie 1912), au fost trimiși la Roma profesorii de teologie Alexandru Nicolescu și Ioan Coltor, care au luat contact cu personalitățile bisericești mai influente. În ultima audiență la Cardinalul Rampolla, acesta le-a spus: "Nu piere o nație în câțiva ani", mai ales cea română, care de atâtea ori și-a demonstrat vitalitatea și vigoarea sa. Eforturile acestea "unite cu ale celorlalte neamuri încătușate de tirani, vor face să dispară anacronismul austro-ungar de pe harta Europei, ca cei robiți să ajungă la libertate și unire cu frații lor de un sânge". Cuvinte profetice, care s-au realizat curând după aceea.^[102]

Între timp, reacția preoților și a credincioșilor a continuat fără încetare, fiind condusă de preoții Vasile Lucaciu, Alexandru Nicolescu și Victor Macaveiu, care au avut tot sprijinul lui Alexandru Vaida Voievod, Iuliu Maniu și Ștefan Ciceo Pop.

Întâiul război mondial a venit, între timp, ca să dea o întorsătură favorabilă lucrurilor. Dar încă mai înainte de înfrângerea ungarilor, protopopul R. Marchiș din Satu Mare și Protopopul din Carei au înființat un vicariat național român, recunoscut de Nuntialul apostolic, care, în 10 mai 1919, a scos de sub jurisdicția Episcopiei de Hajdu-Dorogh 42 de parohii care aparținuseră Episcopiei de Oradea. Cu un alt ordin al Nuntiatului apostolic, din 29 iunie 1919, a fost scos de sub jurisdicția episcopiei maghiare și Vicariatul secuimii cu cele 33 parohii românești.

Viața Mitropolitului Mihali în perioada acestor lupte a fost frământată. Totuși, el a găsit prilejul să se ocupe intens de organizarea vieții religioase, instituind primele Reuniuni mariane, îngrijindu-se de misiuni pentru popor, înființând orfelinat și sprijinind lupta împotriva alcoolismului.

La doi ani după începerea războiului mondial, în 1916, a fost internat de unguri, care îl socoteau persoană periculoasă, la Oradea, împreună cu toată curtea episcopală. Așa l-a găsit moartea în 21 ianuarie 1918.

Carol Capros

NOTE

1. I. GEORGESCU, *Istoria bisericii creștine universale*, Blaj, 1921, p. 203.
2. ȘEMATISMUL, ven. cler al Archiepiscopiei metrop. greco-catolice române de Alba Iulia și Făgăraș, pre anul Domnului 1900 de la Sânta Unire 200, Blaj, p. 20.
3. I. GEORGESCU, *op. cit.*, pp. 203-204.
4. ȘEMATISMUL 1900, p. 20.
5. I. GEORGESCU, *op. cit.*, p. 204.
6. ARCHIVUM S. VATICANUM, Processus No. 345 ex. a 1718, f. 65.
7. I. GEORGESCU, *op. cit.*, p. 204; ȘEMATISMUL 1900, p. 21.
8. ARCH. S. VAT., *l. cit.*, f. 354.
9. ȘEMATISMUL 1900, p. 21.
10. I. GEORGESCU, *op. cit.*, pp. 204-205.
11. C. CAPROS, *Ioannes Innocentius Micu-Klein Episcopus Alba-Iuliensis et Fagarasiensis (1728-1751) Romae 1948* (pro manuscr.), pp. 4-5.
12. ȘEMATISMUL 1900, p. 23.
13. C. CAPROS, *op. cit.*, pp. 301-307, 350-363, 363-404, 404-425, 426-453, 493-497.
15. ȘEMATISMUL 1900, p. 26.
16. ȘEMATISMUL 1900, pp. 26-28; I. GEORGESCU, *op. cit.*, pp. 218-219.
17. C. CAPROS, *op. cit.*, pp. 349-351.
18. N. IORGA, *Istoria Bisericii Românești*, II, p. 138.
19. ȘEMATISMUL 1900, p. 28. I. GEORGESCU, *op. cit.*, p. 222.
20. N. IORGA, *op. cit.*, II, p. 138-139.
21. ȘEMATISMUL 1900, p. 28.
22. T. CIPARIU, *Acte și fragmente*, Blaj, 1855, p. 110.
23. ARCHIVUM S. CONGR. DE PROP. FIDE, *Miscellanea Valachicarum Graeci Ritus*, t. II, f. 293.

24. N. NILLES, *Symbolae*, Oeniponte 1885, v. II, pp. 612-615.
25. I. GEORGESCU, *op. cit.*, pp. 214-217.
26. N. IORGA, *op. cit.*, II, p. 136.
27. ȘEMATISMUL 1900, pp. 29-31.
28. I. GEORGESCU, *op. cit.*, p. 223
29. C. CAPROS, *Episcopul Atanasie Rednic*, Paris, 1949 (manuscris).
30. E. DE HURMUZAKI, *Fragmente din istoria Românilor* (trad. Slavici), vol. II, p. 249, București, 1900.
31. A. BUNEA, *Istorie scurtă a Bisericii române unite cu Roma*, în Șematismul ven. cler al Arhidiecezei metropolitane de Alba Iulia și Făgăraș pe a D. 1900, Blaj, p. 43.
32. ARCHIV. S. VATICAN, S. Congr, Consist., ff. 342-346, 314-322.
33. A.C.P.F., *Scritt. rif. nei Congressi Greci di Croazia*, v. 2, f. 199 r. Greg. Maior ad S. Congr. de Prop. Fide, 6 iulii 1765.
34. *Ibid.* f. 199 v: "Zelus Domus Unctae suae per cui patir devo, non piu mi mangia, ma mi ammazza".
35. *Ibid.* ff. 476, 480, 491, Greg. Maior ad Congr. de Prop. Fide, 8 VI 1774.
36. ARCHIV. S. CONGR. DE PROP. FIDE: Miscellanea Valach., vol. I, ff. 45-76.
37. A. BUNEA, *op. cit.*, p. 37.
38. A. BUNEA, *op. cit.*, p. 37
39. A.C.P.F., *Collectanea Valach. gr. ritus.*, vol. II, f. 339.
40. A.S.V. *Germania* v. 423, f. 173. Nuntius Garampi ad Secr. Status 3 oct. 1776.
41. A.C.P.F., *Collectanea Valach. gr. ritus.*, vol. II, f. 356 Greg. Maior ad Nuntium Garampi, 9 ian. 1781.
42. Z. PÂCLIȘANU, *Hârtii vechi*, Cultura creștină, Blaj XIX (1939), pp. 743-744.
43. A.C.P.F., *Collectanea Valach. gr. ritus.*, vol. II, f. 334. Gr. Maior ad Garampi, 9 ian. 1781.
44. *Ibid.*, f. 333, v-334 r.
45. NILLES, S.J., *Symbolae*, vol. II, p. 649.
46. *Ibidem* II, 650.
47. N. LUPU, *Considerații asupra demisiei episcopului Gr. Maior*, Blajul I (1934), p. 31.
48. I. RADU, *Însemnări din corespondența episcopului gr. cat. de Oradea Mare Dragoși (1776-1784)*, Cultura creștină VII (1918), p. 237.
49. E. DE HURMUZAKI, *Fragmente*, II p. 249.
50. A.C.P.F., *Collectanea Valach. gr. ritus.*, vol. II, f. 356 r. Gr. Maior ad Nuntium Garmpi, 9 ian. 1781.
51. A.C.P.F., *Collectanea Valach. gr. ritus.*, vol. II, f. 364, Epistola die 13 martii 1783.
52. I. MOLDOVANU, *Acte synodali ale baserecei romane de Alba Iulia și Fagarasiu*, vol. I, p. 120, Blasiu, 1869.
53. T. CIPARIU, *Acte*, p. 130.
54. Pentru prelucrarea acestei părți ne-am folosit de lucrarea: OCTAVIANUS BÂRLEA, *Ioannes Bob, episcopus Fagarasiensis* (1783-1830), p. 266, Frankfurt, 1951.
55. N. IORGA, *Ist. lit. rom.*, București, 1933, parte I, vol. III, pp. 190-191.
56. I. LUPAȘ, *Doctorul Ioan Piuariu-Molnar, viața și opera lui, 1749-1815*. Analele Academiei Române, Memoriile secției istorice, 1915.
57. I. LUPAȘ, *Contribuțiuni la istoria românilor ardeleni, 1780-1792*, Analele Academiei Române, Memoriile secț. istorice, ser. II, vol XXXVII (1914-1915), pp. 682-683.
58. N. LUPU, *Supplex Libellus Valachorum. O scrisoare*, Blajul, III, p. 196.
59. O. GHIBU, *Din istoria literaturii didactice românești*, Analele Academiei Române, Memoriile secț. literare, ser. II, vol. XXXVIII (1915-1916), p. 73.
60. P. MAIOR, *Istoria Bisericei Românilor*, Buda, 1813, pp. 244-245.
61. O. BÂRLEA, *op. cit.*, pp. 55-194.
62. S. CLAIN, citat în IORGA, *Ist. lit. rom.*, vol. III, ed. I, p. 186.
63. G. ȘINCAI, *Chronica Românilor* II, p. 338.
64. PETRU MAIOR, *Istoria pentru începutul Românilor în Dachia*, Buda, 1812, în prefață.
65. O. BÂRLEA, *op. cit.*, Paris II Doc. nr. CXCII.
66. *Ibid.*, Doc. nr. CXCIV.
67. *Ibid.* Doc. nr. CCIV.
68. G. ȘINCAI, *Chronica Românilor* I, p. 412.
69. G. ȘINCAI, *op. cit.*, II anul 1514, pp. 214-215.
70. G. ȘINCAI, *op. cit.*, III, anul 1701, p. 319.
71. I. BĂLAN, *Biblia de la Blaj*, Cultura creștină, IV (1914), pp. 199, 136-140, 176-179.
72. N. IORGA, *Istoria literaturii române*, vol. III, p. 199.
73. Capitoul V din O. BÂRLEA, Ioannes Bob, etc., tratează pe larg această chestiune (*Episcopus Bob et Coriphaei Scholae Transilvaniensis*, pp. 139-194).
74. I. RADU, *Doi luceferi rățăcitori*. Contribuiri la viața și operele lui G. Șincai și S. Micu Klain, Academia Română, Memoriile sec. lit. ser. III, vol. II (1925), p. 222.

75. P. MAIOR, *Istoria pentru începutul Românilor în Dacia*, p. 336.
76. I. MOLDOVANU, *Documente pentru biografia lui S. Klain*, în Cipariu, *Archivul pentru filologia și istoria*, Blasiu, 1867, p. 719.
77. O. BÂRLEA, *op. cit.*, p. 245.
78. I. LUPAȘ, *O încercare de reunire a Bisericilor române din Transilvania la 1798*, în *Studii, conferințe și comunicări istorice*, București, 1928, pp. 395-396.
79. O. BÂRLEA, *De Confessione Orthodoxa Petri Mohilae*, Frankfurt M., 1948.
80. L. MAKKAI, *Histoire de la Transylvanie*, Paris, 1946, pp. 291-292, 294-295.
81. ACADEMIE ROUMAINE, *La Transylvanie*, Bucarest, 1938, p. 374.
82. *Ibid.*, p. 374.
83. I. GEORGESCU, *op. cit.*, p. 232.
84. A. BUNEA, *op. cit.*, p. 43.
85. A. BUNEA, *op. cit.*, p. 43; I. GEORGESCU, *op. cit.*, p. 271.
86. A. BUNEA, *op. cit.*, pp. 43-44.
87. ACADEMIE ROUMAINE, *loc. cit.*, pp. 401-419.
88. M. G. LEHRER, *Ardealul, pământ românesc*, București, 1944, p. 97.
89. I. GEORGESCU, *op. cit.*, p. 271.
90. I. GEORGESCU, *Mitropolitul Ioan Vancea*, Oradea, 1942, p. 11.
91. *Ibid.*, p. 19.
92. *Ibid.*, p. 23.
93. *Ibid.*, p. 29.
94. *Ibid.*, p. 35.
95. ACADEMIE ROUMAINE, *loc. cit.*, pp. 433-439.
96. A. BUNEA, *Scurtă istorie a Bisericii române unite*, în *Schematismul a. 1900*, pp. 45-51.
97. ACADEMIE ROUMAINE, *op. cit.*, pp. 439-444.
98. G. MOROIANU, *Les luttes des Roumains Transylvains*, Paris, 1933, pp. 79, 141.
99. ACADEMIE ROUMAINE, *op. cit.*, p. 445.
100. I. GEORGESCU, *George Pop de Băsești*, Oradea, 1935, p. 269.
101. *Ibid.*, pp. 271-280.
102. *Ibid.*, pp. 270-271.

EPARHIILE UNITE SUFRAGANE MITROPOLIEI DE BLAJ

de

PAMFIL CÂRNAȚIU

La început, centrul cultural și administrativ al Bisericii Unite era Blajul, care, pe drept cuvânt, a fost considerat focarul principal al culturii românești. Cu timpul însă a fost necesar să se organizeze pe plan bisericesc și românii din celelalte părți ale Transilvaniei.

Astfel au luat naștere alte eparhii greco-catolice, iar Blajul a devenit reședința întregii provincii bisericești a românilor uniți. Dacă istoria episcopilor sufragane Mitropoliei unite este mai puțin cunoscută, nu înseamnă că prin ele nu s-a răspândit tot atâta lumină și binefacere pentru poporul român ca și prin Mitropolia Blajului. Arhierii Bisericii Unite apar, de fapt, pretutindeni ca mecenații instituțiilor de cultură și ai operelor de caritate.

De aceea, nu e de prisos o scurtă sinteză la tot ce s-a făcut pentru Biserică și neam în eparhiile sufragane Arhidiecezei de Alba Iulia și Făgăraș. În ordinea înființării lor, aceste eparhii sunt: Episcopia de Oradea Mare, Episcopia de Cluj-Gherla, Episcopia de Lugoj și Episcopia de Maramureș.

Episcopia de Oradea Mare

Românii de prin părțile Bihorului treceau pe la 1700 prin aceleași pericole de a-și pierde credința și neamul ca și toți românii ardeleni. Mulți dintre ei erau deja calvinizați în 1701 când Atanasie Anghel scria protopopului Dimitrie din Oradea, îndemnându-l să primească unirea cu Roma. Se pare însă că îndemnul vlădicului de la Alba Iulia nu prea fusese luat în seamă de românii din țara Bihorului. De fapt a fost necesară multă muncă, din partea Episcopului Iosif de Camillis de la Muncaci, pentru a-i salva de calvinizare. La început unirea a întâmpinat în aceste părți mari obstacole create de propaganda anticatolică a vlădicilor sârbi și a unor români contrari unirii.

Pentru a facilita înfăptuirea unirii, Episcopul latin de la Oradea, Nicolae Csáky, a cerut lui Inocențiu Micu Klein să-i recomande un preot pe care să-l pună "vlădică" peste românii din dieceza sa. Klein l-a propus pe Vasile Hatos, protopopul Făgărașului, care a fost primit în 1738 la Oradea cu agrăirea de "vlădică", dar, din cauza greutăților întâmpinate, a fost silit să rămână numai protopop până la moarte. Nu mai puține dificultăți a avut urmașul său, *Meletie Covaciu*, care fiind numit în 16 septembrie 1748 ca episcop sufragane al arhierelui latin Pavel Forgách, s-a văzut despuiat de acesta de toate prerogativele și socotit ca o biată "păpușă în mâinile lui".^[1] În fața acestor pretenții ale episcopului ungar, Meletie a făcut un raport pe care l-a prezentat comisiei trimisă de la Viena pentru a împăca lucrurile. În acest raport el cerea "consistor" vlădicesc român independent de cel latin, mai cerea apoi școli românești, un seminar teologic, o mănăstire pentru călugări și o remunerație mai omenească pentru preoți. Nu se știe exact în ce măsură au fost îndeplinite cerințele lui Meletie, însă e sigur că el a reușit să țină "sub ascultarea sa" 90 de parohii unite distribuite în 8 protopopiate.^[2]

După moartea vlădicului Meletie, în 1770, conducerea spirituală a românilor uniți din părțile Bihorului a ajuns din nou în mâinile episcopului latin. Au fost necesare multe proteste și memorii pentru a-i face pe conducători să se convingă că românii au lipsă urgentă de o eparhie proprie. Abia în 16 iunie 1777, la propunerile Curții de la Viena, Papa Pius al VI-lea a dat bula "Indefessum", prin care s-a înființat în mod canonic dieceza unită de Oradea Mare. Noua eparhie era sufragane a Mitropoliei din Strigoniu și se întindea peste ținuturile Bihor, Arad, Bichiș, Cenad, Ciongrad, Timiș, Torontal și Caraș.

Moise Dragoș (1776-1787) a fost primul episcop al eparhiei de Oradea. El s-a născut la Turda în 1725 dintr-o familie de nobili români. După studiile teologice de la Budapesta a fost numit paroh și apoi protopop la Oradea. Se pare că Dragoș a fost numit episcop în urma scrisorii trimisă în 14 aprilie 1775, la Viena, de către clerul și credincioșii uniți din Oradea, care cereau un "episcop pe placul lor". Numirea canonică de arhieriu a avut-o în 26 iulie 1775, iar în 9 noiembrie 1777, vlădica de la Blaj, Grigorie Maior, l-a consacrat episcop.

Numirea lui Dragoș de episcop a fost prima victorie a românilor din Bihor în lupta lor împotriva încercărilor conducătorilor unguri de deznaționalizare. Cu ocazia înscăunării noului episcop, se spune că se bucura toată lumea, în afară de calvini și de episcopul sârb de la Arad, care scria plin de mahnire poporului din Bihor ca să stea departe de catolici și să alunge din sate pe "popii" care ar trece la unire. Nimeni însă n-a dat ascultare acestor instigații, ci Moise Dragoș și-a început fără șovăire munca sa de despicător de drum nou. A obținut să fie îndeplinită dorința înaintașului său, Meletie, de a se forma un consistor din canonici români și de a se restaura reședința episcopescă. Prin intervențiile sale, Împărăteasa Maria Tereza și Iosif II au înzestrat apoi noua episcopie cu moșia de la Beiuș și au ajutat cu bani la întreținerea canonicilor și la clădirea catedralei.

În 16 aprilie 1787, când a încetat din viață, Moise Dragoș a lăsat o stare înfloritoare în eparhie, care se compunea deja la acea dată din 56 de parohii cu 103 filii, în care se întărea credința în unire a lor 20.465 de credincioși.

După moartea Episcopului Dragoș, ruteanul Mihail Savniski a voit să-l inducă în eroare pe împăratul Iosif al II-lea pentru a-l numi episcop de Oradea. Însă în urma protestului făcut de români în 8 aprilie 1788 a fost numit episcop de Oradea călugărul *Ignație Darabant (1788-1805)*, care fusese vicar la Blaj sub arhierii Atanasie Rednic, Grigorie Maior și Ioan Bob. În jurul acestui arhieriu s-au grupat corifeii școlii latiniste și ceilalți îndrumători spirituali ai poporului român din Ardeal. Episcopii Ignatie a avut de gând să întemeieze așezăminte

de cultură românească, însă moartea sa prematură, din 31 octombrie 1805, l-a împiedicat să-și vadă planurile împlinite.

Samuil Vulcan (1806-1839) a fost urmașul lui Darabant în scaunul arhieresc de la Oradea. El s-a născut la Blaj în 1 august 1758. A învățat la Blaj, Oradea și Viena unde a fost chemat ca Vice-Rector la seminarul din Lemberg, rămânând acolo până în 1806 când a fost numit episcop unit de Oradea Mare. În anul următor a fost consacrat arhieriu de Episcopul Ioan Bob. Continuând opera de organizare a diecezei începută de înaintașul său, Samuil Vulcan a câștigat încă 6 protopopiate de la dieceza de Muncaciu și în multe sate a făcut biserici noi. Însă meritul cel mai mare al lui Samuil Vulcan este de a fi întemeiat la Beiuș primul liceu românesc din părțile Bihorului. Acest nou focar de cultură românească a fost deschis în 1828, fiind la început un gimnaziu care abia în 1836 a putut fi transformat în liceu. Alături de școlile din Blaj, liceul din Beiuș a devenit izvorul din care s-au adăpat aproape toți cărturarii români din nordul Transilvaniei. Școlile uniților erau deschise pentru toți românii, indiferent de confesiunea religioasă pe care o profesau, fiindcă ele erau porți prin care binefacerile Apusului se revărsau peste sufletul poporului român. Nu e de mirare deci că până în 1896, pe băncile liceului din Beiuș s-au adăpat la apele învățaturii peste 20.000 de tineri români din care o bună parte erau ortodocși.^[3]

Episcopul Vulcan a arătat întotdeauna o largă înțelegere față de tot ce era românesc. În casa lui își dădeau întâlnire toți oamenii de cultură ai românilor din acea vreme, de aceea s-a putut spune că reședința sa “a fost o adevărată academie științifică românească”.^[4] Același suflet plin de înțelegere se vedește și în gestul lui din 1812, când a făcut tot ce i-a stat în putință pentru a-i ajuta pe ortodocșii din Arad să-și deschidă o școală normală românească și să iasă de sub jurisdicția episcopului sârb, care i-a ținut până atunci sub ascultare. Poporul român a pierdut prin el un păstor și un sprijinitor, când a încetat din viață, în 25 decembrie 1839.

După moartea lui Samuil Vulcan, scaunul episcopal din Oradea a rămas vacant, timp de trei ani, când a fost ales păstor al acestei eparhii *Vasile Erdelyi (1842-1862)*. El s-a născut la Macău în 1 august 1794, iar după studiile făcute la Timișoara, Oradea și Viena a fost numit preot la Beiuș, apoi canonic și rector al seminarului din Oradea. În acea funcție a primit numirea de episcop în 1842, fiind consacrat în anul următor de Episcopul Lemeni și înscăunat cu mare solemnitate la conducerea diecezei de Oradea.

Vasile Erdelyi a fost unul dintre cei mai destoinici arhierii ai Bisericii Unite. Bunei sale conduceri se datorește clădirea noului seminar de la Oradea și înființarea școlii normale. Prin stăruințele și prin tactul său Erdelyi a grăbit reorganizarea Bisericii Unite prin înființarea Mitropoliei de Alba Iulia și Făgăraș. Când s-a făcut instalarea primului Mitropolit la Blaj, Episcopul Erdelyi l-a însoțit pe Cardinalul Viale-Prela, care a luat în 1855 parte la înscăunarea Mitropolitului Șterca Șuluțiu și a admirat memorabila cuvântare ținută de Erdelyi cu acea ocazie.

Calitățile sale au fost recunoscute și de împăratul de la Viena, Franz Iosef, care l-a făcut în 1853 consilier intim al său. Vasile Erdelyi a încetat din viață în 1862 și a fost regretat de întreg neamul românesc.^[5]

După Erdelyi conducerea diecezei de Oradea a fost încredințată Episcopului *Iosif Papp Szilagy de Băsești (1863-1873)*, care a fost poate cel mai de seamă cărturar care a păstorit această eparhie. Viața lui înainte de episcopat este puțin cunoscută. În 1863 este însă ales episcop și consacrat la Blaj de primul Mitropolit al Bisericii Unite. La grandiosul Conciliu ecumenic din Vatican a luat parte și Papp Szilagy în 1869 și 1870, distingându-se prin bogatele sale cunoștințe asupra problemelor Bisericii Orientale. Pe lângă numeroase opere de vulgarizare, el a publicat și o carte de drept bisericesc cu titlul “Enchiridion Juris Ecclesiae Orientalis”, care este până azi una din cele mai precise scrieri asupra organizării și legislației Bisericii răsăritene. După zece ani de la păstorire, Episcopul Papp s-a stins din viață în 1873 când i-a urmat *Ioan Olteanu (1873-1877)*, care fusese mai întâi episcop la Lugoj de unde a trecut în fruntea diecezei de Oradea, pe care însă a putut-o conduce numai timp de patru ani, fiindcă a murit pe neașteptate, în 1877, la vârsta de abia 38 de ani.

O importanță deosebită prezintă pentru istoria diecezei de Oradea Episcopul *Mihail Pavel (1879-1902)*, despre care cei ce l-au cunoscut au putut scrie pe piatra comemorativă de la mormântul lui că a fost “regeneratorul și al doilea fondator al tuturor instituțiilor culturale” din eparhia de Oradea.

El s-a născut la Recea, lângă Baia Mare, în 6 septembrie 1827. A studiat la Cașovia și Viena, iar după terminarea studiilor a fost numit notar consistorial pentru românii din eparhia Muncaciului. La 1860 este numit vicarul Maramureșului și în această calitate se străduiește mult pentru a-i scoate pe românii de aici de sub jurisdicția episcopului rutean și a-i trece sub acea a episcopului român de la Gherla. În 1872 i-a fost încredințată spre păstorire eparhia Gherlei, unde a fost înscăunat de către Mitropolitul Ioan Vancea. După șase ani de muncă rodnică la Gherla, a urmat lui Ioan Olteanu la conducerea diecezei de Oradea. Aici a aflat totul în plină dezvoltare. Instituțiile fondate de înaintașii săi abia trecuseră peste greutățile începutului și aveau lipsă de adaptare la noi cerințe. Astfel, la Oradea a fost necesar să se reclădească aproape în întregime liceul deschis de înaintașul său Vulcan. A deschis apoi în 1896 școala superioară de fete, care în scurt timp a devenit una dintre cele mai de seamă institute de acest fel din nordul Transilvaniei. A clădit numeroase biserici și s-a îngrijit cu sollicitudine de părinte de toți fiii săi sufletești, pentru binele cărora a întemeiat spre sfârșitul vieții “fondul subsidiar Pavel”. Episcopul Pavel a încetat din viață în 1 iunie 1902 și este înmormântat în biserica zidită de el la Slatina în Cehoslovacia (azi Ucraina - n.n.).

În 1903 la conducerea eparhiei de Oradea este chemat Episcopul Lugojului *Demetriu Radu* (1903-1920) care, prin meritele sale naționale, este considerat una dintre cele mai reprezentative figuri ale arhieriei de la Oradea. El s-a născut în 26 octombrie 1862 dintr-o familie de țărani în Rădești, lângă Aiud. Studiile le-a făcut la Blaj și la Roma unde a fost hirotonit preot în 1885. În anul următor a fost deja numit preot al românilor uniți din București, îndeplinind în același timp și funcția de predicator la catedrala Sf. Iosif din Capitală, apoi profesor la seminarul latin și "econom general" al diecezei de ritul latin din București. În 1897 este numit episcop la Lugoj de unde este mutat în 1903 la scaunul episcopal de la Oradea. Aici a zidit noi școli și a refăcut reședința de vară a episcopului, iar la Rădești, în satul său de origine, a zidit o biserică de rară frumusețe. În 1918 a luat parte la marea Adunare de la Alba Iulia prin care s-a făcut întregirea României, văzându-și astfel îndeplinit visul pentru care a luptat cu atâta entuziasm și sacrificiu. Prin străduințele sale a recâștigat 42 de parohii române din dieceza maghiară de Hajdudorogh.

Episcopul Demetriu Radu a murit în parlamentul român la 8 decembrie 1920.

Din 1922 și până la "suprimarea" din 1948, dieceza de Oradea a fost păstorită de IPS *Valeriu Traian Frențiu*, care s-a născut la Reșița, dintr-o familie preotească, în 25 aprilie 1875. După studiile făcute la Blaj, Budapesta și Viena, a fost numit protopop la Orăștie și apoi Vicar foraneu al Hațegului, de unde a trecut la conducerea diecezei de Lugoj în 5 noiembrie 1912, iar în 22 februarie 1922 a luat conducerea Diecezei de Oradea.

Prin vremurile tulburi prin care a trecut și trece această dieceză, a fost cărmuită cu mare dibăcie de arhierul care azi a devenit prin suferințele sale un mărturisitor al credinței lui Cristos. Bogățiile eparhiei și bogățiile personale au fost puse totdeauna de Preasfințitul Frențiu în folosul neamului. Aproape nici o operă de binefacere nu a fost în Transilvania, înainte de război, care să nu fi fost ajutată de marele păstor.

După moartea Mitropolitului Nicolescu, IPS Frențiu a fost numit administrator al Provinciei bisericești a Bisericii Unite. După război, însă s-a reîntors la Oradea, de unde a fost ridicat de prigonitori și aruncat în închisoare la 28 octombrie 1948.

Chinurile pe care le-a îndurat acest mare vlădică al eparhiei de Oradea împreună cu ceilalți arhierii uniți i-au încoronat fruntea cu aureola martiriului. Și nu era posibilă, în circumstanțele din România, o răsplată mai glorioasă pentru tot ce s-a făcut pentru neam prin păstorii eparhiei de Oradea, decât aceea ca să apară ultimul ei păstor împreună cu majoritatea clerului și poporului dreptcredincios, un stâlp de rezistență în fața puhoiului de deznaționalizare și descreștinare a poporului român.

Dieceza de Cluj-Gherla

Românii uniți din jurul Clujului erau de la început sub conducerea spirituală a vlădicilor de la Blaj. Când însă eparhia de Alba Iulia și Făgăraș s-a transformat în Mitropolie, s-a simțit necesitatea de a se înființa o dieceză în jurul capitalei Transilvaniei. A luat astfel naștere eparhia de Gherla care cu timpul și-a mutat sediul la Cluj. Ea poartă numirea canonică de dieceza de Cluj-Gherla și a fost întemeiată prin bula papală "ad Apostolicam Sedem" din 26 noiembrie 1853, când au fost luate din Arhidieceza de Blaj 540 de parohii, iar din cea ruteană de Muncaciui 94 pentru a forma din ele noua eparhie. Eparhia de Cluj-Gherla era deci constituită din parohiile catolice desprinse din alte dieceze, de aceea n-a avut de înfruntat multe dificultăți pentru consolidarea unirii. Poate din acest motiv în această dieceză se făceau cele mai impunătoare demonstrații religioase, mai ales cu ocazia pelerinajelor la sanctuarele de la Nicula, Bixad și din alte părți. "Nicăieri - scrie I. Georgescu despre dieceza Clujului - nu se prăznuiesc hramurile bisericilor cu atâta însuflețire sfântă ca în aceste părți. Deci această eparhie are mai mult decât oricare alta condițiile unei dezvoltări prielnice".^[6]

De fapt, împrejurările au ajutat mult la dezvoltarea diecezei de Cluj-Gherla. Pe lângă faptul că își are reședința în cel mai reprezentativ centru politic și cultural din Transilvania, în fruntea ei au stat întotdeauna oameni care făceau numai cinste Bisericii Unite. Și, deoarece viața și propășirea unei dieceze este legată de activitatea păstorilor care o conduc, e clar că, expunând opera arhierilor care au păstorit eparhia de Cluj-Gherla, se va vedea rolul și importanța ce le-a avut această dieceză în trecutul Bisericii Unite.

Ioan Alexi (1853-1862) a fost primul episcop al diecezei de Cluj-Gherla. El s-a născut în ținutul Sălajului la 24 iunie 1801. Studiile le-a făcut la Viena unde, fiind încă student, a publicat în 1826 o gramatică a limbii române în latinește ("Grammatica Daco-Romana sive Valachica"), care a avut un succes foarte mare între străini, fiindcă prin ea filologii au început să înțeleagă că limba română este cheia cea mai prețioasă pentru cercetările lingvistice asupra limbilor romanice.^[7]

La întoarcerea de la Viena, Ioan Alexi a fost numit paroh, apoi arhivar și secretar al diecezei de Oradea Mare. În 17 martie 1854 a fost numit episcop al diecezei de Gherla ce se înființase atunci. Abia în 28 octombrie 1855 a putut fi consacrat episcop de către Mitropolitul Șterca Șuluțiu care l-a înscăunat la Gherla în 7 septembrie 1856. Din activitatea sa pastorală sunt de remarcat mai ales vizitele canonice pe care le-a făcut în aproape toate părțile diecezei sale. Lui Ioan Alexi i se datoresc numeroase publicații de catechisme și de manuale școlare. El a încetat din viață în 29 iunie 1862 și este înmormântat la Gherla.

Episcopul *Ioan Vancea* (1865-1868) a fost urmașul lui Ioan Alexi în scaunul vlădicesc de la Gherla. El fusese una dintre cele mai reprezentative figuri ale Bisericii Unite, de aceea, la moartea lui, gazeta de la Blaj "Unirea" din 6 august 1892 a publicat un articol în care a arătat cum în activitatea lui au fost sintetizate, într-un anumit fel, toate virtuțile marilor săi înaintași.

Ioan Vancea s-a născut la 18 mai 1820, în sânul familiei Vănceștilor din Buteasa, vechi nobili români coborâtori din descălecători de țară. Primele studii le făcuse la Oradea unde era socotit un tânăr cu alese calități și de mare viitor, după cum este însemnat în condica seminaristilor din anul 1835-1837. În 1841 este trimis la Viena, fiind prezentat printr-o scrisoare a directorului său Vasile Erdely, care descria astfel virtuțile lui Vancea: "Atât prin firea sa nobilă, cât și prin cinstea moravurilor, prin evlavia, devotamentul, alesele sale însușiri, precum și prin distinsul progres dovedit prin studii, cel dintâi s-a făcut vrednic să fie primit cu toate voturile și trecut în numărul clerului acestei eparhii".^[8] La Viena, Vancea a fost unul dintre cei mai buni studenți din Institutul Teologic Sf. Augustin. Întors de la studii a fost numit "protocolist" și arhivar al diecezei. În 1861 el a publicat lucrarea "Dialog despre Constituțiunea Bisericii și despre Sinóde", în care caută să dovedească primatul papal și autonomia conducerii bisericești, "fiindcă toată cârma corăbiei lui Cristos este dată în seama Vârhovnicului Petru și a urmașilor săi". La moartea Episcopului Erdely, Vancea a scos o nouă publicație intitulată "Biografia sinoptică a episcopului greco-catolic român de Nagy Varad oarecând Vasiliu Baron de Erdely", în care caută să facă cunoscută la toată posteritatea viața plină de "fapte mărețe" a episcopului său.

La moartea primului episcop de Cluj-Gherla, conducerea acestei dieceze este încredințată lui Vancea, care în 3 decembrie 1865 este consacrat episcop, iar în 6 ianuarie 1866 își ia în primire dieceza. Deja prin întâia sa scrisoare pastorală el caută să îndrepte viața clerului dând prețioase îndemnuri și dispoziții. În anii următori a căutat să-și viziteze turma și să obțină de la Guvern fondurile necesare pentru întreținerea seminarului deschis deja de înaintașul său.

Prin bula papală din 21 decembrie 1868, Ioan Vancea este numit Mitropolit al Blajului.

După Vancea, eparhia Gherlei a fost păstorită de la 1871 până la 1879 de Episcopul Mihail Pavel despre care am vorbit mai sus, iar după acesta a urmat *Ioan Sabo* (1879-1911). El a fost un om cu vaste cunoștințe teologice și cu un suflet mare, dar fiind aproape tot timpul bolnav, n-a putut realiza prea multe opere de seamă. S-a născut în Moftinu Mic, satul Istrău, județul Satu Mare, la 16 august 1836, iar studiile le-a făcut la Oradea și la Roma. În 1879 a fost numit episcop la Gherla unde este înscăunat în 18 august același an. În 1882 a ținut un sinod eparhial în care, ocupându-se de o cât mai strânsă colaborare între preoți, a hotărât ca în fiecare protopopiat preoții să aibă de două ori pe an întruniri și conferințe. La sinodul provincial din Blaj de la 1900 i-a uimit pe toți cu profunzimea sa erudiție teologică..

După lungi suferințe, a murit la Cluj, în 1911.

După moartea lui Ioan Sabo, dieceza Clujului a ajuns sub păstoria Episcopului *Vasile Hossu* (1912-1916). El a fost fiul protopopului unit din Târgu Mureș și s-a născut la 30 ianuarie 1866. După primele studii în colegiul reformat din Târgu Mureș a fost trimis la Roma de unde s-a întors în 1888 și a fost numit membru în comisia pentru redactarea cărților liturgice, iar mai târziu profesor la liceul din Blaj și rector al internatului de băieți. În 1890 a fondat împreună cu A. Bunea, Al. Grama și alții foaia bisericească "Unirea", care a fost tribuna Bisericii Unite până în ajunul desființării în 1948.

Din 1903 până în 1912 a condus dieceza Lugojului unde s-a distins prin râvna sa apostolică, predicând cu mult farmec adevărul lui Dumnezeu și vizitând aproape toate satele din această eparhie.

În 1912 a trecut la cârma diecezei de Cluj-Gherla, unde era așteptat cu mult entuziasm fiindcă aici se simțea lipsa unui conducător înțelept care să rezolve numeroasele dificultăți ivite după moartea înaintașului său. Prin străduințele sale, a obținut de la Guvern banii necesari pentru a zidi biserica catedrală, seminarul teologic și o școală normală de băieți și fete. Însă toate aceste frumoase opere le-a lăsat neterminate, fiindcă a murit la începutul anului 1916. Prin moartea lui, Biserica Unită a pierdut un om cu rare calități. "Era o proprietate specială a firii sale - scrie un cunoscut de al lui -, a temperamentului său norocos, care se știa mlădia fără a se încovoia, a se bucura de încrederea de sus și de jos fără a cădea în echivocuri, a cultiva prietenii în tabere opuse fără a veni în contradicție cu sine și cu ai săi... Din orice situație căuta să scoată pentru Biserica și pentru neam tot ce putea... Astfel umblând după cele posibile, a reușit să realizeze multe lucruri pe care alții le considerau imposibil de realizat".^[9]

Opera începută de Episcopul Vasile Hossu a fost dusă la sfârșit și am putea spune chiar perfecționată de către nepotul său, PS *Luliu Hossu* (1917; la data apariției cărții, episcopul Luliu Hossu era în închisoare; a murit, tot întemnițat, în 1970 - n.n.) care i-a urmat în scaunul arhieresc. El s-a născut în Milașul de Câmpie la 30 ianuarie 1885. După terminarea studiilor în țară a fost trimis la Roma unde a primit darul preoției în 27 martie 1910. Întors acasă a stat mereu alături de unchiul său până la moartea acestuia, când a fost numit episcop de Cluj-Gherla, la vârsta de abia 32 de ani, fiind consacrat arhieru și înscăunat la Gherla în 4 decembrie 1917. După un an de păstorie a luat parte la marea adunare de la Alba Iulia din 1918 la care a ținut un discurs de o rară frumusețe. Marele Sfat Național l-a delegat împreună cu alți membri ca să ducă Regelui României Mari, hotărârile luate la Alba Iulia, prin care Transilvania s-a unit cu Patria Mamă.

În urma scrisorii apostolice "Sollemni conventione", prin care s-a reorganizat Biserica Unită, Nunțitul Apostolic de la București l-a însărcinat pe Preasfințitul Iuliu Hossu cu executarea dispoziției din 5 iulie 1930, în virtutea căreia reședința eparhiei era mutată de la Gherla la Cluj, iar 82 de parohii de sub jurisdicția episcopului de Cluj-Gherla sunt trecute sub cea a episcopului de la Oradea și 189 sunt date în seama episcopiei înființate atunci pentru românii uniți din Maramureș; în schimb, diecezei de Cluj i-au fost date 150 parohii care aparțineau Mitropoliei de la Blaj.

Abia în 21 ianuarie 1932 Preasfințitul Iuliu și-a putut muta reședința la Cluj. Aici a clădit între 1933 și 1934 mărețul edificiu în care a instalat seminarul diecezan și Academia teologică, iar în anii următori a reînnoit catedrala și celelalte instituții unite din Capitala Transilvaniei.

În decursul ultimului război episcopul Clujului a devenit unul dintre principalii capi ai românilor ardeleni trecuți cu forța sub dominația maghiară. N-au trecut însă bine zilele de teroare ale ocupației ungurești și au sosit timpuri mai întunecoase, ale persecuției comuniste. La început, dușmanii Bisericii au căutat să arunce asupra Preasfințitului Hossu calomnia că ar fi fost el promotorul congresului de la Cluj din 1 octombrie 1948. Însă curajosul păstor a scris o pastorală în care, dezmințind acest lucru, îndemna la sacrificiu pentru credință; în aceeași scrisoare i-a caterisit pe toți cei ce au luat parte la adunarea în care s-a pus la cale vinderea Bisericii Unite. Preasfințitul Hossu a fost prins și dus la închisoare ca un făcător de rele, fiindu-i încununat astfel apostolatul de mai bine de 30 de ani de episcopat cu gloria de a suferi prigoană pentru credință.

Dieceza Lugojului

Deodată cu dieceza Gherlei a fost înființată și eparhia Lugojului pentru românii din Banat și țara Hațegului. În Banat s-au făcut încercări de unire încă din anul 1456 când Sf. Ioan Capistranul a trecut prin acele părți predicând învățătura catolică. Circa 30.000 de români din regiunea Caransebeșului au îmbrățișat atunci crezul Bisericii Romane. Însă încercările de unire care s-au făcut după aceea au rămas fără efect. Au trebuit să treacă aproape trei veacuri până când s-a pus din nou problema unirii cu Roma. Astfel la 1738 Episcopul latin al Cenadului, Falkenstein, în relațiile pe care le-a trimis la Curtea de la Viena pentru a da informații despre starea religioasă a românilor bănățeni, a propus să se înființeze o eparhie catolică de rit oriental pentru românii de sub păstorirea sa. Deodată cu această propunere Episcopul Falkenstein cerea împăratului să acorde drepturile cuvenite preoților români care au îmbrățișat deja unirea cu Roma.^[10]

Urmașul Episcopului Falkenstein, Nicolae Stanislavich, propune la 1741, ca înființarea episcopiei pentru români să se facă fără întârziere și să i se fixeze eventual reședința la Lugoj.

Războaiele cu turcii și împrejurările politice și sociale extrem de grele din acea vreme, au zădărnicit însă toate năzuințele de organizare a românilor bănățeni.

Abia începând din 1832, când 1200 de credincioși din satul Chizdia trec la unire, se începe un curent de apropiere față de catolicism. Rând pe rând au îmbrățișat unirea și alte sate, încurajate mai ales de vizitele canonice ale Episcopului Vasile Erdely de la Oradea. Încă din 1848 în Banat erau 22 de parohii unite și multe altele aveau de gând să se unească cu Biserica Romei. Ca un răspuns la acest entuziasm față de catolicism, Papa Pius al IX-lea, prin bula "Apostolicum Ministerium" din 26 noiembrie 1853, a întemeiat dieceza Lugojului. Ea se întindea peste comitatele Caraș, Severin, Timiș, Torontal, Hunedoara și pe o parte din Alba și Arad.

Conducerea noii eparhii a fost încredințată Episcopului *Alexandru Dobra* (1853-1870). El s-a născut la Șopteriu (jud. Mureș), în 15 februarie 1794, dintr-o veche familie preotească. După studiile secundare făcute la Târgu Mureș și Blaj a fost trimis la Viena. Aici a publicat lucrarea "De ortu et progressu schismatis Orientalis". Întors la Oradea este numit protopop și canonic, până în 14 martie 1853 când este ales episcop al Lugojului unde este întronizat de Mitropolitul Șterca Șuluțiu în 28 octombrie 1855.

Datorită zelului și destoiniciei Episcopului Dobra, dieceza Lugojului s-a organizat în scurt timp, primind la unire alte 26 de parohii din Banat. Pentru a ajuta pe studenții săraci a lăsat un fond de 50.000 de florini pentru burse de studii. Al. Dobra s-a stins din viață în 13 aprilie 1870.

Ioan Olteanu (1870-1873), a urmat la conducerea eparhiei de Lugoj după Al. Dobra și a cârmuit-o abia trei ani fiindcă a fost chemat în fruntea diecezei din Oradea Mare. În scurtul timp cât a rămas la Lugoj, Ioan Olteanu a deschis un curs de teologie morală pentru candidații la preoție și a câștigat o casă pentru reședința episcopului.

În 1873, după mutarea lui Ioan Olteanu la conducerea diecezei de Oradea, păstorirea eparhiei de Lugoj a fost încredințată Episcopului *Victor Mihali de Apșa* (1874-1894). El se trăgea dintr-o familie de vechi nobili români și s-a născut la leud (Maramureș) în 19 mai 1841. Studiile le-a făcut la Oradea, Timnavia, Cașovia și Roma. La întoarcerea de la Roma a fost numit profesor la seminarul din Gherla, iar în 1869 a fost chemat de Mitropolitul Vancea ca să fie secretarul Mitropoliei de Alba Iulia și Făgăraș. A rămas secretar al Mitropoliei până la 25 noiembrie 1874 când a fost numit Episcop al Lugojului, unde a fost înscăunat în 7 martie 1857 de către Mitropolitul Vancea.

În cei douăzeci de ani de păstorire a eparhiei Lugojului, Victor Mihali a dat o nouă viață acestei dieceze. În cele două sinoade eparhiale pe care le-a ținut, el a pus baze noi organelor administrative ale Bisericii din Banat. În aceste sinoade au fost inițiate și discutate: statutele canonicilor; statutele pentru organizarea oficiilor bisericești; statutele pentru reglementarea învățământului primar; și în fine statutele pentru administrarea fondurilor și a fundațiilor eparhiale.^[11] Fundațiile culturale primite de la înaintașii săi, Mihali le-a mărit și a adus altele așa încât învățământul românesc din Banat a făcut progrese uimitoare sub păstorirea lui. Pentru a da un sprijin învățătorilor el a întemeiat așa zisele “Reuniuni învățătoarești” în sânul cărora se cultiva simțul de colaborare și ajutor reciproc întru luminarea satelor românești.

Mihali n-a cruțat nimic pentru înaintarea culturală a poporului și pentru buna orânduire a treburilor bisericești. Cu acest scop a vizitat aproape toate satele diecezei sale, sfătuind și îndreptând clerul și poporul cu multă înțelepciune. În 1893 Episcopul Mihali a condus primul pelerinaj român la Roma, pentru a apropia și în acest fel sufletul românilor de leagănul credinței și al neamului.

După moartea mitropolitului Vancea, sinodul electoral l-a ales pe Victor Mihali la conducerea Mitropoliei de la Blaj, iar Papa Leon al XIII-lea a întărit această alegere în 18 martie 1895.

După mutarea Episcopului Mihali la Blaj, eparhia Lugojului a rămas fără păstor până în 1896 când a fost numit episcop al ei *Demetriu Radu* (1897-1903). În timpul când a condus eparhia Lugojului el a continuat opera înaintașului său căutând să consolideze tot mai mult unirea din eparhia sa. În 1901 a restaurat mănăstirea Prislopului care, prin daniile credincioșilor, a fost scoasă din ruină și transformată într-un loc de pelerinaj. În multe sate din Banat au fost zidite apoi prin opera Episcopului Radu biserici și școli primare.

Această activitate pastorală a continuat-o Demetriu Radu până în 1903 când a trecut în fruntea diecezei de Oradea iar locul lui a fost luat de *Episcopul Vasile Hossu* (1903-1912), căruia i-a urmat Preasfințitul *Valeriu Traian Frențiu*, despre a cărui păstorire am vorbit mai sus.

În 1922 când Preasfințitul Frențiu a fost mutat la conducerea diecezei de Oradea, scaunul episcopal de la Lugoj a fost luat de Episcopul *Alexandru Nicolescu* (1922-1936) care a fost unul dintre cei mai mari cărturari dintre arhierii Bisericii Unite. El s-a născut la Tulgheș în 6 iulie 1882. A studiat mai întâi la Reghin apoi la Blaj și la Roma, unde s-a distins ca fiind cel mai bun student din Colegiul “Propaganda Fide”. Întors în țară, este numit profesor la seminarul teologic și cancelist la Mitropolie. În 1907 pleacă în Statele Unite pentru a se ocupa de românii uniți emigrați acolo. Din America s-a reîntors după doi ani de rodnic apostolat și, în decursul primului război mondial, a rămas vicarul Mitropoliei, iar după îndeplinirea idealului național a fost deputat în parlamentul României întregite. În 1918 este chemat la Roma pentru a fi parohul românilor din Cetatea Eternă și consilierul legației române pe lângă Sf. Scaun. După întoarcerea de la Roma a fost numit în 1922 Episcop al diecezei Lugojului. Ca păstor al acestei eparhii, vlădica Nicolescu a cutreierat aproape toate satele din Banat, sfîșind biserici și propovăduind cu rară măiestrie cuvântul Domnului. Cu scopul de a face cunoscute marile probleme creștine, Episcopul Nicolescu a fondat “Biblioteca pentru Clasa Cultă”, care cuprinde un ciclu de publicații despre cele mai variate probleme religioase. El însuși a scris minunatele sale broșuri printre care amintim doar titlul câtorva: “Papii și opera lor” (1926), “Din natură” (1935), “Paserile” (1930), “Stropi de rouă” (1929), “Biserica Unită în cadrul Bisericii catolice universale” (1930), “Din trecutul Bisericii răsăritene” (1935). Pe lângă acest tezaur literar, Alexandru Nicolescu a mai lăsat la Lugoj și neîntrecutul monument de artă al picturii Bisericii catedrale pentru care a suportat din avutul propriu toate cheltuielile. Activitatea pastorală a acestui erudit arhieriu s-a continuat pe baze mai vaste după anul 1936 când a fost ales Mitropolit al arhidiecezei de la Blaj, unde a rămas până la moartea sa din 5 iunie 1941.

În 1936, când Episcopul Nicolescu a fost chemat în fruntea Mitropoliei de la Blaj, păstorirea eparhiei de Lugoj a fost încredințată Preasfințitului *Ioan Bălan* (1936). El s-a născut în Teiuș la 11 februarie 1880. După studiile făcute la Budapesta și Viena a fost hirotonit preot la Blaj în 1903, iar după trei ani este trimis paroh al uniților de la București, de unde a fost chemat ca profesor și rector al Academiei de Teologie din Blaj. Între 1927 și 1929, Preasfințitul Bălan a stat la Roma ca membru al Comisiei pentru codificarea dreptului oriental. În 1936 este numit și consacrat Episcop al Lugojului. Aici a continuat operele începute și a organizat dieceza pentru noile cerințe ale vremii. Tot ca episcop al Lugojului Preasfințitul Bălan a publicat traducerea Noului Testament și pregătea o ediție românească a întregii Sfinte Scripturi, când a izbucnit furtuna persecuției împotriva greco-catolicilor. Victimă a persecuției a căzut și episcopul Lugojului care a fost arestat împreună cu ceilalți păstori ai Bisericii Unite în 28 octombrie 1948.

Dieceza Maramureșului

Deși în nordul Transilvaniei s-au făcut poate cele dintâi încercări de unire, totuși organizarea Bisericii Unite în acele părți s-a făcut abia în urma scrisorii apostolice “Sollemni conventione” din 5 iunie 1930.

Încă în Concordatul încheiat între Statul român și Sf. Scaun, în 11 iunie 1929, se prevedea înființarea unei dieceze pentru românii uniți din Maramureș. Noua eparhie a fost numită episcopia Maramureșului cu reședința la Baia Mare, unde biserica “Adormirii Maicii Domnului” a fost ridicată la rangul de catedrală.

Episcopia Maramureșului este sufragană a Mitropoliei de la Blaj și se compune din 201 parohii române și alte 38 parohii rutene. Astfel au fost luate de la dieceza de Oradea Mare 31 de parohii, de la cea de Cluj-Gherla 169, iar din arhidieceză 1. Parohiile rutene au fost luate 10 de la dieceza Hajdudorogh (Ungaria), 11 de la episcopia Uzhorod (Cehoslovacia) și 17 de la eparhia Stanislau (Polonia). Pentru parohiile rutene s-a înființat apoi un vicariat aparte în 1932, cu sediul la Siret (Bucovina).

Cu executarea bulei de înființare a diecezei de Maramureș a fost încredințat Mons. Angelo Dolci, Nunțiul Apostolic de la București, care în 15 august 1930 a numit ca administrator al noii dieceze pe Preasfințitul Iuliu Hossu.

După două luni, în 16 octombrie 1930, a fost ales primul episcop al Maramureșului, Preasfințitul *Alexandru Rusu*, care s-a născut la Șăulia de Câmpie în 22 noiembrie 1884. Studiile teologice le-a terminat în 1910 și a început atunci activitatea pastorală la Blaj. În 1920 a luat conducerea gazetei “Unirea”, unde s-a distins ca un scriitor de valoare și om cu bună chibzuință. A fost numit apoi rector al Academiei de Teologie din Blaj și apoi episcop al Maramureșului. În 30 ianuarie 1931 a fost consacrat arhiereu, iar în 2 februarie același an, a fost înscăunat cu mare solemnitate la Baia Mare de către Preasfințitul Iuliu Hossu.

În cei aproape douăzeci de ani de păstorire, Preasfinția Sa Rusu s-a arătat ca un om de mare curaj, care a știut înfrunța cu multă demnitate toate greutățile pe care le-a avut în anii de grea încercare ce s-au abătut asupra Bisericii Unite. El a fost arestat odată cu ceilalți episcopi uniți.

Concluzii

Eparhiile române-unite au fost totdeauna nuclee de rezistență națională și creștină și adevărate porți ale culturii pentru românii din Transilvania. În școlile deschise de arhieriei uniți, fiii poporului s-au putut adăpa la izvoarele științei și ale culturii. În școlile de “preparandie” care au fost deschise pe lângă aproape toate reședințele vlădicilor uniți, s-au pregătit vechii “dascăli” prin care lumina culturii și a educației creștine și naționale ajungea până în cele mai izolate colțuri ale Transilvaniei.

Arhieriei Bisericii Unite n-au fost numai stegarii culturii românești, ci și stâlpii pe care s-a bizuit toată activitatea politică a românilor ardeleni. Prin ei, poporul român își spunea durerile și își cerea drepturile călcate în picioare de cei ce aveau puterea în mână. Întreaga mișcare de renaștere națională și culturală a românilor s-a plâsmuit la umbra catedralelor unite și sub oblăduirea păstorilor uniți. Ei au fost până azi călăuze sigure în momentele de restriște ale neamului.

Pamfil Cârnațiu

NOTE

1. I. GEORGESCU, *Istoria Bisericii creștine Universale*, Blaj, 1921, p. 235.
2. I. ARDELEANU, *Istoria diecezei române greco-catolice a Oradei Mari*, P. II, Blaj, 1888.
3. T.I.FARKAS, *Istoria gimnaziului gr.cat. din Beiuș*, Beiuș, 1896.
4. I. GEORGESCU, *op. cit.*, p. 242.
5. I. VANCEA, *Biografia sinoptică a episcopului gr. cat. de Oradea, oarecând Vasile Baron de Erdely*, Oradea, 1863.
6. I. GEORGESCU, *op. cit.*, p. 278.
7. BOUCE WHYTE, *Histoire des Langues Romanes*, Paris, 1841.
8. I. GEORGESCU, *Mitropolitul Ioan Vancea*, Oradea, 1942, p. 3.
9. I. GEORGESCU, *Istoria Bisericii*, p. 284.
10. Cfr. *Șematism istoric*, Dieceza Lugojului, Lugoj, 1903.

**BISERICA ROMÂNĂ UNITĂ
ÎNTRE CELE DOUĂ RĂZBOAIE MONDIALE**

de

OCTAVIAN BÂRLEA

Eliberarea Transilvaniei din constelația politică austro-ungară a fost și pentru Biserica Unită o eliberare.

În cele mai bine de două secole de viață în cadrul Imperiului austriac, și mai apoi austro-ungar, se poate spune că Biserica Unită a urmat o continuă linie ascendentă. Avusese în frunte în clipa Unirii (1700) un episcop, care era abia scos din dependența superintendentului calvin, și ajunsese în veacul al XX-lea organizată într-o provincie mitropolitană, condusă de un Mitropolit cu trei episcopi sufragani. Intrase în comuniunea Bisericii catolice în fruntea unui popor a cărui viață culturală era minimă, pentru ca pe încetul, prin ajutorul călugărilor de la Blaj și a altor clerici și mireni, să devină un important centru de viață religioasă și culturală, ba chiar, pentru mai bine de un secol, să fie cel mai important factor cultural din întreaga orbită românească. Actul de la 1700 se făcuse de un popor în marea lui majoritate în iobăgie, pentru ca din sânul lui, la mai puțin de o jumătate de secol, să iasă primul mare apostol al redeșteptării naționale (Episcopul Micu-Klein), care a imprimat Bisericii Unite o linie națională cu preocupări sociale, linie pe care a păstrat-o în tot decursul istoriei sale. E adevărat că mai târziu, o parte din românii transilvăneni care, în urma ofensivei mitropoliei sârbești de la Karlovitz, se desolidarizaseră de Unire, creaseră și ei un relativ centru cultural și național la care îi duse în bună parte tendința de emulație. Totuși nota dominantă a dat-o, în tot acest timp, Biserica Unită.

Cu conștiința acestor merite, Biserica Unită a ajuns momentul fericit al unirii Transilvaniei cu Regatul României.

La făurirea României Mari, Biserica Română Unită a avut rol de frunte în Transilvania. Unirea acestei provincii cu România a fost, e drept, făcută posibilă la sfârșitul războiului mondial I, însă realizarea s-a făcut în Adunarea de la 1 Decembrie 1918 din Alba Iulia, iar confirmarea s-a făcut prin tratatul de pace de la Trianon - Paris. Atât la Alba Iulia, cât și la Paris, Biserica Unită a fost prezentă și a avut un rol important.

La Alba Iulia, președintele Adunării a fost unitul Gheorghe Pop de Băsești. În jurul lui, alături de ortodocșii Vasile Goldiș, Aurel Lazăr, Iustin Marșeu, Octavian Goga, erau uniții Iuliu Maniu, Ciceo Pop, Alexandru Vaida etc. Tot acolo, printre popor, erau preoții "de la Sibiu și de la Blaj, de la Caransebeș și de la Lugoj, de la Gherla și de la Arad, înfrățiți sub sfânta cruce și sub cutele tricolorului național".^[1] Hotărârile acestei adunări se conturaseră pentru prima dată la Blaj, în sfatul dintre canonici și ofițerii români.^[2] Decizia unirii cu România, luată de Adunare, a fost dusă la București, între alții, de doi episcopi și înmănată regelui Ferdinand: de Iuliu Hossu de la Gherla și de Miron Cristea de la Caransebeș. Iar președinte al Consiliului dirigent a fost Iuliu Maniu.

De la hotărârea de la Alba Iulia până la tratatul de la Trianon, unele regiuni ale Transilvaniei au fost disputate de vecini. Astfel Banatul a fost în acest timp sub ocupația sârbească și franceză. Însă episcopul unit de acolo, PSS Valeriu Traian Frențiu al Lugoșului, abia reîntors de la Alba Iulia, cu toată ocupația, prin pastorală din 7 decembrie 1918 a dispus ca în slujbele religioase să fie pomenit regele Ferdinand I. Pastorală aceasta a fost cea dintâi îndrumare dată preoților în acest sens, și de ea au ținut seama și ortodocșii din Banat.^[3]

La conferința de pace desigur reprezentanța României a fost condusă de personalități din Vechiul Regat. Însă, alături de aceștia, rol important au avut atât părintele Vasile Lucaciu, cât și profesorii de la Blaj, Dr. Alexandru Nicolescu și Dr. Ioan Coltor.^[4]

Așa s-a realizat un ideal pentru care Biserica Unită și-a închinat în decursul timpului cele mai frumoase energii.

I

NOI ORIZONTURI

În destinderea sufletească de după 1 Decembrie 1918, celor care erau obosiți de luptele trecutului, sau aveau prea mare încredere în dănuirea entuziasmului înfrățirii din acele zile, li s-a părut că nu vor mai fi probleme greu de înfruntat. Impresia aceasta a fost însă numai un vis, pe care realitățile noi nu puteau să nu-l spulbere.

În România întregită, Biserica Unită s-a aflat într-o situație deosebită de cea anterioară. Neînțelegerile unei conduceri statale, străine de interesele românești, desigur erau acum înlăturate; însă acum nu mai domnea atât de mult o mentalitate occidentală, ca în imperiul austriac, ci un amestec de orientalism și occidentalism. Viața culturală și statală, fără îndoială, trăia tot mai mult sub influența Apusului, însă paralel, mai persistau rămășițele mentalității creată de lunga conviețuire în mediul Orientului turc, bizantin și slav; și-n plus, viața religioasă, prin Biserica ortodoxă, păstra deschisă țara în fața influențelor din Răsăritul și Sudul ortodox. Înainte, sub austro-ungari, Biserica Unită, timp de aproape un secol și jumătate, nu mai cunoscuse lupte confesionale: trăise într-un stat cu majoritate catolică și, în luptele naționale, având alături pe ortodocși, asperitățile confesionale se domoliseră. Acum însă, fiind sfârșită lupta națională, în ortodocșii din Transilvania s-a renăscut sentimentul de rivalitate confesională. În legislația austro-ungară, Biserica Unită își câștigase, în timpul celor 200 de ani, o poziție juridică clară; dar în România, care înainte de 1918 nu cunoscuse o Biserică Unită (avusese numai o parohie la București), a trebuit să-și creeze din nou o poziție juridică. Pe lângă aceste probleme s-au mai

prezentat și altele, cauzate de influența laicismului francez de la sfârșitul veacului al XIX-lea și de apariția sectelor religioase aduse din America sau Rusia, care au impus și ele o aprofundare a vieții religioase.

Cum a făcut față Biserica Unită acestor probleme, e menirea capitolului de față să încerce să explice.

Arhieriei

Rol de frunte în viața Bisericii Unite în această perioadă au avut, desigur, Arhieriei. Însă alături de ei au activat și alte personalități.

Blaj. - În centrul Bisericii Unite, între cele două războaie mondiale, stă desigur figura mitropolitului *Vasile Suciu*, care a păstorit tocmai în timpul marilor prefaceri.

Fiu de țăran, născut în Copăcel-Făgăraș la 13 ianuarie 1873, Vasile Suciu își făcuse studiile secundare la Făgăraș și Blaj, iar cele teologice la Roma în Colegiul Sf. Atanasie (5 ani) și Colegiul de Propaganda Fide (1 an). A fost om de profundă cultură teologică (o mărturisesc cele patru volume de teologie dogmatică), de rodnică activitate bisericească și de neșovăielnice sentimente patriotice. Luptase sub unguri pentru reușita Partidului național în regiunea Vințului; după moartea lui Mihali s-a opus încercărilor guvernului maghiar de a introduce limba maghiară în școlile Blajului, renunțând la ajutorul ce-l dădea guvernul maghiar școlilor și strângând fonduri de la frunzașii Bisericii Unite; iar spre sfârșitul Războiului mondial I, în calitate de președinte al Consiliului național din Blaj, a organizat gărzile naționale din acea regiune.^[5]

Murind Mitropolitul Mihali, locul întâi între cei trei candidați, prin sinodul electoral din 9 mai 1918, l-a obținut vicarul capitular Vasile Suciu, care a și fost numit din partea Romei de Arhiepiscop și Mitropolit, după ce consimțise la aceasta și regele Ferdinand. Întru Arhieriu a fost sfințit la 1 ianuarie 1920.

În cadrul României Mari, timp de 15 ani, noul Mitropolit a condus Biserica sa cu multă înțelepciune. A înțeles că Blajul, în sfera românească, are o nouă misiune, și de aceea s-a străduit să ridice o serie de școli - creații care i-au câștigat titlul de "al doilea ctitor al Blajului".^[6] A muncit cu pricepere și autoritate la câștigarea unui loc demn de Biserica Unită în cadrul statului român, atât în ședințele Senatului, cât și în audiențele avute la diferitele autorități civile. A fost ales membru de onoare al Academiei române și i s-au recunoscut meritele naționale și culturale prin numeroase decorații. Felul lui integru de a fi l-a impresionat și pe Nicolae Iorga, care l-a poreclit "Vasile Vodă".

A avut însă și mari suferințe fizice, din cauza arterosclerozei și a diabetului. Deși i-a fost amputat piciorul stâng în 1926, totuși și-a păstrat avântul sufletesc și a continuat să ducă viața de mucenic, trăind în sobrietate și făcând și în aceste condiții călătorii la București și Roma, ori de câte ori interesele Bisericii o cereau. Când a închis ochii, în 25 ianuarie 1935, a fost plâns nu numai de uniți, ci și de bărbații de stat de atunci.

Mitropolitului Vasile Suciu i-a urmat în scaun Episcopul *Alexandru Nicolescu* (1936-1941), ales în locul întâi dintre candidații propuși de sinodul electoral din 7 mai 1935, și instalat în 19 septembrie 1936.

Se cobora dintr-o familie românească din secuime. După studii strălucite, făcute în țară și la Roma, a devenit profesor la Blaj, și apoi consilier ecleziastic al Legației române de pe lângă Sfântul Scaun. Când a fost chemat la conducerea Mitropoliei avea 14 ani de activitate desfășurată în calitate de Episcop al Lugojului.

Mitropolitul Alexandru Nicolescu, pe lângă înfățișarea care-l apropia de sfinții din icoane, avea oratoria fină și bogată în idei a unui suflet curat, era mereu încălzit de dragostea de natură și de oameni. Poseda o vastă cultură teologică și umanistă (între 1905-1941 a dat 308 lucrări: studii, articole, predici, conferințe etc.,^[7] ceea ce-l făcea pretutindeni agreat. Spiritul de sacrificiu și patriotismul le-a dovedit prin activitatea dezvoltată în tot cursul vieții.

În administrarea Arhidiecezei Blajului a continuat opera Mitropolitului Suciu. În scurta-i pastorație, munca i-a fost obstaculată de lipsa de sănătate (în urma unei operații la rinichi) și de cedarea Transilvaniei de Nord, în septembrie 1940, fapt care a împărțit Biserica Unită în două.

De la moartea Mitropolitului Nicolescu, Biserica Unită n-a mai avut mitropolit. Conducerea Arhidiecezei a fost încredințată în 25 iulie 1941, IPSS Valeriu Traian Frențiu, în calitate de Administrator Apostolic. Din 1946, aceeași calitate de Administrator Apostolic a deținut-o PSS Ioan Suciu.

Oradea. La Oradea, în primii ani după înfăptuirea României Mari, păstora Episcopul *Demetriu Radu*, bărbat de mare talent oratoric, de simț diplomatic și de prestație pastorală. El a adus însemnate servicii atât Bisericii Unite (câștigându-i prestigiu în cadrul României întregite), cât și Neamului, prin contribuția sa la stabilirea raporturilor diplomatice dintre România și Sf. Scaun, și la prepararea Concordatului. A murit însă în atentatul din Senat, din 8 decembrie 1920, tocmai când se legau și mai mari speranțe de activitatea lui.

Succesorul lui, IPSS *Valeriu Traian Frențiu*, a păstorit dieceza Orăzii din 3 mai 1922, după ce timp de aproape 10 ani condusesse dieceza Lugojului. S-a distins prin mecenatism, prin opere de caritate, realizări practice, aprofundarea vieții religioase etc.

Cluj. Dieceza de Cluj-Gherla a avut, din 1917, în frunte pe PSS *Iuliu Hossu*, “episcopul vizitațiilor canonice”, care, prin peregrinările sale în largul diecezei, a căutat să stimuleze și întărească viața religioasă. Figură de rară distincție, tact și patriotism, a fost totdeauna în prima linie în sprijinirea Bisericii.

Lugoj. În dieceza Lugojului, după Episcopii Valeriu Traian Frențiu și Alexandru Nicolescu, a păstorit, începând cu 1 noiembrie 1936, PSS *Ioan Bălan*, cunoscut prin zeloasa sa activitate pe terenul științelor. Dânsul a depus, la fel cu alți episcopi, mult zel pentru promovarea vieții religioase.

Maramureș. Noua dieceză a Maramureșului (înființată în 5 iunie 1930), a organizat-o și păstorit-o PSS *Alexandru Rusu*, apreciat pentru integritatea caracterului, bărbăția și apărarea Bisericii, și grija de progresul sufletesc al credincioșilor.

Alături de acești ierarhi, Biserica Unită a mai avut pe PSS Vasile Aftenie, numit episcop auxiliar al Mitropolitului Nicolescu și consacrat la 6 iunie 1940, - și pe PSS Ioan Suciu numit auxiliar de IPSS Valeriu Traian Frențiu și consacrat la 20 iulie 1940.

Constituția României

Noua viață statală a Transilvaniei, inițiată cu Adunarea din Alba Iulia, a adus după sine și o nouă ordine juridică.

Adunarea națională din Alba Iulia de la 1 Decembrie 1918, inspirată de largi principii democratice, în art. III, 2 a proclamat “egală îndreptățire și deplină libertate autonomă confesională pentru toate confesiunile din Stat”. A respectat deci faptul că în Transilvania sunt mai multe confesiuni, acordându-le tuturor drepturi egale.

Decizia de la Alba Iulia oglindea situația reală din Transilvania, nu însă legislația din Vechiul Regat. Și acolo, e adevărat, libertatea religioasă era recunoscută, însă Biserica românească *per excellentiam* era Biserica Ortodoxă, care, în Constituția din 1866, primise titlul de “dominantă”.

Simțindu-se nevoia refacerii Constituției din 1866, în urma întregirilor teritoriale, guvernele României Mari au căutat să așeze Biserica Unită în locul în care meritele ei îi dădeau dreptul. Episcopii ei au fost primiți de la început, întocmai ca și cei ortodocși, printre senatorii de drept. O recunoaștere verbală a vrednicilor și a importanței ei se făcuse deja cu ocazia consacării întru arhieru a Mitropolitului Vasile Suciu (1 ianuarie 1920), când Principele *Carol*, în calitate de reprezentant al Regelui Ferdinand, între altele a spus: “Primiți pe lângă scaunul mitropolitan și moștenirea celui mai puternic izvor de cultură românească... Dar pe lângă această moștenire culturală, predecesorii v-au lăsat și toată munca de a păstra și a dezvolta până în cele mai tainice colțuri ale sufletului poporului credincios, această bogăție și sfântă moștenire”.^[9] Urma deci acum să aibă loc și o recunoaștere legală.

În proiectul de Constituție din 1923, prezentat de guvernul liberal, Biserica Unită, ca și cea ortodoxă, era recunoscută Biserică românească. De o “Biserică dominantă” nu se vorbea. În dezbaterile care au avut loc la acest proiect, clerul ortodox a cerut ca Biserica ortodoxă să fie și în noua Constituție “dominantă”, și a pretins chiar să fie decretată Biserică de Stat. Reprezentanții Bisericii Unite au pledat în schimb pentru egalitatea ambelor Biserici. Între aceste două tendințe, Guvernul și-a asumat rol de mijlocitor. Arhierii uniți au cedat “aducând jertfe” și arătându-se “cu anumită generozitate... față de punctul de vedere al celor mulți” - cum spunea PSS Hossu.^[9] Astfel, după ce în art. 5 al Constituției s-a recunoscut libertatea religioasă, în art. 22 s-a stabilit: “Biserica creștină ortodoxă și cea greco-catolică sunt biserici românești”. Biserica ortodoxă însă era tot acolo recunoscută și de Biserică “dominantă”; nu în înțelesul unei Biserici de Stat, ci al Bisericii “majorității”, cum s-a căutat să se interpreteze acest cuvânt de pe banca ministerială. Tot în acea Constituție s-a păstrat obligația, pentru Principele moștenitor, de a fi educat în religia ortodoxă a Răsăritului.

Prin *Constituția Carol II*, votată în 24 februarie 1938 prin plebiscit, art. 22 al vechii Constituții a fost preluat aproape neschimbat în art. 19, unde se spunea: “Biserica ortodoxă creștină și cea greco-catolică sunt Biserici românești. Religia creștină ortodoxă fiind religia mării majorități a românilor, este dominantă în Statul Român, iar cea greco-catolică are întâietate față de celelalte culte”.^[10]

Concordatul României cu Sfântul Scaun

Trecerea Bisericii Unite și a altor ramuri ale Bisericii catolice sub autoritatea Statului român a pus guvernul de la București și lumea politică românească în fața problemei relațiilor cu Sfântul Scaun.

Problema nu era cu totul nouă, căci în România veche, *Mihail Kogălniceanu*, ministrul lui Cuza, în 1864, a voit să încheie un Concordat care să pună Biserica catolică pe aceeași treaptă, în fața Statului, cu Biserica ortodoxă. Mai târziu (1882-1884) ideea a fost reluată de *Ion Brătianu*, însă n-a fost realizată, din cauza - pe cât se pare - “intrigilor austro-ungare”.^[11]

Ceea ce fusese înainte *pium desiderium*, spre sfârșitul războiului mondial I - pe când se delinea victoria Aliatilor - a devenit un capitol important al politicii românești. "În 1918, prin august, dacă nu mă înșel - spune M. Theodorian-Carada - răposatul I.G. Duca a chemat pe Pr. Bălan (Ioan, mai târziu Episcop) la el, rugându-l să redacteze un proiect de concordat. I-a spus că, foarte curând, germanii vor fi învinși și Austro-Ungaria împărțită. Imediat după aceea va trebui ca și România, mărită prin victoria Antantei, să încheie un concordat".^[12]

De necesitatea unui Concordat a fost conștient însuși *Ionel Brătianu*. Acesta a deschis în 1919 la Paris discuții cu Mons. Ceretti, reprezentantul Sfântului Părinte la Conferința de pace. Persoana care purta în numele lui Ionel Brătianu discuțiile cu cercurile catolice era canonicul *Ioan Coltor* de la Blaj. Acesta fusese autorizat să dea asigurări că, îndată după semnarea păcii, guvernul român va încheia concordatul. Avusese din partea lui Brătianu chiar și facultatea să spună că în anumite condiții ar fi gata să facă și Unirea.^[13] Însă atunci totul s-a oprit la acest punct, deoarece Ionel Brătianu s-a retras de la guvern înainte de semnarea tratatului de pace.^[14]

Alexandru Vaida, îmbrățișând și el ideea încheierii concordatului, a trimis în 1920 la Roma pe părintele *Vasile Lucaciu*, ca să ia contact cu cercurile vaticane. La București, pentru realizarea unui acord, căuta să-și dea contribuția Episcopul Orăzii *Demetriu Radu*. Ducerea tratatelor însă cerea un schimb de reprezentanțe diplomatice. De aceea, *Duiliu Zamfirescu*, ministrul de externe, a cerut Vaticanului să agreeze numirea d-lui D. Pennescu ca ministru plenipotențiar pe lângă Sfântul Scaun. Iar succesorul lui Zamfirescu, *Take Ionescu* - sub guvernul generalului Averescu - a căutat să accelereze încheierea concordatului, insistând în același timp la Roma pentru grabnica trimitere a unui Nunțiu Apostolic.^[15]

În urma acestor intervenții, legăturile oficiale ale României cu Sf. Scaun au și fost luate în 29 iulie 1920, zi în care Sf. Părinte Benedict XV l-a primit în audiență pe ministrul plenipotențiar al României, Dr. *Demetriu Pennescu*, pentru prezentarea credențialelor. Iar Roma, la rândul ei, a trimis în România pe Nunțiu Apostolic *Francesco Marmaggi*, care a sosit la București în 17 octombrie 1920.^[16]

Proiectul de Concordat prezentat Secretariatului de Stat de Părintele Lucaciu - care fusese redactat, pe cât se pare, după Concordatul sârb - a fost tratat la Roma cu discreție. Mons. Benedetti, care a studiat problema, a făcut la proiect unele remarci amicale Statului român.

Părerea Episcopilor uniți, referitoare la proiectul Părintelui Lucaciu și la notele Mons. Benedetti, a fost prezentată Nunțiuului Apostolic Marmaggi în 7 decembrie 1920 de către Episcopul Demetriu Radu. Ea exprima dorințele Uniților și ale Catolicilor latini din România, exprimate în congrese bisericești și în conferințe episcopale.^[17]

În urma notelor Mons. Benedetti și a memoriului Episcopilor uniți, urma să se formeze din partea guvernului român al *doilea proiect* de concordat.

Perspectivile încheierii Concordatului, și tocmai din partea guvernului Averescu, n-au produs bucurie tuturor în România. Proiectul, așa cum era în discuție, din "indiscreție" a ajuns să fie dat publicității (decembrie 1920). În urma acestui fapt, s-a pornit o campanie de presă și o avalanșă de proteste contra Concordatului, de care ne vom ocupa ulterior, în cadrul acestui capitol. În zadar ministrul Cultelor de atunci, Octavian Goga (ortodox), a arătat că socotește campania împotriva Concordatului drept o greșeală care n-aduce decât greutate statului; în zadar *Take Ionescu*, ministrul de externe, într-o declarație făcută la Senat, susținea ideea încheierii Concordatului; degeaba Nicolae Iorga și-a exprimat regretul că în presă se discută nu numai forma proiectului de concordat, ci se atacă însăși ideea Concordatului - căci atmosfera devenise prea încărcată pentru a continua imediat tratativele.^[18]

În vara anului 1921 s-a alcătuit *un nou proiect* de Concordat.^[19] Însă căzând în scurt timp după aceea guvernul Averescu și cabinetul *Take Ionescu*, au luat conducerea din nou liberalii, care au spus că preferă să voteze mai întâi noua Constituție (1923) și pe urmă să reia tratativele pentru Concordat. Acestea de fapt au și fost reluate în 1924, prin trimiterea la Roma a lui D.C. Banu și a lui Zenovie Pâclișanu. De data aceasta s-a ajuns la un acord, în linii mari, însă înainte de-a fi iscălit Concordatul, guvernul Ionel Brătianu s-a retras de la cârmă.

Tratativele duse de guvernul liberal au fost perfecționate apoi de guvernul generalului Averescu. Sub dânsul, la 10 mai 1927, *Vasile Goldiș* a iscălit în Roma Concordatul. A fost însă ratificat numai în 7 iulie 1929, sub guvernul *național-țărănist* condus de Iuliu Maniu, în timpul când România era condusă de Regentă, semnat fiind de Caius Brediceanu și de Card. P. Gaspari. "Cotarea Concordatului" s-a făcut "cu aproape unanimitatea sufragiilor, atât la Senat cât și la Cameră...", cu asentimentul aproape unanim al tuturor partidelor, afară de cel maghiar și ucrainean".^[20]

Elaborarea Concordatului s-a făcut în general de români ortodocși. De conștiința pe care au depus-o în încheierea tratatelor poate să ne dea o icoană *Vasile Goldiș*, care a spus că a iscălit numai după ce a ajuns "la convingerea că Concordatul respectă toate interesele Statului român și nu aduce nici o jignire Bisericii ortodoxe române" și că "el nu acordă bisericii catolice din România nimic ceea ce nu avea deja, afară de o episcopie în plus pentru Biserica română unită. Chiar de aceea declar repetat: pentru ceea ce am făcut eu în această chestiune, primesc răspunderea și înaintea lui Dumnezeu, și înaintea oamenilor".^[21]

Timpul lung în care s-a pregătit Concordatul cu România, a oferit drept compensație și avantaje. *Nicolae Titulescu*, în discursul ținut la plecarea Nuntului Valerio Valeri (17 iunie 1936), a spus: "Le Concordat a été le fruit de longues négociations prolongées sous quatre Gouvernements succesifs, ce qui d'ailleurs me semble un gaj de la solidité de ce Pacte, auquel ont collaboré tous les partis politiques de la Roumanie, ainsi que nombreux sont ceux qui veilleront a son application".^[22]

Convenția aceasta cu Roma, a adus beneficii României. "De fapt, prin încheierea Concordatului... Sf. Părinte a contribuit și din partea sa la creșterea prestigiului ce se cuvenea României afară de hotarele sale între națiunile Europei, și a adus un mare serviciu cauzei românești chiar între hotarele țării. Căci... a închis pentru totdeauna poarta străinilor, oprindu-i de a se mai amesteca în treburile supușilor români, fie ele chiar religioase, cu primejdia de a-i înstrăina de neam și țară".^[23]

Articolele Concordatului. 1. Religia catolică va avea libertatea exercițiului în România. 2. Se înșiră organizația eparhială a Bisericii catolice în România. 3. Nici o parte din teritoriul României nu va depinde de un Episcop de peste granițele țării. 4. Catolicii vor fi liberi să comunice cu Sf. Scaun. 5. Episcopii trebuie să fie cetățeni români; Sf. Scaun va notifica guvernului român persoana pe care va numi-o. 6. Episcopii sunt obligați să depună jurământ de fidelitate față de Stat, înainte de a lua în primire dieceza. 8. Ei vor avea deplină libertate în exercițiul funcțiunii lor bisericești pe teritoriul diecezei lor. 9. Statul recunoaște persoanele juridice și morale ale Bisericii, ca: parohii, protopopiate etc. 10. Biserica catolică și membrii ei va fi tratată ca și celelalte religii din Regatul Român. 11. Episcopul diecezan poate înființa noi parohii; dacă dorește contribuția Statului, va cere consimțământul guvernului, care se va da când se tratează de 400 familii la orașe și 200 la sate. 12. Numirea preotului se face de Episcop, dintre cetățenii români. Când preotul nu e cetățean român, se recere consimțământul guvernului. 13. Patrimoniul Bisericii va fi administrat de consiliul episcopal, după statutele aprobate de Sf. Scaun și de guvern. 14. Proprietatea școlilor va fi administrată de autoritățile diecezane, după modalitățile prevăzute de Stat. 15. Dreptul patronatului se abolește fără nici o indemnitate. 16. În fiecare dieceză va fi un seminar diecezan; profesorii vor fi cetățeni români, în afară de excepțiile admise de un acord special între Sf. Scaun și guvernul român; în seminarii învățământul limbii și istoriei naționale va fi obligatoriu. 17. Ordinele religioase. 18. Biserica catolică are dreptul și puterea asistenței religioase de orice fel. 19. Are dreptul de a înființa școli. 20. Are dreptul de a da instrucție religioasă elevilor catolici din întreagă România. 21. Bunurile bisericești aparținătoare congregațiilor religioase, care au sediul în afara României, vor fi obiectul unei convenții speciale. 22. Toate modificările Concordatului se vor face de comun acord între Sf. Scaun și Statul român. 23. Concordatul poate fi denunțat de una din părți, după un preaviz de șase luni.

Acordul de la Roma (1932). Ca o dezvoltare a art. 9 din Concordat, problema bunurilor posedate de instituția cunoscută sub numele de "Status romano-catholicus Transylvaniensis" a format obiectul unui acord special, încheiat între Statul român și Sfântul Scaun la Roma, în 30 mai 1932, și iscălit de Secretarul de Stat de atunci, Card. Eugeniu Pacelli, și de Valer Pop.^[24]

Acțiunea Ghibu. Campania condusă de Onisifor Ghibu împotriva posesiunilor mănăstirilor romano-catolice a condus la confiscarea unor averi mănăstirești din partea Statului. Ulterior însă, pentru aplanarea acestor litigii de ordin material dintre Statul român și organizațiile romano-catolice din țară, privitoare la situația juridică a bunurilor acestor organizații, "guvernul român, de acord cu Sfântul Scaun... a instituit o comisie mixtă care să studieze problemele în discuție și să indice soluții potrivite". Comisia și-a început lucrările la 7 octombrie 1939. În comisie erau doi delegați ai guvernului (L. Borcea și I. Garoiu) și doi delegați ai organizațiilor romano-catolice (A. Durcovici și E. Gyarfás). Au participat la lucrări și delegați ai ministerelor Agriculturii și Domeniilor, Cultelor, Sănătății și Educației naționale. "Comisia a stabilit soluții practice, de realizat pe cale amicală". Imobilele aflate în posesia statului, au fost cedate în deplină proprietate acestuia. "Cu această ocazie s-a putut constata că averile Ordinilor și Congregațiilor din țară se reduc la un număr restrâns de terenuri rurale și imobile urbane". Comisia și-a încheiat lucrările la 10 februarie 1940. Consiliul de miniștri din 23 februarie 1940 a aprobat concluziile comisiei, "iar ministerul Cultelor și Artelor, prin legea din 3 martie 1940, și ministrul Afacerilor Străine prin legea din 2 martie 1940, a dat formă legală acestor concluzii".^[25]

În afară de problemele mai sus amintite, motive pentru schimburi de vederi între guvernul român și Vatican a mai oferit chestiunea programului încoronării (1922) și a numirii Mitropolitului Alexandru Nicolescu (1935).

Organizarea ierarhică

La unirea Transilvaniei cu România, Biserica Unită avea Arhiepiscopie și trei episcopii; iar Biserica ortodoxă din Transilvania o Arhiepiscopie și două episcopii. Amândouă aceste Biserici au căutat în cadrul României Mari să-și perfecționeze organizarea.

Pentru Biserica ortodoxă, perioada dintre cele două războaie mondiale a fost timp de înflorire în ce privește *organizarea*. Mitropolia din București, ocupată de fostul episcop al Caransebeșului Miron Cristea, în 1925 a devenit Patriarhie. Episcopiile vechi din Basarabia și Bucovina au fost menținute și sporite. Îmbunătățiri în

organizare s-au făcut și pe teritoriul Vechiului Regat. În Transilvania, pe lângă Mitropolia din Sibiu și episcopiile din Arad și Caransebeș, s-au creat acum noile episcopii de Cluj, Oradea, Sighet și Timișoara, care voiau să fie restaurări ale vechilor episcopii românești, amintite de unii ortodocși în scrierile lor. Aceste episcopii doreau păstoria mai bună a credincioșilor și "misionarismul" la granița de vest. Astfel, Biserica ortodoxă transilvană până în anul 1940 își sporise numărul episcopilor de la 3 la 7.

Biserica Unită a căutat și ea să-și perfecționeze organizarea bisericească, adaptând-o situației create prin unirea din 1918. A dorit ca sediul Mitropoliei să fie pe viitor la București, și ca uniților din nordul Transilvaniei, spre mai buna lor păstorie, să li se conceadă o episcopie proprie. Însuși Congresul preoțimii române unite din 14-16 mai 1919 constatase necesitatea înființării a două episcopii noi pentru credincioșii uniți.^[26] De fapt, pe baza memoriilor Bisericii Unite, în primul proiect de Concordat, se și dorea de la guvernul român o *Mitropolie unită în București, o episcopie* pentru românii uniți la *Cluj*, și alta la *Suceava* pentru ucrainenii uniți.^[27]

Proiectul acestui concordat, dat publicității, a oferit materiale de ample discuții în presă și de proteste din partea unor cercuri ortodoxe care nu vedeau cu ochi buni ca, alături de Mitropolitul ortodox primat, să fie și Mitropolitul unit. Guvernul român, în tratativele pentru încheierea Concordatului, a insistat să se renunțe la acest punct. Așa s-a ajuns ca prin Concordat, la încheierea lui, guvernul să aprobe crearea unei noi dieceze unite pentru Maramureș, cu sediul la Baia Mare, care să aibă sub jurisdicție și pe ucrainenii uniți din Bucovina; însă Mitropolia a rămas și pe mai departe la Blaj.

Pe baza Concordatului, Sf. Scaun, prin bula din 5 iulie 1930, a înființat Episcopia Maramureșului. Episcop a fost numit Dr. Alexandru Rusu, fostul rector al Academiei de teologie din Blaj. Instalarea în dieceză s-a făcut la 2 februarie 1931.

Episcopia de Gherla, după ce prin aceeași bulă din 5 iunie 1930 primise Clujul și regiunea din jur sub păstoria sa, și-a mutat reședința în acest oraș, purtând de atunci titlul de *Episcopia de Cluj-Gherla*. Mutarea s-a făcut în toamna nului 1930. Transferarea aceasta ceruse preparative. Mitropolitul Vasile Suciuciu, în vederea acestui scop, rugase pe Sf. Părinte Pius XI să doneze Bisericii Unite biserica și proprietățile călugărilor Minorități din Cluj. Pius XI și-a exprimat față de generalul Minorității dorința de a dispune de amintita biserică, iar generalul minorit, la 4 mai 1924 "față de dorința exprimată de Sf. Părinte, privitor la biserica din Cluj, oferă și predă Sf. Scaun biserica mai sus amintită, împreună cu schitul și toate imobilele ei". În urma acestora, la 30 mai 1924, Nuniul apostolic din București, în numele Sfântului Părinte, transmite Arhiepiscopiei Blajului - de care pe atunci aparținea Clujul - proprietățile primite de la Minorități (biserica Schimbarea la Față, 150 jug. afară de Cluj, o moară și pământuri pe Someș etc.).^[28] Din danie, Mitropolia Blajului a permis Minorității să rețină o parte. Astfel PSS lului Hossu a putut să se instaleze la Cluj.

Pentru Biserica Unită se impunea, în a doua decadă a României Mari, și problema păstoririi românilor uniți din *Vechiul Regat*. Numărul lor, prin 1932, se credea că trece de 100.000 suflete. Trecuseră mulți uniți peste Carpați, și formaseră colonii în diferite orașe. Pentru a face posibilă păstoria lor, Mitropolitul Vasile Suciuciu în 1932 i-a grupat în protopopiatul Bucureștilor. De acest protopopiat depindeau parohiile: București (cu 2-4 preoți), Ploiești, Câmpina, Craiova, Giurgiu, Constanța, Focșani, Galați și Iași. Mai târziu s-au adăugat și alte parohii. Pentru o cât mai bună îngrijire sufletească a lor, unii au propus înființarea unei administraturi apostolice la București; ^[29] alții au cerut un vicariat apostolic; ^[30] alții, în sfârșit, au vorbit de episcopie: "Dacă frații noștri ortodocși țin mereu la suprafață chestiunea unei episcopii ortodoxe orientale în Maramureș... ce o cer pentru cei 2-3000 credincioși ce-i au acolo, cum nu vom pretinde noi cu toată energia înființarea neîntârziată a unei episcopii române unite la București?" - spunea *Vestitorul* din Oradea în 1932.^[31] Mitropolitul Alexandru Nicolescu în 1940 a aflat potrivită soluția numirii unui episcop auxiliar, cu reședința în București, în persoana Episcopului Vasile Aftenie.

Mitropolitul Vasile Suciuciu a purtat grijă și de emigranții români din *Statele Unite* ale Americii, trimițându-le preoți. Grijă lor a continuat să o poarte Mitropolitul Alexandru Nicolescu.

Sinoade în Biserica Unită

Urmând firul tradiției, Biserica Unită a ținut și între cele două războaie mondiale mai multe sinoade: unele pe protopopiate, altele pe dieceză și altele electorale. Sinoade provinciale în acest timp nu s-au ținut.

Sinoadele protopopești merită denumirea de sinoade numai în sensul larg al cuvântului. Erau întrunirile preoților dintr-un protopopiat, pentru a discuta probleme referitoare fie la credincioșii de sub păstoria lor, fie la ei înșiși. Aceste sinoade se întruneau în fiecare an de două ori. Devenise obicei ca în astfel de întruniri să se țină și o conferință din partea unuia dintre preoți, și să se dezlege și probleme morale.

Sinoade eparhiale cunoaștem în mai multe dieceze unite. Așa, de pildă, la *Blaj* s-au ținut sinoade arhidiecezane în 11-13 iunie 1919 și în 22-23 iunie 1921; la *Oradea* s-au ținut sinoade diecezane în 4-5 mai 1926 și 14-15 ianuarie 1938; la *Lugoj* sinod diecezan a avut loc în 17 mai 1921. Aceste sinoade s-au ocupat de

probleme de organizare și activitate spirituală cerute de noile împrejurări. Congresul preoțimii unite din 1919 își exprimase rugămintea ca ele să fie convocate cât mai des de Episcopi.

Sinoade electorale s-au ținut două în perioada de care ne ocupăm. Al treilea s-a ținut după al doilea război mondial.

Fusese obiceiul, încă de la începutul Bisericii Unite, ca, pentru scaunul episcopal de Alba Iulia (mai târziu de Blaj), clerul acestei eparhii, întrunit în sinod, să propună prin alegere trei candidați, dintre care Împăratul să numească unul și Roma să-l confirme. Calea aceasta a fost urmată pentru toți episcopii Blajului.

Când Biserica Unită a fost ridicată la rangul de Mitropolie, o parte din credincioșii păstoriți de Episcopii din Blaj au trecut la noile dieceze, a Gherlei și Lugojului. La alegerile următoare de mitropolit a participat și clerul teritoriilor care aparținuseră Blajului, nu însă restul clerului din provincia mitropolitană.

Sinodul electoral din 9 mai 1918, ținut la Blaj, în care a fost ales, în primul loc, canonicul Vasile Suciu, s-a făcut după vechea normă. Numărul alegătorilor au fost de 207. "Terna" a fost trimisă Romei, și numirea s-a făcut de Roma, cu agreearea însă a Regelui Ferdinand I. Au fost unii, e adevărat, care, mai târziu, cu ocazia discuțiilor referitoare la Concordat, susțineau că Regele României e moștenitorul drepturilor Regelui apostolic al Ungariei, și prin urmare dreptul de numire al episcopilor uniți ar fi de competența dânsului. S-a răspuns însă că alegerea arhieriei e un drept bisericesc, și că anumite "drepturi" exercitate de Stat în Biserică au fost privilegii concesse din partea Bisericii.^[32] Când a fost numit Mitropolitul Vasile Suciu, nu exista nici un Concordat între România și Sf. Scaun care să acorde astfel de drepturi Regelui României. Cedarea unui astfel de drept era îngreunată și de faptul că în Consituție se prevedea ca moștenitorii tronului să fie educați în religia ortodoxă.

Modalitatea alegerii de Mitropolit, așa după cum era moștenită, în cadrul României Mari s-a considerat nesatisfăcătoare. IPSS Valeriu Traian Frențiu a spus în 1935 că "din 1919 conferințele noastre episcopale, în fiecare an, au cerut convocarea unui sinod provincial. Împrejurările au făcut să se amâne mereu ținerea acestui sinod. Astfel, moartea regretatului Mitropolit Vasile Suciu ne-a surprins fără ca să avem legiferată modalitatea alegerii de mitropolit". Roma recunoscuse principial acest privilegiu în timpul Mitropolitului Vasile Suciu, și aprobase și participarea tuturor diecezelor unite, nu numai a arhidiecezei, la alegerea de mitropolit, păstrând însă pentru sinodul electoral proporția de 3/5 din diecezele sufragane. "Cu o săptămână înainte de moartea Mitropolitului Suciu, a sosit și proiectul de Regulament pe care conferința episcopală l-a dezbătut abia după moartea lui. Acest Regulament cu aproape toate modificările cerute de Episcopii noștri", a fost aprobat de Sf. Părinte în 11 martie 1935, însă numai "în mod provizoriu", rămânând ca să fie "definitiv revăzut după numirea mitropolitului".^[33]

În urma acestor pregătiri, *Sinodul electoral* a fost convocat pentru 7 mai 1935 la Blaj. Alegătorii au fost 100, toți din cler, dintre care 60 din arhidieceză, iar 40 din diecezele sufragane (câte 10 din fiecare dieceză). În vederea acestui sinod s-a dispus ca, în întreaga provincie mitropolitană, între 29 aprilie și 6 mai, în fiecare seară să se cânte Paraclisul, iar în 7 mai să se celebreze Sf. Liturghie cu invocarea Sf. Spirit. Rezultatul alegerii secrete a fost: pentru Alexandru Nicolescu 48 voturi, PSS Iuliu Hossu 27 voturi, IPSS Valeriu Traian Frențiu 12 voturi, PSS Alexandru Rusu 10, Victor Macaveiu 1 sau 2, luga 1. Numirea Mitropolitului Alexandru Nicolescu s-a făcut după ce persoana a fost notificată guvernului.

La moartea Mitropolitului Alexandru Nicolescu (1941), fiind împărțită Biserica Unită în două prin arbitrajul de la Viena, și durând încă războiul, nu s-a putut face alegere de mitropolit. După război, însă, fiind iarăși reîntregită Transilvania în Statul Român, în martie 1945, a fost convocat *Sinodul electoral*, la care au participat 60 de votanți. Însă din cauza dificultăților făcute de guvernul filocomunist, și probabil și din alte motive, nu s-a ajuns la numirea unui mitropolit din partea Romei.

Organ al promovării intereselor Bisericii Unite erau și *conferințele episcopale*, care se țineau o dată sau de mai multe ori pe an, după necesități. Participanți la ele erau toți episcopii uniți.

Clerul secular

Între dificultățile mari pe care Episcopatul unit le-a întâmpinat în promovarea binelui sufleteș și cultural al românilor, trebuie considerată în primii ani ai epocii noastre și lipsa de cler suficient.

Îndată după 1 decembrie 1918, mulți preoți au părăsit patria firul. Intrarea Transilvaniei în Statul Român, cu schimbarea unei întregi administrații, și crearea de școli românești pentru care nu era în acel timp personal suficient (România, înainte de 1918, avusese un număr suficient de intelectuali, pentru teritoriul Vechiului Regat, însă și acest număr fusese mult rărit de marile pierderi suferite în timpul primului război mondial), au oferit largi posibilități tuturor celor care au dorit să obțină, după un curs sumar, un post de profesor la o școală secundară, sau un post în administrație. Asupra românilor transilvăneni în acel timp viața statală și funcțiile civile exercitau o fascinație deosebită. Pentru ei, posibilitățile intrării în administrație, sub guvernare maghiară, fuseseră în general închise. În afară de puținele posibilități oferite de profesiunile libere, singura poartă deschisă, pentru cei care râvneau la învățătură și la un loc de responsabilitate, era Biserica. Acum, căzând aceste bariere, mulți, îmbătați

de succesul acelor zile, s-au îndreptat spre Stat. Acolo primeau și salarii mai bune, iar cei care erau prin sate puteau să treacă la orașe. Privind această situație, "Cultura Creștină", îndată după război, spunea: "Nu ar trebui să se piardă din vedere că în urma acestei nelimpéziri a situației materiale a preoțimii, se depopulează de preoți satele, generația tânără fuge, de-a dreptul, de cariera preoțească, iar cei care au rămas încă la postul lor așa de mult îi preocupă grija pâinii de toate zilele, pentru ei și pentru familiile lor, încât le este tăiat tot avântul și toată activitatea lor suferă de pe urma nesiguranței zilei de mâine".^[34]

La scăderea entuzismului pentru preoție a contribuit și viața politică. Înainte preotul era respectat. În satele românești se făcuse politică națională, care onora pe preot în fața credincioșilor. După războiul mondial însă au apărut mai multe partide românești. Și dacă preotul arăta alipire față de un partid sau om, cei din partidul contrar, în setea lor de succes, nu se sfiau să-l atace prin cuvinte spuse uneori fără scrupule. Ca acest fel de spectacol preoțimea transilvăneană nu era obișnuită.

Situația aceasta tragică creată prin depopularea parohiilor se poate vedea dintr-o statistică a clerului unit din arhiepiscopia Blajului, unde în 1920, din 671 parohii, numai 548 aveau preot: deci 123 parohii erau vacante (înainte de război, numărul parohiilor vacante nu se ridica peste 50!).^[35] În dieceza Orășii, de asemenea, numărul parohiilor vacante s-a ridicat la 80.^[36] Situația din celelalte dieceze de bună seamă nu era mai bună: știm de pildă că la Lugoj seminarul a trebuit să fie închis, din cauza puținelor vocațiuni.

Numărul preoților uniți a început din nou să se ridice în jurul anului 1930, când Academiiile de teologie s-au populat din nou, avându-se chiar mai mulți candidați decât locuri libere. Astfel, parohiile vacante s-au împuținat în mod simțitor.

Criza de cler a izbucnit din nou în preajma celui de al II-lea război mondial, când obligațiile serviciului militar și frământările politice au spulberat multe vocațiuni.

"Exercițiile spirituale" preoțești. Dificultățile create în anii de după primul război mondial de lipsa preoților n-au împiedicat Episcopatul să lucreze pentru ridicarea lor sufletească și intelectuală. În vederea desăvârșirii sufletești, mijlocul cel mai eficient l-au oferit exercițiile spirituale. Cel dintâi care a introdus acest sistem în Biserica Unită pare să fi fost IPSS Valeriu Traian Frențiu, care în 1915, în calitate de Episcop al Lugojului, și-a obligat clerul să participe la exercițiile spirituale, în serii, odată la trei ani - lucru care înainte era cunoscut numai în seminarii^[37] -, pentru ca timp de trei zile (de obicei atât durau exercițiile), să trăiască numai cu Dumnezeu, punându-și în față scopul și marile probleme ale vieții. Această obligație a fost menținută în dieceza Lugojului și de Episcopii Alexandru Nicolescu și Ioan Bălan. Recunoscându-i bunele roade, Congresul preoțimii române unite din Cluj (14-16 mai 1919), ținut sub președinția lui Dr. Elia Dăianu, a cerut ca exercițiile spirituale să fie prescrise întregului cler unit.^[38] În Arhiepiscopia Mitropolitului Vasile Suciuc și-a obligat clerul să le facă în 1925.^[39] În dieceza Orășii exercițiile spirituale pentru cler au început sub IPSS Valeriu Traian Frențiu în 1926, iar în 1931 au participat la ele, în patru serii, toți preoții acelei eparhii.^[40] În diecezele Clujului și a Maramureșului desigur au fost în vigoare aceleași dispoziții.

Predicarea. Era și înainte obiceiul de a se predica în fiecare duminică și sărbătoare. Acum însă arhierii au accentuat în mod deosebit această obligație. Desigur, acest fel de a lucra era în contrast cu concepția puternică reprezentată în Rusia țaristă, care reducea educația religioasă la cultivarea sentimentului religios prin slujbe, cântări etc. La predică se deprindeau preoții încă din seminar. Oratori de talent în Biserica Unită, în acest timp, au fost canonicii Ioan Coltor, Tit Mălaiu, Părintele Gârleanu, PSS Ioan Suciuc etc.

Catehizarea copiilor din școlile primare și din școlile secundare de asemenea era considerată ca o strictă obligație a preoților. Aceasta cu atât mai mult, cu cât școlile primare nu mai erau confesionale, ca înainte.^[41] În vederea uniformizării învățământului catehetic, o Comisie catehetică mitropolitană a stabilit programa analitică și planul de lecții, publicându-le la Blaj în 1923. Pentru școlile primare au fost scrise manuale de religie de către N. Brânzeu, Aug. Popa și Șt. Roșianu, Ioan Suciuc; pentru școlile secundare au compus manuale: Cerghizan, A. Ciplea, N. Brânzeu, Aug. Tătaru, I. Georgescu, Ioan Suciuc.

Asociații preoțești. Pentru sprijinirea colaborării în activitatea pastorală și în efortul de perfecționare sufletească, din inițiativa câtorva preoți de zel și cu binecuvântarea arhierilor, s-au născut mai multe asociații preoțești.

a) *Reuniuni de misiuni* au existat între cele două războaie mondiale în toate diecezele. Cea dintâi Reuniune de misiuni fusese întemeiată sub Mitropolitul Victor Mihali, de către preoții Ștefan Roșianu și Elie Dăianu din Cluj. Scopul îi era de a ajuta preoții din parohii în opera de ridicare morală a credincioșilor, prin așa zisele misiuni populare (predici, mărturisiri). Reuniunile de misiuni în timpul nostru au dezvoltat o bogată activitate.

b) *Asociația preoților adoratori* a fost aprobată întâia dată de IPSS Valeriu Traian Frențiu al Lugojului în 25 iulie 1915. Dânsul s-a străduit să o încetățenească în toate provinciile mitropolitane și a introdus-o îndeosebi în dieceza Orășii, după ce a devenit episcop al acestei eparhii. El urmărea întărirea vieții sufletești prin cultul Sf. Împărățării. Tot IPSS Valeriu Traian Frențiu pare a fi fost întâiul arhieriu care s-a făcut ecoul îndemnului Sf. Părinte Pius X de a promova apropierea deasă de Sf. Împărățarie, căci dânsul, încă fiind la Lugoj, stăruia printre preoți pentru celebrarea zilnică a Sf. Liturghii.

c) *Asociația Sf. Nichita al Remesianeii*, pentru preoții celibi, a luat ființă în anul 1932. Statutele Asociației au fost aprobate pentru dieceza Orăzii în 1934, iar pentru arhidieceza Blajului în 1936. Ea impunea membrilor o intensă viață de rugăciune și de meditație. În 1936 Asociația a ținut exerciții spirituale în Seminarul din Blaj, la care au participat 34 membri. ^[42]

d) *Asociația Sf. Apostol Petru* a fost înființată la Blaj în anul 1936, din inițiativa Părintelui Liviu Chinezu. Era destinată preoților căsătoriți și văduvi. Ca program prescria membrilor citirea zilnică a unei ore canonice, 15 minute de meditație, studiu teologic, citirea unui capitol din Sf. Scriptură, examinarea zilnică a conștiinței, mărturisirea lunară, celebrarea deasă a Sf. Liturghii, exerciții spirituale anuale etc. ^[43] În 1943 această Asociație activa și în dieceza Clujului, iar în 1946 a pășit la organizarea preoțimii unite de pretutindeni, bucurându-se de încurajarea arhierilor. ^[44] E de notat că această Asociație se adresa marelui număr de preoți uniți, întrucât circa 80% erau căsătoriți (În Arhidieceza Blajului, în 1920, din 548 preoți, doar 101 erau celibi sau văduvi). ^[44]

Asupra comportării clerului din parohii și asupra îndeplinirii obligațiilor pastorale, vegheau în primul rând protopopii. Aceștia trebuiau să viziteze în fiecare an parohiile din districtul lor, și să raporteze episcopului.

Orduri și Congregații călugărești

În secolul al XVIII-lea, viața monahală în Transilvania era în mare cinste. Pe lângă centrul episcopal din Blaj se înființase mănăstirea de bărbați culti numită a "Sf. Treimi", alături de care, pentru câțiva timp, a dăinuit și mănăstirea Bunavestire, iar pe întreg Podișul Transilvaniei erau presărate peste 115 mănăstiri rurale, populate cu câte 1-5 călugări înzestrați cu pietate, însă nu cu multe cunoștințe. E adevărat că o parte din aceste mănăstiri - 30 - au fost distruse în răzmerița religioasă din 1760-1761, ^[45] însă celelalte au rămas.

Această viață călugărească s-a stins pe încetul spre sfârșitul veacului al XVIII-lea și începutul celui al XIX-lea. Mulți istorici au atribuit acest fenomen luptelor religioase din anii 1760-1761, grăbindu-se să tragă concluzii generale din distrugerea câtorva mănăstiri, fără să cunoască evoluția generală a acestor mănăstiri. Că existau încă multe mănăstiri rurale și după această mișcare, o arată episcopatul lui Atanasie Rednic (1764-1772). Dispariția vieții călugărești trebuie atribuită Iosefinismului și Iluminismului, care nu înțelegeau să permită mănăstiri cu viață contemplativă, cum de fapt erau toate mănăstirile rurale. De decretele de suprimare a mănăstirilor au putut să se salveze pentru câțiva timp numai câteva mănăstiri care, pe lângă viața de rugăciune, se ocupau și de educarea tineretului în slujbele religioase (școli de cantori).

La începutul veacului al XX-lea mai existau două mănăstiri unite în Transilvania: la Blaj și la Prislop. Cea de la Blaj era în agonie: avea numai un singur călugăr - Damian Domșa - care a murit în 1932, și astfel s-a stins cu el vechea mănăstire a Sfintei Treimi. Pentru reînvierea mănăstirii Prislopului, IPSS Valeriu Traian Frențiu a căutat să dezvolte și să ridice nivelul pelerinajului de la acea mănăstire, și tot acolo în anul 1912 a adus în procesiune de la Blaj icoana veche, făcătoare de minuni, a Maicii Domnului. ^[46] Însă, cu toate acestea, după primul război mondial și această mănăstire s-a stins.

Intrarea Bisericii Unite în România a adus - alături de alte inițiative pentru aprofundarea vieții sufletești - și o renaștere a vieții călugărești. S-a făcut însă într-un spirit întrucâtva deosebit de cel al vechilor mănăstiri.

1. *Ordul Bazilitan*. Călugării de mai înainte din România urmau, în viața spirituală, regulile Sf. Vasile, însă nu aparțineau "Ordului" Sf. Vasile. Ei trăiau independenți de Bazilitanii din alte țări, și depindeau de Episcopii locali, fiind exempti. Între cele două războaie mondiale însă s-a introdus în Biserica Unită *Ordul bazilitan*, adus de câțiva călugări români, care părăsind mănăstirea Prislopului, și-au făcut noviciatul la bazilitanii ucraineni și de acolo s-au întors în România, în frunte cu PCS Augustin Pop, instalându-se în 1923 - cu binecuvântarea PSS Iuliu Hossu, Episcopul Gherlei -, la mănăstirea *Bixad*. Această mănăstire bazilitană a prosperat: a devenit focar de viață spirituală și loc de numeroase pelerinaje; a tipărit multe cărți și a ținut multe misiuni populare prin călugării ei care cutreierau parohiile. Călugării de la Bixad, când numărul lor a crescut, au roit și în alte mănăstiri, ca Nicula, Moiseiu etc. Activitatea lor s-a dezvoltat îndeosebi în diecezele de Cluj și Maramureș. Mai apoi au trecut și în Arhidieceză, instalându-se în 1938 în castelul din Obreja, unde în timpul celui de-al doilea război mondial au redeschis Orfelinatul creat de Mitropolitul Vasile Suci.

2. *Asumpționiștii*. După primul război mondial au venit din Franța în România câțiva Părinți Asumpționiști, îmbrățișând ritul oriental român. Fuseseră invitați în România de arhierii uniți și ajutați de Nicolae Iorga. La Blaj au sosit în 1923, invitați din partea Mitropolitului Vasile Suci, și au deschis acolo o mănăstire ("Casa Domnului"), ocupându-se cu predarea orelor de limba franceză, cu educarea tinerimii școlare și cu pastorația. În 1924 au trecut și în Beiuș, chemați de IPSS Valeriu Traian Frențiu, pentru a prelua conducerea Internatului pavelian al Liceului de băieți. În 1926 le-a fost încredințată conducerea internatului de băieți din Lugoj, sub Episcopul Alexandru Nicolescu. Au avut apoi o casă și în București, unde prin anul 1937 au transferat Institutul Bizantin din Kadi Köy (Calcedon), împreună cu biblioteca Institutului și cu redacția revistei *Echos d'Orient* (Azi Institutul și biblioteca sunt la Paris). Au avut de asemenea sub conducerea lor și un cămin pentru studenți universitari, în strada Știrbei Vodă din București.

3. *Societatea lui Isus (Iezuiții)*. Pe teritoriul României, după primul război mondial, erau Părinți iezuiți de origine germană și de rit latin. Însă prin intrarea în acest ord călugăresc a Părintelui Gheorghe Fireza, vicarul general al diecezei Lugojului (a. 1926), s-a înființat un ram românesc al Ordinului Iezuiților. Amândouă ramurile Ordinului din România au format o provincie. Părinții Iezuiți au deschis o casă la Totești (care a devenit centru de pelerinaj), au primit o nouă parohie în București (din încredințarea Mitropolitului Alexandru Nicolescu) și au avut un rol important, în timpul celui de-al doilea război mondial, în opera de aprofundare a vieții religioase în Congregația de surori a Maicii Domnului din Blaj (îndeosebi prin Părintele Farrenkopf). Persecuția comunistă i-a surprins în faza de dezvoltare.

4. *Franciscanii* (OFM Conv.). Au intrat în acest timp în Biserica Unită și Părinții franciscani, veniți din Moldova, la invitația IPSS Valeriu Traian Frențiu, pentru a lua în păstorie mai multe parohii în Bihor, în frunte cu Drăgești (în 1928). De acolo au trecut apoi și la București, din încredințarea Mitropolitului Nicolescu, preluând și acolo o parohie. S-au distins prin misiuni populare și prin exerciții spirituale.

5. *Frații școlari*. În Oradea, din 1925, au funcționat și Frații școlari ai Sf. Ioan de la Salle, cărora IPSS Frențiu le-a încredințat Internatul școlii normale de băieți.

6. *Mănăstiri de maici. Congregația Maicii Domnului din Blaj*. Mănăstiri de maici nu existau înainte în Biserica Unită. Cel care a întemeiat o Congregație de surori unite, a fost Mitropolitul Vasile Suci. El a încurajat pe Maica Febronia Mureșan, Soră franciscană în Târgu-Mureș, să întemeieze Congregația de Surori a Maicii Domnului (a. 1919). Maica Febronia a fost ajutată apoi de Sora Terezia Greceanu, fiica fostului ministru de justiție mort în atentatul din 1920 de la Senat. Această Congregație românească a avut mare înflorire. Maicile acestei congreții au îngrijit orfanii din primul război mondial adăpostiți la Blaj și mai târziu la Obreja; au dat acestor orfani primele cunoștințe în școala primară de la Obreja și în școala de menaj; au condus Institutul Recunoștinței, unde erau adăpostite elevele interne de la școlile secundare din Blaj, fiind unele din ele și profesoare; au îngrijit bolnavii din sanatoriile de tuberculoși din Geoagiu și Aiud; au servit la spitalul din Reghin și la spitalul Dr. Albu din Craiova; au înființat și condus un ospiciu la Sovata. Când Universitatea din Cluj a fost refugiată la Sibiu, maicile Congregației din Blaj au îngrijit clinicile universitare; în timpul primului război mondial au îngrijit soldații răniți. Avuseseră în plan de a deschide case și la sate (se începuse în Sălaj), pentru a face acolo, în mijlocul țăranilor, acțiune culturală (școli de menaj, țesut etc.), însă le-a fost împiedicată activitatea de dictatul de la Viena. Au avut însă o școală superioară de menaj la Cluj și tot acolo au deschis un cămin pentru studente. În timpul persecuției comuniste s-au comportat eroic.

Maicile Asumptioniste, venite din Franța, au primit, din partea IPSS Valeriu Traian Frențiu, conducerea Internatului de fete din Beiuș (1925). Au condus și un spital la București.

Mănăstirea Bunăvestire Cerească de la Moreni. În anul 1937 s-a întemeiat la Edera-Moreni (jud. Prahova) o mănăstire de călugărițe contemplative unite, sub numele "Bunăvestirea cerească". Sufletul acestei mănăstiri a fost, cât timp a trăit, Maica Bossy. Știm că și aceste surori, în ora persecuției, s-au comportat eroic.^[47]

Surorile Nôtre Dame, cu case însemnate la București, Galați și Iași, au făcut o încercare și în Transilvania, unde în 1930 au deschis o casă la Oradea, fiind invitate și ajutate de IPSS Frențiu.

Organizații la sate

O mobilizare a mirenilor în diferite organizații s-a făcut în România atât din partea Bisericii Unite, cât și din partea Bisericii ortodoxe. Ea corespundea dorinței de trăire mai intensă a vieții religioase și tendinței de combatere atât a laicismului și indiferentismului din clasa cultă, cât și a sectelor religioase din pătura țărănească. Îndepărtarea intelectualilor de biserică era un reflex al indiferentismului din unele cercuri ale Occidentului european; iar sectele prinseseră rădăcini printre țărani, în această perioadă, fie prin activitatea agenților veniți din medii protestante, fie prin cărți și broșuri de propagandă, fie prin influențe din Răsărit. (Societatea Biblică Britanică, de pildă, a răspândit până în 1920 printre români un număr de 1.200.000 Biblii).^[48]

Organizarea credincioșilor uniți în reuniuni de evlavie începuse înainte de unirea Transilvaniei cu România Veche. Se făcuse însă numai un început, prin crearea câtorva Reuniuni mariane, fără să se ajungă la o înflorire a lor. Ele au ajuns la o mare dezvoltare în cele două decenii dintre cele două războaie mondiale.

În 1922, când IPSS Valeriu Traian Frențiu a trecut la cârma diecezei Orăzii, în cuprinsul acelei eparhii erau numai două reuniuni Sf. Maria: una la Oradea și alta la Beiuș. Din îndemnul IPSS și din zelul preoților, s-au creat în anii următori atâtea asociații de evlavie, încât sinodul diecezan din 1926 a simțit nevoia de a le coordona și de a le redacta statute definitive. În 1934, în cuprinsul acestei dieceze existau:

- 1 Congregație mariană;
- 125 Reuniuni mariane;
- 1 Societate Sf. Pavel (pentru bărbați);
- 40 Soc. a Preasfintei Inimi a lui Isus;
- 3 Congregații a Terțiarilor franciscani (din 1931);

1 Asoc. Apostolatul bolnavilor;
31 Reuniuni ale Rozarului;
5 Reuniuni ale Sf. Anton.^[49]

Demnă de amintire, tot la Oradea, e "Falanga Sf. Cruci", formată din elevii Școlii normale, care în 19 noiembrie 1939 a pregătit o înălțătoare serbare.^[50]

Această înflorire a asociațiilor religioase s-a petrecut și în celelalte dieceze unite. În Arhiepiscopia Blajului în 1937 se aflau 738 de astfel de asociații. Tot la Blaj, în 1939, era pe cale de formare "Asociația foștilor elevi ai școlilor blăjene".^[51] De la Lugoj, printre ultimele inițiative e cunoscută "Societatea slujnicilor Domnului Isus", înființată în 1939 de PSS Ioan Bălan, cu scopul de a îngriji bisericile.^[52]

Cea mai puternică asociație a mirenilor a fost însă AGRU (*Asociația Generală a Românilor Uniți*). Gânduri de organizare a laicilor existau de prin 1926 în Biserica Unită,^[53] însă realizarea acestei dorințe a avut loc numai în 1929. AGRU s-a constituit în 23-24 noiembrie 1929 la Blaj, cu binecuvântarea arhierilor Bisericii Unite și cu sprijinul material atât al Mitropolitului Vasile Suci, cât mai ales al IPSS Valeriu Traian Frențiu. A izvorât tocmai din acțiunea de protest împotriva proiectului de lege a cultelor. Nu voia să fie o școală de desăvârșire creștinească, deoarece presupunea elite formate de alte societăți de evlavie, și nici nu cerea de la membrii ei decât împlinirea datoriei de creștini.^[54] Se năzuia însă să lucreze la "promovarea vieții religioase sociale"^[55] și la "culturalizarea maselor pe tărâm spiritual".^[56] Trebuia să fie și o pavăză a Bisericii Unite împotriva atacurilor. Dorea să stea deasupra altor asociații de evlavie și să-și dezvolte activitatea religioasă și socială prin congrese, conferințe, editări de cărți, reviste, ziare etc., după modelul Acțiunii catolice din Italia.^[57]

AGRU cuprindea întreaga Biserică Unită, având o organizație centrală (Asociația Generală), care se ramifica apoi în organizații diecezane, ca să se termine în AGRU parohial. La patru ani de la fondare (1933), AGRU număra 793 organizații cu 55.000 membri, având sediul central la Cluj. Pentru un lung timp (1927-1937) a avut de președinte pe D-I Augustin Popa; iar mai apoi președinte i-a fost generalul Dănilă Pap, și secretar D-I Iacob Crișan din Cluj, însă conducerea efectivă, în această a doua fază, a îndeplinit-o D-I prof. Alex. Borza, vicepreședintele Asociației. Ca director spiritual a avut, între anii 1934-1937, pe Părintele canonic Dr. Aloisiu Tăutu, iar mai apoi pe Părintele Dr. Avram Cosma.

Din anul 1931, AGRU a avut și o secție pentru tinerime (Federala ASTRU = Asociația Studenților Români Uniți), cu sediul la Cluj, care din 1933 a funcționat separat pentru studenți și studente, dezvoltând în unele centre universitare o frumoasă viață sufletească.^[58] Primul congres general al ASTRU-lui s-a ținut la Blaj în 20-22 decembrie 1935.^[59] Din 1933, sub egida AGRU-lui s-a format și *Federația Asociațiilor femeilor române unite* (UMFRU = Uniunea Mariană a Femeilor Române Unite), care s-a remarcat atât prin zelul pentru progresul sufletesc, cât și prin acțiuni caritative.

Organizația centrală a AGRU-lui și-a dezvoltat activitatea îndeosebi în congresele anuale, care au avut loc în următoarele localități:

23-24 noiembrie 1929 - Blaj (constituirea);
24-26 octombrie 1930 - Sighet;
21-22 noiembrie 1931 - Oradea;
26-27 noiembrie 1932 - Aiud;
21-23 noiembrie 1933 - Dej;
5-7 octombrie 1934 - Lugoj;
25-27 octombrie 1935 - Careii Mari;
20-22 noiembrie 1936 - Târgu Mureș;
6-8 noiembrie 1937 - Satu-Mare
? - 1938 - Cluj.

La aceste congrese participau și arhierii, și venea și mult popor (uneori 10.000, alteori circa 20.000 credincioși). Se făcea cu aceste ocazii Liturghie arhierască cu multe cuminecări, avea loc procesiune euharistică, se țineau conferințe și discuții asupra problemelor mai importante din viața Bisericii Române Unite, se votau moțiuni și se trimiteau telegrame Sfântului Părinte și Regelui. Congresele diecezane, care se țineau tot anul, erau în general o copie în mic a congreselor generale. AGRU parohial a dezvoltat un program compus din conferințe, șezători, exerciții spirituale și ajutorare a celor săraci. Când prin dispoziția lui Armand Călinescu a fost interzisă organizarea unui congres general, AGRU și-a continuat activitatea prin congrese diecezane și prin activitatea parohială, ținându-se până în 1940 în mod regulat ședințele Comitetului de direcție. Deși Dictatul de la Viena a sfâșiat organizația în două, totuși AGRU-I și-a continuat activitatea și în timpul celui de-al doilea război mondial.^[60]

În Biserica ortodoxă transilvăneană au existat în timpul nostru două asociații mai importante: Oastea Domnului, și FOR-ul. *Oastea Domnului*, condusă de Părintele Trifa și încurajată de Mitropolitul Bălan al Sibiului, are o acțiune antisectară, care a încercat să contrabalanseze acțiunea sectelor în popor, organizându-se în bună parte după model protestant, și editând o bine îngrijită gazetă pentru popor. FOR-ul (*Frăția Ortodoxă*

Română) a fost creat de Mitropolitul Bălan în 1932, cu scopul de-a contrabalansa în primul rând acțiunea Bisericii Unite dezvoltată prin AGRU, având în frunte pe Sextil Pușcariu.

Activitatea culturală: Școlile

Până în ziua unirii Transilvaniei cu România, viața culturală a românilor transilvăneni crescuse sub aripile Bisericii. Sub îngrijirea Bisericii unite și ortodoxe stăteau atât școlile primare românești, cât și școlile secundare confesionale. Sistemul acesta corespundea vechii tradiții a imperiului austro-ungar, conform căreia educația era în primul rând opera Bisericii. E adevărat că în secolul al XIX-lea din motive în primul rând naționaliste au crescut alături de școlile confesionale multe școli statale. Totuși educația maselor a rămas încă în mâinile Bisericii.

În Vechiul Regat însă întregul învățământ era controlat de Stat, care dirija educația după propriile principii. Sistemul acesta, promovat de organele statale, și-au căutat albie și în Transilvania. Statul a avut în aceasta succes, însă a lăsat și Bisericii câmp larg de activitate. De fapt Biserica Unită a dezvoltat și în cadrul României Mari o bogată activitate culturală.

a) Învățământul primar

După 1 Decembrie 1918, în primii ani, au funcționat în Transilvania școli primare, statale și confesionale. Statul însă proteja în mod vădit pe cele statale, salarizând mai bine personalul didactic.

Învățătorii școlilor confesionale, fascinați de avantajele oferite de Stat, n-au arătat aversiune față de ideea trecerii lor în rândul funcționarilor de Stat. Mai mult chiar, în congresul lor, ținut la Sibiu la 24 februarie 1919, ei au cerut statificarea întregului învățământ primar. Au fost, e adevărat, din partea unor învățători și proteste, însă acestea priveau mai mult salarizarea lor inferioară decât demnitatea de învățători confesionali.^[61]

Problema fiind adusă în fața Corpurilor legiuitoare, atât Mitropolitul Bălan al Sibiului cât și Episcopul unit al Lugojului, au vorbit în Senat în favoarea școlilor confesionale. Cu toate acestea, ministerul instrucțiunii, bazat pe "voința poporului", a anunțat în octombrie 1921 statificarea lor.^[62] Toți învățătorii confesionali au devenit prin aceasta învățători de Stat, iar edificiile școlare, împreună cu terenurile școlilor parohiale, au fost și ele rechiziționate fără îndemnizare.

Biserica Unită a tolerat statificarea, căci motivele naționale nu mai pledau pentru rezervă față de Stat, și în același timp Legile Statului păreau că garantează educația religioasă a copiilor: art. 61 din legea învățământului primar declara învățământul religios obligatoriu și lăsa pe seama autorităților bisericești stabilirea materiei de studiu, iar art. 64 cerea ca elevii, în duminici și sărbători, să fie duși la biserică.

Cu trecerea anilor au venit însă și decepțiile. Noul sistem școlar s-a dovedit în multe cazuri a fi în dauna educației religioase. Înainte, învățătorul era și cantor al bisericii, dar noii învățători n-au mai cultivat cântările bisericești în școală, fapt care a dat motiv să se vorbească de o "decadență și barbarizare a frumoaselor cântări bisericești". Școlarii nu mai frecventau regulat Sfânta Liturghie, ba de multe ori chiar învățătorul, când era străin de confesiunea satului (ceea ce arareori se întâmpla, căci în numirea învățătorilor nu se ținea cont de confesiunea copiilor), nu participa la slujbele religioase. Au fost și cazuri când învățătorul nu făcea taină de concepțiile lui străine de Biserică și de religie, iar viața lui privată era discutabilă. Astfel în satele românești, care înainte, sub conducerea preotului, formau o unitate sufletească, acum s-a introdus dualismul, fapt care favoriza disoluția morală.^[63] Considerându-se acest regres se putea scrie în 1937: "Ne-am avut școlile confesionale ca să ni se ia fără să le fi apărat până în extremis, cum s-ar fi căzut. Cu o credulitate puerilă am luat de bani buni asigurările că și în noua școală se va purcede sub raportul instrucției și educației creștine pe urmele celei răpite. Ca să ne trezim cu o sumedenie de "luminători" care sunt așa cum îi vedem."^[64]

S-a încercat în decursul timpului să se remedieze această situație. Astfel AGRU-I diecezan Cluj-Gherla (25-26 iulie 1936) de la Șieu-Măgheruș a cerut învățători uniți în sate unite.^[65] Însă fără succes.

Mai dureroasă a devenit statificarea în urma Dictatului de la Viena (1940). În Transilvania de Nord, Statul ungar, considerându-se moștenitorului Statului român, a declarat toate școlile de stat românești drept școli de stat maghiare. Cu amar s-a scris atunci în "Unirea": "Pieirea ta, din tine, Israile!"

Episcopatul unit din Transilvania de Nord a căutat să înlăture primejdia, începând în anul școlar 1941-1942 tratative cu guvernul maghiar în vederea redeschiderii școlilor confesionale. Însă fără rezultat.^[66]

Acțiunea de reînființare a școlilor confesionale a fost dusă concomitent și în România. În iarna anului 1941, cu ocazia unei conferințe ținute la Casa școlilor, reprezentanții Bisericii Unite au pus problema reînființării lor în Transilvania. Mitropolitul Bălan al Sibiului la fel a trimis un memoriu bine documentat, referitor la ortodocși. Au fost acțiuni din partea sinoadelor și consistoarelor episcopale.^[67] Dar și acestea au rămas fără roade. Mitropolitul Bălan a susținut teza școlilor confesionale cu argumente de ordin național. Statul însă, tot pentru motive

naționale, susținea statificarea. Mitropolitul Nicolescu a prezentat latura pedagogică în favoarea școlilor confesionale.

b) Școlile secundare

Atât Biserica Unită, cât și cea ortodoxă din Transilvania au intrat în România și cu școlile confesionale secundare. Ortodocșii aveau un liceu la Brașov, întemeiat în 1834, un gimnaziu la Brad, precum și preparandii pentru învățători. În primii ani, unii și-au îndreptat tendințele de statificare și spre aceste școli. Au fost însă și voci care și-au exprimat venerația pentru aceste institute, propunând crearea unei autonomii pe seama lor. Așa de exemplu Vasile Pârvan a propus marelui Sfat național din Transilvania să acorde extensiune universitară pentru școlile cu trecut istoric (ca de pildă cele de la Blaj), care să le preserve în forma lor și să le apere de o nivelare.^[68] Punctul acesta de vedere însă n-a biruit. Regimul școlilor confesionale a fost stabilit prin legea din 1926 și din 1929, care cere “controlul, program de studii, supravegherea etc., ale Ministerului instrucțiunii” în aceste școli.^[69]

Blajul. În Blaj - unde fusese cel mai mare centru de educație românească din Transilvania - școlile confesionale secundare au fost nu numai păstrate, ci și sporite, grație eforturilor Mitropolitului Vasile Suci, la care s-a adăugat apoi și zelul Mitropolitului Alexandru Nicolescu. Aceste școli erau:

Liceul de băieți Sf. Vasile, continuatorul vechii școli umaniste (1754). A avut toate clasele duble, reprezentând un tip evoluat de astfel de școală, și număra mereu între 500-800 elevi. Era bine înzestrat cu bibliotecă, muzeu de științe naturale, grădina botanică etc. Elevilor buni, dar săraci, li se dădeau ajutoare din fonduri diecezane, sau li se împărțeau burse ministeriale. Pentru anul 1954 - când ar fi împlinit 200 de ani de existență - se nutrea speranța de a-l vedea onorat cu titlul de Colegiu național.^[70]

Liceul de fete a fost înființat în 1919 din școala de fete de mai înainte, creată în 1855 și devenită în 1902 “Școala civică” cu 4 clase gimnaziale.

Școala normală de băieți s-a dezvoltat din vechea “preparandie”, care pregătise tinerii destinați a fi învățători în școlile primare confesionale.

Școala normală de fete a fost înființată după primul război mondial de către Mitropolitul Vasile Suci. (În 1899 se începuse un curs normal pentru fete, dar n-a durat, nefiind aprobat de minister).

Școala comercială de băieți e ctitoria Mitropolitului Vasile Suci. În 1935 a devenit Liceu comercial.

Școala comercială de fete a fost creată de același Mitropolit.

Școala de arte și meserii a fost înființată în 1923 de către Mitropolitul Suci. Avea 5 secții (după model german): tâmplărie, rotărie, fierărie-mecanică, croitorie și cizmărie. În 1938 - sub Mitropolitul Nicolescu - a devenit gimnaziu industrial.

Școala de menaj, devenită mai apoi Școală urbană de gospodărie gr. I, era întemeiată tot de Mitropolitul Suci și sporită de Mitropolitul Nicolescu.

Aceste școli, continuate sau nou create, sunt dovada nu numai a alipirii de tradiție, ci și a largii prețuiri pe care mitropoliții Blajului au avut-o pentru creșterea noilor generații de intelectuali în cadrul României Mari. Posibilitățile de educație au fost oferite în mod egal atât băieților cât și fetelor, și “atât în direcție intelectuală - cum spunea însuși Mitropolitul Suci - cât și în latura practică a vieții”.^[71] La aceste școli au fost primiți și elevi ortodocși.

Educația de la Blaj accentua însă nu numai formația intelectuală (programa analitică era cea de la școlile de Stat), ci și educația morală. Pentru băieții de la liceu exista *Internatul Vancean*, care adăpostea peste 150 elevi, și care sub Mitropolitul Nicolescu a fost mărit ca să poată cuprinde 250 băieți. Pentru elevii *Școlii normale* Mitropolitul Suci împreună cu școala a clădit un *internat*. La fel a făcut și cu *Școala de arte și meserii*, care avea și ea un internat. Ca să clădească un internat pentru *Liceul comercial de băieți* a purtat grijă Mitropolitul Nicolescu. Aceste internate erau conduse de preoți. Pentru educarea tineretului feminin Mitropolitul Suci, cu banii colectați de la foștii elevi ai Blajului și cu ajutoarele largi primite de la Roma (Sf. Părinte Pius XI), a ridicat *Institutul Recunoștinței* (1925), unde erau adăpostite peste 300 eleve. Conducerea acestui institut și educația fetelor era încredințată călugărițelor din Congregația Domnului din Blaj.

În educația tinerimii, după primul război mondial, rol important a jucat și *Orfelinatul*. Gândul înființării lui data din timpul Mitropolitului Mihali (22 februarie 1916), însă realizarea a avut loc abia la 1 octombrie 1918, când orfanii au fost adunați în câteva case din Blaj și au fost dați în îngrijirea primelor candidate de călugărițe ale Congregației Maicii Domnului. De aici, după ce Mitropolitul Suci a obținut de la Sf. Părinte Benedict XV suma de 150.000 Lire italiene (= 438.902,5 lei) pe seama orfelinului și a cumpărat cu ea castelul baronului Wesselényi din Obreja, orfelinatul a fost mutat acolo în toamna anului 1921, continuând să fie și acolo sub grija călugărițelor Congregației nou înființate. Băieții adăpostiți în orfelinat, în parte - după școala primară din orfelinat - au făcut liceul particular, în parte au trecut la școala de arte și meserii din Blaj. Pentru fete s-a făcut în orfelinat o școală de țesut, care în 1927 a devenit școală de menaj, iar în toamna anului 1931, sub același nume, a fost mutată la Blaj.

Educația religioasă la școlile din Blaj, în afară de orele de religie, se făcea prin viața creștină la care tinerimea era călăuzită. Internatele își aveau duhovnici (spirituali) și capele în care se făceau rugăciunile zilnice și se asculta Sf. Liturghie. În preajma Sf. Paști se făceau așa zisele exerciții spirituale.

Însuflețirea patriotică a tinerimii din Blaj - inspirată de amintirile trecutului și de educația ce se dădea - a fost întotdeauna înaltă. Pe Câmpia Libertății, unde fusese adunarea de la 3/15 mai 1848, se făceau acum anual serbări, care au devenit aproape sărbători naționale, cu afluența tineretului școlar din toate părțile țării.

Oradea-Beiuș. Cele mai vechi școli românești peste Carpați - după cele ale Blajului - le-a avut Oradea-Beiuș. Grijă lor o purta dieceza Orăzii. Ele erau:

Liceul de băieți Samuil Vulcan din Beiuș, care în 1928 și-a sărbătorit centenarul.

Liceul român unit de fete din Beiuș. Înainte fusese "Școală românească superioară" de fete (4 clase sec.) întemeiată în 1896 de Episcopul Mihail Pavel. A devenit liceu, cu 8 clase, în 1919/1920, datorită Episcopului Demetriu Radu.

Școala normală de băieți din Oradea, dezvoltată la 8 clase din vechea școală normală prin grija IPSS Valeriu Traian Frențiu, care a și susținut-o până în 1933, când a fost recunoscută de stat ca școală egală celorlalte școli confesionale. În 1934 această școală și-a sărbătorit jubileul de 150 ani. În 1938 avea 450 elevi.

Alături de aceste școli erau și internate. Pe elevii de la Liceul din Beiuș IPSS Valeriu Traian Frențiu i-a încredințat conducerii călugărilor Asumpționiști francezi. Elevele de la liceul din Beiuș de asemenea le-a încredințat călugărițelor Asumpționiste franceze, iar pentru conducerea internatului școlii normale din Oradea a adus Frați școlari din București.^[72] IPSS Frențiu s-a îngrijit și de educația muzicală a elevilor, înzestrând atât școala normală, cât și liceul de băieți cu instrumente cu coarde și de suflat. Școlii normale în 1933 IPSS Frențiu i-a făcut un nou edificiu școlar, corespunzător noilor cerințe, și a dotat-o cu o fermă. Pentru liceul de fete din Beiuș în 1923 a clădit o frumoasă sală de gimnastică. La fel a dat burse la sute de elevi și eleve.

Cluj-Gherla. În Dieceza de Cluj-Gherla existau de asemenea:

Școala normală de băieți din Gherla, întemeiată la 2 ianuarie 1859 în Năsăud, și transferată la 15 octombrie 1896 la Gherla.

Școala normală de fete din Gherla, întemeiată la 1 septembrie 1915. Această școală în 1931 a primit, datorită grijii PSS Iuliu Hossu, un nou edificiu.

Școala inferioară și superioară de menaj din Cluj, care funcționa în 1938, a fost clădită și susținută de călugărițele din Congregația Maicii Domnului din Blaj. S-a impus repede în capitala Transilvaniei.^[73]

Lugoj. În dieceza Lugojului IPSS Valeriu Traian Frențiu a deschis în 1914 o *Școală normală de fete* (întâia școală normală română de fete în Austro-Ungaria). Însă în primii ani ai României Mari a încetat să funcționeze.

Sub grija episcopiei a continuat să funcționeze în Lugoj un *Internat de băieți* înființat în 1910, care la început era într-o casă modestă, iar în 1919 s-a mutat într-o clădire corespunzătoare. Din 1926 a fost încredințat conducerii Părinților Asumpționiști.

IPSS Frențiu a deschis și un *atelier de ucenici* la Lugoj.

Năsăud. Liceul din Năsăud, fondat în 1863, aparținea până în 1918 comunității grănicerești din acea regiune. Cum populația grănicerească de acolo era aproape toată unită, acest liceu putea fi pus alături de școlile confesionale. A fost însă statificat.

c) Studențimea universitară

Problema ocrotirii vieții studențești a preocupat de timpuriu Biserica Unită, însă realizările pe acest teren nu sunt decât la început.

Pentru *studente* exista în 1934 un cămin la Cluj, condus de maicile de la Blaj. Pentru *studenți*, Părinții Asumpționiști au înființat în 1935 la București căminul Sf. Augustin.

Congresul ASTRU ținut la Blaj în 1935, a cerut să se deschidă căminul pentru ei și să se numească duhovnici pentru fiecare centru universitar.^[74] Asistența sufletească în preajma celui de al doilea război mondial era pe cale de soluționare; însă căminurile lipseau.

d) Institute teologice

Pentru formarea tinerilor candidați la preoție, Biserica Unită a avut în ultimul timp trei Academii teologice: la Blaj, Oradea și Gherla-Cluj. În vorbirea curentă erau numite "seminarii", însă de fapt ele erau academii. Doritorii de a studia teologia trebuiau să prezinte, între altele, diploma de bacalaureat (sau, mai târziu, și diploma de absolvire a școlii normale). Studiile durau 4 ani (la Oradea, într-un timp, 5 ani), și se propunea filozofia și teologia. Cursurile erau în limba română (la Oradea, în ultimul timp, filozofia se făcea în limba latină).

Academia de teologie din Blaj. Această Academie, înzestrată cu o frumoasă bibliotecă și cu trecut glorios în istoria românilor transilvăneni, era cununa institutelor de învățământ din Blaj. Mitropolitul Vasile Suciuc i-a sporit

edificiul, cedându-i și partea de clădire ocupată înainte de vechea școală de fete, și i-a îmbunătățit sălile. Mitropolitul Nicolescu i-a adăugat o nouă aripă și i-a modernizat mobilierul.

Academia de teologie din Oradea. Datează din octombrie 1922. Clericii din dieceza de Oradea studiaseră înainte de 1 decembrie 1918 în diferite seminarii (Roma, Viena, Lemberg, Budapesta, Strigoni, Caloce, Blaj, Gherla, Uzhorod, Satu-Mare, Oradea seminarul latin), iar de la acea dată, până în 1922, au fost trimiși la Blaj.

Gândul ridicării unui seminar pentru dieceza de Oradea era vechi. Episcopul Darabant voise să-l întemeieze, însă n-a izbutit. În 1912 însă, când a izbucnit un conflict între clericii români și latini în seminarul latin din Oradea, Episcopul Demetriu Radu s-a decis să clădească un seminar propriu. Piatra fundamentală a pus-o în 1914, însă clădirea, din cauza războiului, a fost terminată atunci numai în roșu. IPSS Frențiu însă, reluând edificarea îndată după intrarea sa în dieceza de Oradea, a putut în 8 octombrie 1922 să deschidă Academia de teologie, pe care a inaugurat-o solemn în 1924. În 1929 îi ridică încă un etaj, în stil românesc.

Pentru înzestrarea Bibliotecii Academiei de teologie, IPSS Frențiu a donat 300 volume de dogmatică și 100 volume de teologie morală, iar pentru seminar a dăruit o fermă (14 jug.) și 100 jug. pământ arabil.

În timpul vacanței, clericii erau duși o bună parte din timp în vilegiatură la Beiuș.

Academia de teologie din Gherla-Cluj. PSS Iuliu Hossu, la începutul păstoririi sale, a cumpărat cu 100.000 coroane edificiul în care se afla seminarul teologic, care până atunci era numai închiriat.

Când sediul Episcopiei a fost mutat de la Gherla la Cluj (octombrie 1930), PSS Hossu a avut grijă ca să aducă acolo și pe tinerii clerici. Mutarea Academiei de teologie s-a făcut în 1931, în casa Fundației pontificale de lângă catedrala Schimbarea la Față din Cluj. Clădirea nefiind corespunzătoare, PSS Hossu prin jertfe și intervenții a reușit să înalțe un nou edificiu care să se numere printre podoabele orașului Cluj și ale Bisericii Unite.

Seminarul din Lugoj. În toamna anului 1913 PSS Valeriu Traian Frențiu a deschis la Lugoj un seminar, în frumosul edificiu pregătit pentru aceasta de Episcopul Vasile Hossu. Permișiunea deschiderii seminarului fusese obținută tot de Episcopul Hossu. La început erau în acest seminar 45 clerici. Institutul a trebuit însă în 1920, din cauza lipsei de vocații pentru preoție de la sfârșitul primului război mondial, să-și suspende activitatea.^[75] Clericii diecezei Lugojului au fost trimiși de atunci pentru educare la Blaj și la Oradea, iar edificiul a fost închiriat unei școli normale de fete.

Dieceza Maramureșului. Această dieceză, înființată în 1930, n-a avut institut teologic; și-a trimis clericii la celelalte academii existente.

Pentru educarea clericilor, preoțimea maramureșană a făcut sacrificii: districtele protopopești au început să ofere burse de studii din retribuțiile preoțimii.^[76]

Facultate de teologie. În cadrul României Mari s-a căutat să se creeze un centru de educație superioară pentru clerul unit, cerându-se înființarea unei facultăți de teologie. Nu se renunța prin aceasta la gândul trimerii unor tineri în străinătate, în vederea studiilor mai înalte, însă se tindea la înmulțirea clerului cu pregătire aleasă, care pe lângă cunoștințele vaste în domeniul teologiei, să-și însușească și o cât mai adecvată cunoștință a realităților românești. Facultatea aceasta, așa cum era plănuită, ar fi trebuit să servească atât pentru uniți, cât și pentru romano-catolicii din România, contribuind astfel la netezirea asperităților dintre grupele etnice din țară.

Înființarea unei facultăți de teologie a fost cerută de Congresul preoțimii române unite ținut la Cluj în 14-16 mai 1919, care spune că "aderează la ideea prefacerii seminariilor diecezane într-un seminar central... Dar cere în același timp, să se înființeze o facultate teologică greco-catolică... Facultatea aceasta dorim să se înființeze la universitatea din Cluj, sau la cea din București. Unde va fi facultatea teologică, acolo are să fie și seminarul central". De facultatea de teologie s-a ocupat și sinodul arhidiecezan întrunit la Blaj în 11-13 iunie 1919. A format obiect de discuții și în sinoadele protopopești din anul 1920.

Pe baza acestor cereri ale clerului unit, Ministerul cultelor și al instrucțiunii, sub guvernul Vaida, în 1920, a preparat un proiect de lege care prevedea înființarea unei facultăți de teologie catolică pe lângă universitatea din București.^[77] Punctul acesta a intrat în discuție și în prepararea proiectului de concordat. Concordatul însă n-a putut fi încheiat atunci, cum am văzut mai sus. Protestele împotriva concordatului erau *ipso facto* îndreptate și împotriva facultății de teologie. În tratativele ulterioare pentru încheierea concordatului, acest punct a fost înlăturat.

Mai târziu însă, în "Legea învățământului universitar" din 1932 (legea Iorga), se prevedea în art. 94: "Pe lângă Universitatea din București se poate înființa o facultate de teologie catolică".^[78] Dar împotriva acestei dispoziții adunarea eparhială a Mitropoliei Bucureștiului a protestat atât la Ministerul cultelor, cât și la Universitatea din București, admitând desigur o școală teologică catolică, însă "în afară de cadrele Universității din București".^[79] Ținând cont de toate acestea, Ministerul instrucțiunii în 12 august 1932 a acordat Academiei de teologie din Blaj dreptul de a elibera diplome de licență în teologie, rămânând însă și pe mai departe academie. Problema a fost discutată în conferința episcopală ținută la Blaj în 24-25 octombrie 1932, iar după alcătuirea regulamentului pentru acordarea licenței, în 1933, s-a putut obține de la Blaj acest titlu.^[80] Doctoratul în teologie însă nu a putut fi acordat. Problema a rămas în acest stadiu până la izbucnirea persecuției.

Micul seminar. Studenții de la Academii de teologie, cum s-a amintit, erau recrutați dintre absolvenții liceelor de stat sau confesionale. Uneori însă nici numărul lor, nici educația anterioară nu erau considerate corespunzătoare. De aceea s-a discutat problema înființării unui mic seminar.

Unii au fost de părere că soluția cea mai bună ar fi să se caute să se cultive vocațiile preoțești în mediul liceelor confesionale, unde să-și facă studiile și educația fără ca să fie rupt contactul cu ceilalți tineri și fără ca să li se închidă perspectiva urmării unui alt drum în viață. Casa Domnului din Blaj, îngrijită de Părinții Asumpționiști, era tocmai un fel de școală apostolică de genul amintit.

În anul 1942 însă Părinții Asumpționiști au lansat ideea înființării unui mic seminar la Beiuș^[81]. Nu știm dacă această încercare a dat rezultatele dorite.

Colegiul Român din Roma. Încă din veacul al XVIII-lea, la câteva decenii după Unire (cum s-a văzut în alte capitole), Roma a fost educatoarea tinerilor Bisericii Unite. La început, studenții trimiși acolo erau călugări din Mănăstirea Sf. Treimi din Blaj, dar mai apoi au fost clerici seculari.

Pentru întreținerea acestor tineri în timpul studiilor se îngrijea, în secolul al XVIII-lea, mănăstirea Sf. Treimi din domeniul său. Mai târziu, chiar Roma și-a luat sarcina întreținerii lor. Pius al IX-lea a înființat în anul 1859 - cum vestește o inscripție în marmoră de la Colegiul Sf. Atanasiu din Roma -, 4 burse pentru clerici români uniți care să fie întreținuți gratuit în amintitul Colegiu. După primul război mondial, Benedict al XV-lea, purtând grija sporirii studenților români în Roma, a făcut o fundație de 1.000.000 lire it. Pius al XI-lea a adăugat alte 3 locuri pentru clerici români. Astfel în Colegiul Sf. Atanasiu (Colegiul grec) au studiat 76 români între anii 1919-1936, iar în Colegiul de Propaganda Fide au fost 41 de tineri între anii 1909-1939.

Cel mai mare dar al Romei făcut Bisericii Române Unite îl constituie însă *Colegiul român*, situat pe frumoasa colină Gianicolo. El e ctitoria Sf. Părinte Pius al XI-lea (de aici și numele de *Collegio Pio Romano*), a cărui dragoste părintească purtată față de români o vestește. Această creație oferă tinerilor români posibilitatea cultivării sufletești la umbra Sf. Petru, dându-le puțința cultivării și a specificului românesc, în cadrul colegiului, ca astfel elementul roman și român să fie la temelia formării lor.

Punerea pietrei fundamentale a Colegiului român s-a făcut în primăvara anului 1930. Pentru săvârșirea acestei ceremonii au fost invitați Episcopii uniți. Solemnitatea a avut loc în 12 mai, în ziua Sf. Ahile, patronul Sf. Părinte Pius al XI-lea. Înainte de ceremonia religioasă, toți cei 4 Arhieri uniți de atunci (Mitropolitul Suciului, IPSS Frențiu, PSS Hossu, Ep. Nicolescu) au fost în vizită la Sf. Părinte pentru a-l felicita de ziua onomastică, a-i prezenta omagiile și sentimentele de credință ale Bisericii Unite, și a-i mulțumi pentru marea operă ce o iniția. Apoi, în după amiaza aceleiași zile, toți Episcopii, în frunte cu Mitropolitul, în prezența altor 5 Cardinali și a altor episcopi și personalități din Roma, au săvârșit binecuvântarea și punerea pietrei fundamentale a Colegiului. În discursul ocazional, Mitropolitul Suciului a numit acest fapt "act epocal pentru Biserica Română Unită și pentru întreg neamul românesc".^[82]

Acest Colegiu, care a costat circa 50 milioane lei,^[83] a fost deschis în noiembrie 1935, când a primit primii alumni. În 17 mai 1936 a avut loc binecuvântarea bisericii Colegiului, iar inaugurarea lui solemnă s-a făcut în 9 mai 1937.

Pentru înzestrarea Colegiului au contribuit și Reuniunile mariane din țară: cea din Oradea a confecționat și dăruit ornate bisericești; cea din Cluj a donat stihare artistice lucrate, iar Reuniunea din Blaj a dăruit un frumos covor.

Colegiul român, care ar oferi posibilitatea primirii a peste 50 clerici, încă nu și-a dat roadele. Al doilea război mondial a fost un obstacol în recrutarea vocațiilor și în trimiterea lor la Roma, iar după război numai trei tineri au intrat la Colegiu. Cei 3-4 ani de activitate normală (1936-1940) au fost o perioadă prea scurtă pentru formarea unei mișcări sufletești. Viitorul va arăta importanța acestei instituții.

Publicații

Scrierile publicate de fiii Bisericii Unite în această perioadă au fost variate, extinzându-se de la cărți de rugăciuni și de teologie, până la pură literatură. Ele au izvorât din dorul de a instrui, de a apăra adevăruri și de a delecta.

Lista publicațiilor pe care o dăm desigur nu poate fi decât incompletă; împrejurările în care am scris acest capitol nu ne-au oferit posibilitatea de a indica tot ce s-a scris și de-a verifica datele adunate.

a) Cărți de rugăciuni - Cateheză

Pentru folosul credincioșilor era cunoscută cartea de rugăciuni *Mângâierea creștinului*, tipărită de Ioan Ghentț la Oradea, în mai multe ediții. Acestei cărți i-a urmat *Flacăra Credinței* de Dr. Aloisiu Tăutu, tipărită la Oradea în 1937.

Pentru copii, în afară de obișnuitele manuale de religie, s-au tipărit:

Cărticica de rugăciuni pentru pruncii școlari din clasele primare, Cluj 1933.
Glasul inimii, cărticică mică pentru copii, Bixad.
Catehismul primei cuminică, de Card. P. Gasparri, tradus de Dr. Nic. Brânzeu, Bixad 1933.
Instrucțiuni pastorale pentru prima împărtășanie a copiilor, Lugoj 1934.
Preotul în școală, lecții practice de Micul catehism, de M. Sălăgian, Oradea 1934.
Desenul în instrucția catehetică, de Dr. Nic. Brânzeu, Lugoj, 1930.
De remarcat sunt și *Catehismele* scrise după metoda pedagogică nouă de Dr. Ioan Suciu.

b) *Cărți liturgice* - Sf. Scriptură

Octoiul mic, Blaj, 1927
Pentecostarul mic, Blaj 1928;
Strastnic, Blaj 1929;
Liturghier, Blaj 1931;
Orologhion, Blaj 1934;
Euhologhion, Blaj 1940;
Paraclisul Maicii Domnului, Oradea 1931;
Noul Testament tradus de Dr. Ioan Bălan, Oradea 1925 (a avut apoi și ediția a doua).
Editarea cărților liturgice s-a făcut sub controlul unei comisii prezidată de Dr. Victor Macaveiu.^[84]

c) *Viața lui Isus*

Dr. Ioan Bălan, *Viața lui Isus*, Blaj 1922, 224 p.;
Isus 33-1933 (în colaborare), Beiuș 1933, 160 p.;
Al. Ciura, *Viața lui Isus*, Beiuș 1931;

d) *Predici - Meditații - Instrucții*

Bourdaloue - Dr. Al. Nicolescu, *Predici de Advent*, Blaj 1920;
Samoilă Clain - I. Radu, *Îndreptarea păcătosului*, Oradea 1932? (pregătire la mărturisire).
Dr. Dem. Radu, *Predici*, Oradea 1923;
Iacob Marga, *Scăparea celor robiți*, Dej 1936;
Dr. T. Toth - E. Tătaru, *Cred într-unul Domn Isus Hristos*, Diciosânmărtin 1935;
Dr. T. Toth - E. Tătar, *Zece porunci*, vol. I, Diciosânmărtin 1936?;
Dr. T. Toth - Sr. E. Dăianu, *Tânărul de caracter*, Iași 1934;
Simion Gocan, *Iată Omul*, Oradea 1936?;
Clarke - Crișan, *Patimile Domnului*, Lugoj 1936?;
Vercruysse - Dr. Al. Nicolescu, *Meditații*;
A. Rodriguez - Dr. Al. Tăutu, *Calea desăvârșirii creștinești*, vol I-IV, Oradea 1933-1936;
Sf. Ioan Vianney, *Meditații euharistice*, Oradea;
Chaignon SJ - Dr. S. Chișu, *Curs de meditații preoțești*, I, Bixad, 1934;
Dr. Al. Tăutu, *Școala iubirii*, Oradea 1929;
Drepturi și datorii în familia creștină, Oradea 1931;
Creștinism și caracter, Oradea 1932;
Ce este și ce vrea să fie AGRU, Oradea 1931;
Ce sunt și cum trebuiesc organizate Reuniunile Mariane, Beiuș 1922;
Misterele Sf. Rozar, Oradea 1931;
Dr. Al. Nicolescu, *Sfinții și animalele*, Blaj 1939;
Dr. Al. Nicolescu, *Chestiunea avortului*, București 1935;
Dragostea dumnezeiască, Lugoj 1927;
Din natură, Lugoj 1935;
Paserile, Lugoj 1930;
Natura, Lugoj 1925;
Dumnezeu în natură, Lugoj 1923;
Familia, Lugoj 1934;
Adevăruri eterne, Blaj 1915;
Stropi de rouă, Lugoj 1929;
Eugen Popa, *Drepturile parohiilor*, Blaj 1944, 15 p.;
Spiritul Moralei, Blaj, 1944, 29 p.;

Tineretul și căsătoria, Blaj 1945, 29 p.;

Nicolae Pura, *Educația curăției*, Cluj 1940, 38 p.;

Pilde, P. I-II, Cluj 1944;

Spre lumină, Bistrița 1942, 32 p.;

Viața-n iubire, Cluj 1946, 143 p.;

Muguri care plesnesc, Cluj, 15 p.;

Dr. Ioan Suci, *Patimile Domnului*
Fecioara de la Fatima
Eroism
Mama

Nicolae Popa, *Avortul*, București 1934

Silviu Prunduș, *Pentru unirea tuturor, Domnului să ne rugăm*, Cluj 1944;

Dr. N. Brânzeu, *Ațiunea catolică*, Lugoj 1930;

Despre reuniunile mariane ale femeilor, Lugoj 1927;

Dr. G. Fireza, *Ține minte*, Lugoj 1925;

Calea Crucii, Lugoj, 332 p.;

P. Tămăianu, *Așa a iubit Dumnezeu lumea*, Oradea 1935;

Cultul Preasfintei Inimi, Oradea 1933;

M. Th. Carada, *Acatistul Sf. Teresa Lisiosana*, București;

Dr. I. Georgescu, *Dovezi noi pentru adevăruri vechi*, Arad 1916, 119 p.;

Dum. Neda, *Foc nestins*, Blaj 1937;

Iuliu Pop, *Credința mea*, Lugoj 1924.

e) Biografii

Dr. I. Coltor (trad.), *Istoria unui suflet*, Blaj 1924;

V. Cristian, *Paladinul păcii, Viața și doctrina Papei Pius XI*, București 1939;

D. Neda, *Sfântul în redingotă* (Ven. Contardo Ferrini), Blaj 1936;

Dr. Ioan Suci, *Pier Giorgio Frassati*, Blaj 1936, 164 p.;

D. Neda, *Floarea patimilor sfinte - Sf. Gavril călugărul pasionist*, Blaj 1934, 32 p.;

Comoara comorilor. Viața Mariei Marta Chambon, Blaj 1934, 16 p.;

I. M. Rascu, *La Lisieux cu Sf. Teresa*, București 1934, 120 p.;

P. Tămăian, *Viața Sf. Ioan Gură de Aur*, Oradea 1930, 64 p.;

Fr. A., *Sf. Anton de Padua*, Bixad, 1937;

Dr. I. Georgescu, *Ioana Bigard întemeietoarea operei pontif. Sf. Apostol Petru*, Sighet 1937, 25 p.;

Paulina Jaricot, la 75 de ani de la moartea ei, Sighet 1937, 15 p.;

Dr. G. Fireza, *Din viețile Sfinților. Viața Sfintei Varvara*, Lugoj 1928;

Sfinți și fericiți din societatea lui Isus, București 1940, 454 p.;

Dr. Sept. Todoran, *Papa Pius XII, cu prilejul jubileului de 25 de ani de episcopat*, Blaj 1942, 32 p.;

f) Manuale și tratate teologice-juridice

Dr. Vasile Suci, *Teologia dogmatică*, 4 vol. ed. I, 1907-1908, ed. II (întregită) 1927-1928;

Dr. Al. Nicolescu, *Teologia morală*, vol. I, Blaj 1918;

Dr. Aloisiu Tăutu, *Compendiu de teologie morală*, vol. I-II, Oradea 1932-1933;

Felician Bran, *Dreptul canonic oriental*, I, Prolegomene, Lugoj, 1929

Dr. Vasile Chirvaiu, *Instituțiuni de drept bisericesc*, vol. I-III, Oradea 1932-1933;

Dr. Nicolae Flueraș, *Sfintele Taine*, Oradea 1932;

Dr. Nic. Brânzeu, *Teologia pastorală*, I-II (Hodegetica și Catehetica), Lugoj 1930-1936;

Bujor-Roșianu, *Tipic bisericesc*, ed. 2, Blaj 1931; (ed. I: Bujor - Paiu - Roșianu, apărută în 1914);

Teodosie Bonteanu, *O turmă și un păstor*, Cluj 1937;

Dr. Alex. Nicolescu, *Papii și opera lor*, Lugoj 1926;

Biserica unită în cadrul Bisericii catolice universale, Lugoj 1930;

Din trecutul Bisericii răsăritene, cu reflexii la timpul de față, Lugoj 1925;

Dr. Aloisiu Tăutu, *Primatul Papilor în istorie*, Oradea 1926;

- Temeiurile dogmatice ale Unirii*, Oradea 1930;
 Dr. G. Fireza, *Unirea de la 1700 și cum s-au învrăjbit iarăși românii*, Lugoj 1921;
Biserica Sobornicească, ce mărturisește despre Papa, Lugoj 1922;
Armele credinței, Lugoj 1925 (ed. II 1933);
 Virgil Pop, *Glasul Unirii*, Lugoj 1924, 14 p.;
Ortodoxia română și altele, Lugoj 1922, 48 p.;
 N.V. Pantea, *Legea strămoșească*, București 1934;
 E. Dăianu, *Legea strămoșească*, București 1922;
 Dr. I. Stanciu, *Mărturiile Bisericii ortodoxe despre Papa*, București 1936?;
 Dr. I. Georgescu, *Bisericile românești*, Oradea 1935; (Anchetă cu răspunsul a 40 fruntași mireni de ambele confesiuni. Acest volum s-a tipărit și în l. franceză la Lyon în 1939);
 J. Carrere - Al. Tăutu, *Triumful Papalității*, Oradea 1935;
 Ch. Quinet - Iverea, *Unitatea Bisericii*, Săbăoani 1931 (apărut cu aprobarea Episcopiei
 Lugojului);
 M. Th. Carada, *Acțiunea Sf. Scaun în România*, București 1936;
 Dr. I. Bălan, *Un sinod diecezan de sub episcopul Rednic*, Blaj 1936;
Fontes iuris canonici Ecclesiae romanae, Romae 1932;
 Dr. Z. Boilă, *Chestiunea averilor bisericesti*, Blaj 1928

g) *Istorie*

- Z. Pâclișanu, *Istoria creștinismului antic*, Oradea 1937;
L'Ungheria contro le sue minoranze etniche, București 1941, 141 p.;
 (D-lui Pâclișanu i se datoresc multe studii istorice, publicate în *Analele Academiei Române*, sect. ist., în revistele *Cultura Creștină* și *Transilvania*, și în *Unirea de la Blaj*).
 Dr. I. Georgescu, *Istoria Bisericii creștine universale*, Blaj 1921, 324 p.;
Momente din viața Bisericii unite în ultimii zece ani 1918-1928, București
 1928;

- Istoria Seminarului din Oradea*, București 1923;
Episcopul Mihai Pavel, Oradea?;
La presse périodique en Roumanie, Oradea 1936, 192 p.;
George Pop de Băsești, Oradea 1935;
Dr. Ioan Rațiu (1828-1902), Sibiu 1928;
Mitropolitul Ioan Vancea, Oradea 1942;
 Dr. Iacob Radu, *Istoria Diecezei române unite a Orăzii Mari*, Oradea 1930;
Samuil Vulcan și Biserica ortodoxă română, Oradea 1925;
Episcopul Vasile Erdeli, Oradea 1928;
In memoriam. Prinos memoriei Episcopului Dr. Dem. Radu, Oradea;
Foștii elevi români la Roma, Beiuș;
Manuscriptele din biblioteca episcopiei unite din Oradea Mare, Acad. Rom.,
 Mem. sect. ist., III, I (1923) pp. 261-308;
Doi luceferi rătăcitori (Gh. Șincai și Sam. Micu Clain), Ac. Rom., Mem. sect.
 lit., III, II (1925), 167-287 pp.;

- Dr. Nic. Lupu, *Religia strămoșilor*, Blaj 1935, 296 p.;
 Dr. Elie Dăianu, *Unirea cu Roma și Revoluția lui Horia*, București 1935, 48 p.;
Ardealul în avangarda renașterii naționale, Cluj 1939, 59 p.;
Leul de la Șișești, Cluj 1937, 24 p.;
Zorile Unirii, Lugoj 1929;
Din răvașul meu, Cluj 1937;
Unificarea română a Bisericilor românești, Cluj 1939, 16 p.;
Moldovănuț, Cluj 1937;
Timotei Cipariu, București 1937;
Mitropolitul Atanasie Anghel;
Gheorghe Șincai;
Un ungur despre drepturile istorice ale românilor;
 M. Th. Carada, *Purpure romane*;
Făuritorul unirii de la 1859, Craiova 1938;
 P. Tămăian, *Istoria Seminarului și a educației clerului diecezei române unite de Oradea*, Oradea 1935?;
 V. Bolca, *Școala normală română unită din Oradea 1784-1934*, Oradea 1934, 284 p.;

Tr. Popa, *Un capitol zbciumat din viața lui Gh. Șincai*, Târgu Mureș 1924;
Ioan Boroș, *Unirea Românilor din Lugoj*, Lugoj 1926;
Ioan Pop, *Cum s-a făcut Unirea la Ohaba-Forgaci în 1899*, Lugoj 1929;
Dr. N. Brânzeu, *Unirea în Ticvanul Mare în 1852*, Lugoj 1926;
Dr. N. Brânzeu, *Capitlurile catedrale*, Blaj 1943;
Dr. V. Bujor, *Canonicii diecezei gr. cat. de Gherla*, Cluj 1937;
V. Șotropa - A. Ciplea, *Năsăudul*, București 1924;
Dr. C. Pavel, *Școlile din Beiuș 1828-1928*, Beiuș 1928;
Alexandru Roman - Discurs comemorativ - Beiuș 1927.

h) Reviste

Cultura Creștină, Blaj, 1911-1926 și urm.;
Blajul, 1934-1937;
Observatorul Beiuș, 1928 și urm. (Revistă îngrijită de Părinții Asumpționiști);
Cuvântul adevărului, revistă omiletică, tipărită în 1913 la Prislop, apoi la Bixad, sub îngrijirea Pr. Bazilitani;
Flori de crin, Șimleul Silvaniei, 1932 și urm., revistă lunară pentru femei, îngrijită de T. Băliban;
Vestitorul, Oradea 1925 și urm., revistă de cultură relig., organ al diecezei Orăzii;
Curierul Creștin, 1919 și urm., organul oficial al diecezei de Cluj-Gherla;
Foaia oficioasă a diecezei Lugojuului, Lugoj 1914-1920. Din 1920 a apărut sub titlul *Sionul românesc*. (Publicațiile oficiale ale Arhidiecezei de Alba Iulia și Făgăraș se tipăreau în Cercular-ul de la Blaj);
Păstorul sufletesc, Șimleul Silvaniei 1907-1914, 1928; Lugoj 1929 și urm.;
Inima lui Isus, Aiud 1936 și urm., revistă rel. pt. popor, îngrijită de I. Belu și O. Hulea;
Marianistul, buletin pentru tinerime redactat de Dr. Ioan Suciu, Blaj 1932?;
Tinerimea nouă, Blaj 1933 și urm., îngrijită de Pr. Suciu (continuarea *Marianistului*);
Maria, Blaj 1934 și urm., buletin lunar pentru tinere, redactat de P. Gavril Pop;
Misionarul, Buletinul operei pontificale pentru răspândirea credinței, condus de Dr. N. Brânzeu, Lugoj 1936 și urm.;
Micul misionar, tipărit de Comit. diecezan al Oradei pt. prop. credinței, Oradea 1937 și urm. (sub Pr. Franciscani);
AGRU, Buletinul Asociației generale a românilor uniți, Cluj 1929 și urm.,
Misionarul euharistic, organul asociației preoților adoratori, Bixad 1934.

i) Gazete

Unirea, Blaj 1891 și urm. A înlocuit "Foaia bisericească și scolastică", organ al provinciei mitropolitane. În 1918 a devenit cotidian, ca în 1920 să fie iar redusă la gazeta săptămânală. A fost a doua gazeta politică a Blajului - după "Organul luminării" a lui Cipariu. Înainte de 1 Decembrie 1918 avea rol național, dar pe urmă a devenit organul problemelor de pastorație și luptă întru apărarea Bisericii Unite;

Unirea poporului, săptămânal, Blaj 1919 și urm.;

Albina, București 1921 și urm.;

Farul nou, București 1934 și urm. (sub îngrijirea lui Iosif Frollo);

Decalogul, București 1936 și urm.;

Viața creștină, săptămânal religios, Cluj 1934 și urm.;

Clujul creștin, săptămânal pentru credincioșii din Cluj, 1935 și urm.

S-a discutat mult în Biserica Unită, între cele două războaie, și problema unui cotidian. *Unirea*, care a început acest drum, n-a putut continua.

Problema cotidianului a reapărut și după constituirea AGRU-lui. Înființarea lui s-a cerut aproape în toate Congresele generale ale acestei Asociații. Dificultatea cea mai mare în calea creării acestui organ a fost de natură financiară. De aceea, unii au propus într-un timp formarea unui fond pentru cotidian,^[85] iar alții un apostolat al presei,^[86] pentru ca în cele din urmă Corul episcopesc în 1938, la propunerea AGRU-lui, să decidă ca, în duminica a treia din Păresimi preoții de pe amvon să arate credincioșilor în fiecare an însemnătatea presei bune, și astfel să se cultive terenul pentru apariția cotidianului.^[87] Între timp, publicațiile mai mărunte și-au continuat apariția.

j) Biblioteci și colecții

Multe tipărituri din acest timp au apărut în diferite "Biblioteci", ca de exemplu:

Biblioteca "Să fie lumină", Lugoj;

Biblioteca pentru clasa cultă, Lugoj;
Cărțile bunului creștin, Blaj;
Biblioteca din Cluj-Gherla, Cluj;
Biblioteca Preasfintei Inimi, Oradea;
Biblioteca AGRU;
Colecția "Mântuiește-ți sufletul", Lugoj;
Biblioteca "Sf. Nichita Remesianul", Blaj;
Activitatea editorială s-a dezvoltat și prin:
Societatea Sf. Uniri, fondată la Blaj în 1924;
Societatea de lectură Inoc. Micu Klein, a studenților în teologie din Blaj, și
Societatea Sf. Ioan Gură de Aur a studenților în teologie din Oradea.

k) *Calendare*

Demne de amintit sunt și calendarele publicate de asociațiile religioase, din care nu lipseau învățături pentru suflet. Cunoscute ne sunt:

Calendarul de la Blaj, larg răspândit în popor (Calendarul Unirii a apărut întâia dată în 1897);

Calendarul AGRU-lui, 1935 și urm., tipărit în primii trei ani la Oradea, apoi la Cluj;

Calendarul de la Bixad, scos de Părinții Bazilitani începând cu anul 1933;

Calendarul Micului misionar pe 1938 și urm., destinat copiilor, tipărit la Oradea de redactorul revistei "Micul misionar";

Anuarul Uniunii Misionare a Clerului unit din România, pe anul 1939 și urm., tipărit de Pr. I. Georgescu.

l) *Literatură*

Dintre românii uniți care s-au validat pe terenul literaturii amintim pe:

Liviu Rebreanu,

Ion Agârbiceanu,

Pavel Dan,

Lupeanu A. Melin,

Septimiu Popa

Gheorghe Birș.

m) *Științe diferite*

În știință nume cunoscute sunt:

Ion Bianu (studii de literatură);

Nicolae Drăgan (studii de limbă, literatură veche și sintaxă);

Sever Pop (studii literare);

Alexandru Borza (botanică);

Ion Breazu (literatură);

Ștefan Manciulea (geografia graniței de Vest);

Nicolae Mărgineanu (psihologie);

Ion Chinezu (literatură);

Emil Precup (literatură);

V. Mereșiu (geografie);

A. Maior (fizică);

Liviu Rusu (estetică și literatură);

Z. Pâclișanu (istorie);

Nicolae Lascu (filologie);

Ion Comșa (literatură);

Ion Buta (literatură);

Vasile Scurtu (filologie);

Tiberiu Morariu (geografie);

Laurian Someșan (geografie);

Augustin Caliani (istorie);

Olimpiu Boitoș (literatură).

Activitatea culturală a Bisericii Unite, sub raportul publicațiilor, desigur n-a ajuns amploarea pe care a avut-o în Biserica ortodoxă, unde erau 88 periodice (în 17 eparhii) - dintre care 29 pe teritoriul arhiepiscopiei București - în frunte cu *Biserica ortodoxă română* și *Gândirea*.

Publicațiile ortodoxe mai cunoscute din Transilvania erau:

Telegraful român, Sibiu 1852 și urm.;

Biserica și școala, Arad 1877 și urm.;

Renașterea, Cluj 1923 și urm.;

Legea românească, Oradea 1924 și urm..

Pietate populară

Pentru înviorarea vieții sufletești s-a continuat în toată provincia mitropolitană să se țină misiuni populare. Acestea începuseră printre români în anul 1904, din inițiativa a trei preoți: Iacob Radu, Valeriu Traian Frențiu și Elie Dăianu.^[88] Fiind întrerupte în timpul primului război mondial, ele au fost reluate îndată după sfârșitul ostilităților.^[89] Există în fiecare dieceză o Reuniune de misiuni care, la cerere, se îngrijea să trimită preoți potriviți pentru ținerea câte unei serii de predici. Merite deosebite pe acest teren și-au câștigat canonicii, profesorii de la Academii de teologie și călugării bazilitani, franciscani și iezuiți. Poporul participa în masă la aceste misiuni care se terminau cu mărturisiri și cuminecări. Au fost chiar parohii care petreceau câteva zile la mănăstiri pentru reînnoire sufletească (de ex. parohia Cicârlău).^[90]

Notă nouă, în perioada noastră, a fost introducerea *predicilor* speciale în Săptămâna Mare în Catedrala din Blaj, ca o pregătire mai apropiată a poporului pentru Paști. La Casa Domnului din Blaj (biserica Asumpționiștilor) de asemenea se introduseseră predici încă înainte de 1936 în fiecare Miercuri și Vineri din Postul Mare. Același lucru se petrecea și în catedralele din Oradea și Lugoj.

La înălțarea sufletească mult au contribuit și pelerinajele la mănăstirile din țară. Înainte vreme, cu stingerea vieții călugărești, și aceste cucernice obiceiuri căzuseră în desuetudine. Acum însă, datorită reînnoirii vieții călugărești și îndemnului arhierilor, au fost puse din nou, la loc de cinste. Arhierii îndeosebi în zile de mari sărbători participau cu toții la aceste pelerinaje, celebrând în fața mulțimii Liturghia arhierască, predicând și cuminecând poporul. Importante centre de pelerinaj au devenit pe încetul: *Mănăstirea Bixad* (în 15 august 1937 de ex. au fost peste 40.000 pelerini) din dieceza Maramureșului, unde erau Părinții Bazilitani; *Mănăstirea Nicula*, îngrijită tot de Părinții Bazilitani, în dieceza Clujului (a fost dată exclusiv lor în 25 februarie 1936), care în 15 august 1937 a numărat peste 30.000 pelerini; *Mănăstirea Moiseiu* din Maramureș, care în 15 august 1937 a fost vizitată de circa 8.000 persoane; *Mănăstirea Strâmba* din dieceza Clujului, la al cărei pelerinaj în 14 septembrie 1936 au fost de față circa 15.000 credincioși; *Mănăstirea Lupșa* (Munții Apuseni), care la 8 septembrie 1937 a avut circa 10.000 credincioși; *Mănăstirea Prislop*, vizitată în 27 mai 1939 de circa 2000 credincioși; *Totești* (Banat), sediul părinților Iezuiți, care în 18 iunie 1939 a văzut peste 5.000 pelerini; *Drăgești* (Bihor), cu biserica Sf. Anton a Franciscanilor uniți sfințită la 14 iunie 1936, unde au fost peste 4.000 de credincioși în pelerinaj; biserica din *Cărbunari* (lângă Blaj), ridicată de Părinții Asumpționiști, sfințită în iunie 1938, care la fel a devenit loc de pelerinaj. La acestea se poate adăuga *Mănăstirea Plosca* (Hunedoara) vizitată de pelerini în 1940.

Prilej de sărbătoare pentru parohiile unite ofereau și *vizitele pastorale* făcute de arhierii. De obicei sosirea lor era precedată de misiuni. Vizitele acestea întâreau pe credincioși în credință. Mitropolitul Suciua a făcut în primii ani vizitații în Secuime, Munții Apuseni etc., însă după amputarea piciorului nu a mai putut continua. IPSS Frențiu în 10 ani de păstorire în dieceza Orăzii, a vizitat 110 parohii, predicând poporului pretutindeni. La fel au făcut și PSS Nicolescu, Rusu și Bălan. Dar cel care s-a ostenit mai mult la vizitarea diecezei, a fost fără îndoială PSS Iuliu Hossu, numit din acest motiv și "Episcopul vizitațiilor canonice". N-a fost parohie din dieceza dânsului pe care să n-o fi vizitat. PSS Hossu a afirmat că în peregrinările sale a aflat pe Câmpia Transilvaniei parohii unde viața sufletească credea că era așa de înaltă, ca pe timpul primilor creștini.

Loc deosebit în această perioadă îl ocupă și pelerinajele la Roma, care - afară de cel proiectat pentru august-septembrie 1929^[91] - au fost patru:

1) în 19-31 mai 1925, sub conducerea PSS Frențiu, Hossu și Nicolescu;^[92]

2) în 1933, cu prilejul Anului Sfânt (150 români, inclusiv corul Hubic);^[93]

3) în 7-22 mai 1936, sub patronajul IPSS Frențiu, organizat de canonicul Al. Tăutu din Oradea (62 pelerini),^[94]

4) în 24 aprilie - 15 mai 1937, la inaugurarea Colegiului *Pio Romano*, organizat de AGRU.

La aceste pelerinaje participau și mulți ortodocși.

Au fost onorate în aceste decenii în Biserica Unită atât arhitectura, cât și pictura și muzica, în proporții diferite, după posibilități. Dacă din lista artelor lipsește sculptura, aceasta se datorește bisericii bazilicane, care a renunțat la ea în timpul luptei împotriva iconoclaștilor.

Arhitectura. Biserica ortodoxă din Transilvania a căutat pretutindeni în orașele mari să ridice catedrale mărețe. Pentru ea perioada aceasta era timpul triumfului, și catedralele trebuiau să exprime acest fapt. Voind să accentueze nota proprie, în contrast cu elementele culturale existente, stilul impus acestor catedrale a fost cel bizantin, deși pentru arhitecți monumentalitatea în acest stil nu era o problemă ușoară. Urmând pilda orașelor, și în satele ortodoxe s-a căutat să se edifice cât mai bizantin. Putem spune deci că, pentru Biserica ortodoxă acest timp a însemnat în artă o voită bizantinizare.

Biserica Unită, cu toată bucuria trăirii în Statul român, n-a socotit sosit timpul triumfului atâta timp cât grele probleme îi rămâneau de rezolvat pentru îmbunătățirea sufletească a credincioșilor; cu toate că și-a îndreptat cele mai bune forțe în alte direcții, totuși a jertfit mult și pentru construcții. Cele mai falnice clădiri n-au fost însă catedralele; în această perioadă nu s-a clădit nici o catedrală, ci doar s-au făcut reparații la cea din Blaj; pentru cea din Cluj s-a construit un iconostas; s-a reparat și pictat cea de la Lugoj; celei din Oradea i s-a mărit corul și i s-au făcut îmbunătățiri (clopot, lumină electrică, ornate etc.). Exteriorul și proporțiile au rămas deci tot cele vechi. Ceea ce s-a construit mult în Biserica Unită au fost școlile: la Blaj s-a ridicat Institutul Recunoștinței; s-a clădit Școala normală; s-a construit liceul comercial și cel industrial; s-a mărit Academia de teologie și Internatul liceului de băieți; la Oradea s-a clădit Academia de teologie și Școala normală de băieți; la Cluj s-a ridicat o frumoasă Academia de teologie. E adevărat că alături de acestea, din partea parohiilor din unele orașe s-au construit și frumoase biserici, de proporții mai mari decât cele obișnuite mai înainte, demne să stea alături de alte biserici. Așa sunt cele din Târgu-Mureș, Brașov, Zalău (sfințită în 1934, care "rivalizează cu cele mai frumoase biserici din țară"),^[95] Satu-Mare (inaugurată în noiembrie 1937) etc. Însă aceste biserici n-au fost în centrele episcopoești.

În programul Bisericii Unite intra însă clădirea a cât mai multe biserici parohiale, în locul celor vechi, nesatisfăcătoare. În dieceza Lugoșului, sub Episcopul Nicolescu, s-au edificat peste 50 biserici, iar în 1936 erau în curs de edificare circa 60; în dieceza Orășii IPSS Frențiu a consacrat, până în 1938, 64 biserici, patru nou edificate, parte renovate, parte nou zugrăvite;^[96] mult desigur s-a clădit și în arhidieceza Blajului, precum și în diecezele Clujului și Maramureșului. Astfel s-a căutat să se ridice și nivelul satelor. Stilul acestor edificii n-a fost cu severitate prescris de arhieriei.

Școlile din Blaj au fost clădite de Mitropolitul Vasile Suci într-un frumos stil românesc, inspirat din arta brâncovenească. IPSS Valeriu Traian Frențiu a ridicat la Oradea Școala normală și Seminarul în același stil românesc. La Cluj însă PSS Iuliu Hossu a păstrat în biserică stilul răsăritean, însă Seminarul l-a clădit în stil modern. Bisericile parohiale nou clădite au fost cele modelate în stil bizantin (Brașov, București etc.), altele în stil neobizantin, altele însă au continuat să se clădească în tradiționalul stil transilvănean. Grijă de căpetenie - ca de pildă IPSS Frențiu - a fost ca bisericile să fie "într-un stil frumos".

Pictura. În domeniul picturii, cea mai de seamă lucrare a fost pictarea catedralei din Lugoj de către pictorul Virgil Simionescu, din încredințarea Episcopului Nicolescu. Pictorul, păstrând canonul artei bizantine, a urmat și sugestiile Episcopului, creând o capodoperă. Catedrala a fost inaugurată, după pictare, cu ocazia Congresului AGRU-lui de la Lugoj, în 7 octombrie 1934.

Au mai fost pictate în acest timp și bisericile din Sighet, catedrala din Baia Mare, bisericile din Biț, Dăncuș și alte multe.

Muzica. Îmbunătățiri sensibile s-au creat în domeniul muzicii, prin compoziții orale, prin fixarea pe note a melodiilor bisericești existente și prin introducerea muzicii instrumentale în biserică.

Fiind Biserica Unită într-o sferă aparte în Biserica catolică, datorită ritului său, și în același timp păstrând și o independență față de Orientul ortodox, grație comunității cu Biserica catolică, în decursul timpului s-au creat melodii proprii bisericești în sânul ei. A păstrat melodiile orientale, însă întrucât erau cântate de generații de "cantori" fără "formație" muzicală, nici răsăriteană nici apuseană, a lăsat poarta larg deschisă pentru introducerea elementelor populare. Astfel muzica bisericească în Biserica Unită a primit o pronunțată notă românească, fiind mai ales îmbibată de elemente împrumutate din doine.

Considerându-se aceste melodii elemente culturale de valoare și dorindu-se a se înlătura particularitățile de puțin gust, prof. Celestin Cherebețiu a cules la Blaj, sub patronajul Mitropolitului Vasile Suci și sub controlul unei comisii, și a fixat pe note vechile melodii bisericești, așa cum se cântaseră de cântăreții vestiți de mai înainte: Papiu și Moldovan. La fel s-a procedat și la Oradea, unde din îndemnul IPSS Frențiu și sub controlul unui comitet, prof. Mihai Sălăgian a cules pe note melodiile rămase îndeosebi de la cantorul Vasile Cioară. În dieceza Clujului se încetățeniseră melodiile de la Blaj. Dieceza Lugoșului avea melodii proprii, dar nu știm să fi fost fixate pe note.

Pentru pompa cultului divin, Biserica Unită nu s-a jenat să folosească compozițiile corale ale ortodocșilor (Dima, Oancea, Muzicescu etc.). Cu toate acestea, a dat și ea compozitori de muzică bisericească: la Blaj Celestin Cherebețiu (cor bărbătesc) și Sigismund Toduța; la Cluj, Lucian Mureșianu (fiul vestitului compozitor de

la Blaj Iacob Mureșianu, mort în 1911); iar la Oradea Francisc Hubic Vertileanu. În cadrul muzicii religioase merită amintite "Parabola Fiului rătăcit" (oratoriu) și Psalm I, de Celestin Cherebețiu.

Figura cea mai mare pe tărâmul muzicii bisericești a fost Francisc Hubic Vertileanu, directorul corului "Unirea" de la catedrala din Oradea. Dânsul a introdus pentru întâia dată muzica instrumentală în Biserica Unită, unind corul cu orchestra. Pentru aceasta a avut largul sprijin al IPSS Valeriu Traian Frențiu, care l-a încurajat dând posibilitate corului *Unirea* să dea concerte în țară și în Italia. Din lucrările dânsului sunt cunoscute: *Colinzi*, *Liturghia în stil recitativ*, *Liturghia după Psaltichie*, *Vecernie* pe motivul versului 5, *Liturghia mare* pentru cor și orchestră, *Liturghie pentru cor bărbătesc și instrumente de suflat*, *Liturghia nouă* pentru cor mixt și orchestră de coarde, *Slujba din Joia Mare*, *Slujba Sf. Patimi* și *Liturghia solemnă*.^[97] La acestea se adaugă *Misterul Sf. Niceta de Remesiana*, executat cu ocazia jubileului de 150 ani al diecezei. Muzica maestrului Hubic e o punte între melodiile orientale și muzica apuseană clasică. Compozițiile lui, îmbinate de un pronunțat dramatism, constituie "întâiul pas spre naționalizarea muzicii noastre bisericești".^[98]

Biserica Unită și viața publică

Alături de Biserica ortodoxă, Biserica Unită a avut influență asupra vieții publice românești. Episcopii ei, care erau senatori de drept, ori de câte ori se iveau probleme care priveau Biserica sau viața religioasă, interveneau pentru îmbunătățirea proiectelor de legi și pentru îndreptarea situației de fapt. La această activitate au contribuit, pe lângă Episcopi, și mirenii.

Cea mai viguroasă acțiune din partea Bisericii Unite (exceptând acțiunea provocată de proiectul de lege a cultelor din 1928) a fost dusă cu ocazia proiectului de cod penal din 1934, care tolera avortul sub aspect eugenic și etic. Perspectiva legiferării unei astfel de practici imorale a stârnit proteste. Episcopii uniți au arătat în Senat eroarea ce s-ar comite și au cerut să nu se legifereze împotriva voinței lui Dumnezeu. Când proiectul a trecut apoi la Cameră pentru votare, lupta Episcopilor a fost continuată de asociațiile religioase unite. AGRU-I a trimis memorii guvernului și corpurilor legiuitoare în ceea ce privea avortul și adulterul. Reuniunea femeilor române unite din Blaj a trimis la rândul ei Ministerului de justiție o moțiune prin care a repudiat omucidul deghizat sub articolul 480-483, secț. III a Codului penal. Proteste s-au trimis și din partea altor organizații unite.^[99] Publicațiile unite s-au ridicat toate contra acestei măsuri care era îndreptată și împotriva neamului.^[100] În urma acestei acțiuni, proiectul de lege a fost schimbat: s-a admis avortul medical, însă dispozițiile pentru încuviințarea avortului etic și eugenic au fost șterse.

Apropierea legii avortului de concepția creștină poate fi considerată drept merit al Bisericii Unite. Reprezentanții Bisericii ortodoxe și a altor culte necatolice n-au luat cuvântul în această problemă.^[101]

Lupta s-a dus, în această perioadă, și împotriva reducerii orelor de religie în școlile secundare, spre care tindea Ministerul Instrucțiunii, dintr-o prețuire acordată numai misticismului în educația religioasă.^[102] S-au cerut mai mulți preoți militari pentru soldații uniți, deoarece în 1939 erau numai doi.^[103]

Caritate - Fundații

Reforma agrară din România din anul 1922 a deposedat Biserica Unită de multe terenuri. Devalorizarea după primul război mondial a privat-o și de multe posibilități financiare, reducând în mod considerabil fundațiile moștenite de la mecenajii de mai înainte. Pentru exproprieri, Statul a dat rente, cărora, din cauza inflației, le-a scăzut valoarea cu 75%.^[104] Cu toate acestea, nici acțiunea culturală n-a fost oprită, nici caritatea n-a fost neglijată.

În Blaj se știe că Mitropolitul Vasile Suciul a dat anual 100.000 lei pentru scopuri culturale și de binefacere. Acești bani erau adunați din economiile făcute datorită vieții sobre ce o ducea. Tot de acolo, pe lângă ajutoarele date institutelor de învățământ și parohiilor din Muntenia și Moldova, se distribuiau ajutoare elevilor săraci și merituoși (țipăi = pâini rotunde având o greutate de aproximativ 1 1/2 kg) și se acordau și burse pentru studenți.

În dieceza Orășii, Episcopul Radu a lăsat o fundație din care se împărțeau stipendii pentru studenți și ucenici.^[105] Succesorul lui, IPSS Frențiu, care s-a arătat un neîntrecut administrator al domeniului episcopesc, a creat stațiunea climaterică Stâna de Vale, prevăzând-o cu linie ferată (45 km), biserică, hotel, reședință episcopescă etc.; a ajutat AGRU; a sprijinit în mod generos presa și literatura religioasă; a zidit biserici în cuprinsul diecezei; a dat milioane pentru săracii din centrul eparhiei și a plasat pentru un timp oarecare pe copiii nenorociți ai Basarabiei în cuprinsul diecezei sale.^[106]

Dieceza Lugojului s-a bucurat de asemenea de dania IPSS Frențiu, căci, pe când era Episcop acolo, a lăsat o fundație de 2 milioane cor.^[107] Succesorul dânsului în acea dieceză, Episcopul Alexandru Nicolescu, și-a cheltuit toate posibilitățile materiale pentru scopuri culturale și pentru pictarea catedralei din Lugoj, care a costat 1.600.000 lei.^[108]

Vrednică de amintire e și caritatea dezvoltată de Uniunea națională a femeilor române unite; din raportul D-nei Emilia Hopârtean apare că ele au jertfit bani și danii de peste un milion lei pentru ajutorarea săracilor și înzestrarea bisericilor.

Vaticanul și România

De la unirea Transilvaniei cu România (1918), Sf. Scaun a avut față de poporul român o continuă atitudine de generozitate.

Sfântul părinte Benedict XV a dat românilor biserica din Piazza delle Coppelle din Roma (1919). Apoi, distribuind ajutoare pentru copiii din Europa, a onorat România cu circa 400.000 lire, din care 100.000 lire au fost încredințate doamnei Cl. Averescu pentru invalizii de război.^[109] De la același Sf. Părinte, de Paști, în 1921, Mitropolitul Suciul a primit 150.000 lire pentru orfelinat, bani din care s-a cumpărat castelul din Obreja.^[110] Tot atunci, același mecenat a destinat 2 milioane lire it. pentru un colegiu român la Roma, și un milion lire pentru alumnii români.^[111]

Dărniceii Papei Pius al XI-lea (1922-1939) i se datorește Școala normală de băieți din Blaj. De la dânsul au venit apoi (1926) "milioane grele"^[112] pentru Institutul Recunoștinței din Blaj. Catedrala Schimbării la Față din Cluj, reședința episcopală de acolo și averea Minorităților sunt tot din generozitatea dânsului. Tot de la acest Sfânt Părinte avem *Colegiul român* din Roma, clădit de dânsul (a costat circa 50 milioane lei).

Aceste ctitorii - și îndeosebi ultima - îl așează pe Papa Pius al XI-lea printre marii binefăcători ai națiunii române. Nutrind o vie simpatie pentru români, în 1938 a lăsat să fie executate copii de pe columna lui Traian, pe care le-a așezat în grădinile vaticane și a pus ca, printr-o inscripție, să se indice importanța ce-o au pentru poporul român.^[113] Iar cu ocazia pelerinajului din 1936 a spus: "Ne face bucurie ori de câte ori putem vedea români. După cum arată și numele vostru: Români-Romani, între țara voastră și Roma sunt legături vechi, nepieritoare. Cetatea eternă e leagănul naționalității și al credinței religioase a românilor. Când au plecat ostașii lui Traian... să cucerească Dacia și să o aducă în lumina istoriei, odată cu ei au plecat și cei dintâi creștini în România de astăzi. De aceea suntem încredințați că voi încă ați venit să venerați nu numai monumentele originii voastre glorioase, ci să vă închinați și amintirii Sfântului Petru care nu poate fi înlăturat din tradițiile și din viața neamului vostru. În aceste privințe nădejdi îndreptățite ne dă prezența unui număr din ce în ce mai frumos de tineri în Colegiul vostru și al nostru".^[114]

Durerea cauzată Bisericii Unite prin înglobarea unor parohii românești în dieceza de Hajdu-Dorogh (datorită presiunii Statului și Bisericii maghiare), a fost îndreptată spre dispozițiile din 1919, cum am văzut în capitolele precedente. Mai recent, în timpul celui de al doilea război mondial, când Transilvania de Nord era din nou în stăpânire maghiară, deși au fost puternice presiuni din partea Ungariei pe lângă Sfântul Scaun pentru extinderea din nou a diecezei de Hajdu-Dorogh în Transilvania, totuși Sfântul Părinte Pius XII n-a cedat. Mai mult, nici scaunele episcopale latine ale Orășii și Satu-Mare, care formau, conform Concordatului cu România, o uniune personală, n-au primit Episcopi în timpul stăpânirii maghiare. Prin aceste fapte, Sfântul Părinte Pius al XII-lea, în timpuri nefavorabile pentru români, și în teritorii care atunci nu aparțineau României, a observat întocmai Concordatul cu România.

În timpul celui de al doilea război mondial, din încredințarea Sf. Părinte Pius al XII-lea, Nunțiul Apostolic în România, Andrea Cassulo, a vizitat toate lagărele de prizonieri din România și Transnistria, precum și spitalele de răniți, ducând pretutindeni binecuvântarea Sanctității Sale.

II

"BISERICI" ȘI "BISERICĂ"

Românii transilvăneni erau împărțiți în 1918 în două "străni": ortodoxă și unită. Împărțirea aceasta corespundea pe plan european celor două mentalități: orientală și occidentală; iar în cadrul românesc concretiza disputa dintre originea latină și influența culturală bizantină.

Paralele cu aceste divergențe erau însă între cele două Biserici românești și legături puternice, datorite nu numai înruderii de sânge, ci și comunității de rit și de trecut național. În cadrul României Mari aceste legături au servit de îndemn pentru aflarea unui drum și spre o unire religioasă. Problema aceasta a fost pusă în mod sfios chiar în Adunarea de la Alba Iulia (1 Decembrie 1918), unde cineva, în timpul discuțiilor din Sala Unirii, a întrerupt pe un orator spunând: "iară noi (ortodoși și uniți) să ne unim". Tot acolo, după ce Episcopul Caransebeșului, Miron Cristea, a cuvântat poporului, Episcopul Gherlei, Iuliu Hossu, a citit mulțimii hotărârea

Adunării naționale și, după această citire, amândoi Arhieriei, în văzul tuturor, s-au îmbrățișat.^[116] Iar în tren de la Alba Iulia spre casă, mulți nici n-au vorbit despre altceva decât despre unirea religioasă.^[117]

Însă deși amândouă Bisericile urmăreau idealul unirii, totuși căile bătute de o Biserică și de alta n-au fost aceleași. Biserica ortodoxă sibiriană - sau mai precis Mitropolitul Nicolae Bălan - a fost animată de spirit combativ și a avut aproape totdeauna inițiativa. Iar Biserica Unită, cheltuindu-și mai mult energiile în efortul de încreștinare a păturii culte și de adâncire a vieții religioase în popor, când a fost silită, și-a apărat dreptul la viață, fără să caute suprimarea părții celeilalte. E adevărat că în câteva rânduri a avut și ea inițiativa, însă sub formă de sugestii de frățească înțelegere. Dar se cade să spunem că astfel de sugestii de înfrățire au venit și din partea unor români ortodocși din Vechiul Regat.

În aceste acțiuni de "luptă" sau de "înfrățire", desigur fiecare în parte, dacă nu spunea, se gândea să câștige cealaltă Biserică. Gândul aflării unei căi mijlocii de împăcare, pare să fi fost tot mai rar.

Trebuie să spunem de la început că nu atribuim Bisericii Ortodoxe Române acțiunea îndreptată împotriva Bisericii Unite. Căci în sânul Bisericii Ortodoxe Române au fost și sunt mulți clerici și laici care au privit cu simpatie și frățească dragoste spre Biserica Unită. Sunt mulți, care gândindu-se la unire, o concep posibilă în spirit creștin numai pe calea dragostei. Deci lupta a fost numai fapta unui grup de ortodocși conduși de Mitropolitul Nicolae Bălan.

Din cauza amintitului spirit combativ, a fost în această perioadă între cele două Biserici surori mai mult luptă decât pace. Privind metodele uzate în acest *certamen*, o foaie unită (Vestitorul), după 14 ani de viață românească, scria: "Biserica ortodoxă ardeleană, simțindu-se stăpână în Ardeal, făcând parte din biserica dominantă, a încercat să ne desființeze. N-a scăpat nici o ocaziune binevenită, de a ne lovi și a exploata momentul prielnic, semănând în același timp, în locul iubirii evanghelice, ura omenească. Am fost defăimați și calomniați pe toată linia și fraților din Vechiul Regat le-am fost prezentați în culorile cele mai sinistre, contestându-ni-se chiar dreptul de a ne numi români. A falsificat și mistificat trecutul și istoria neamului românesc de dincoace de Carpați".^[118] Aceste procedee însă nu pot fi numite persecuții, căci România, între cele două războaie mondiale - cu excepția anilor din preajma ultimului război - a fost o țară democratică, cu libertatea religioasă recunoscută prin Constituție. Au fost însă dureri cauzate de mijloace demagogice, la care preoțimea unită nu era în stare să se adapteze.

E departe de noi gândul de a spune prin aceasta că în rândurile uniților n-au fost scăderi. Aici nu s-a avut întotdeauna o viziune clară a evenimentelor. Revista blăjeană "Cultura Creștină", după 20 de ani de la unire, spunea: "Să mărturisim deschis că nu ne-am dat seama suficient de mărimea primejdiei. Deposdarea noastră s-a făcut pe încetul, pas cu pas... N-am văzut în dosul lor planul... Ne-am hărțuit deci, în consecință, împotriva faptelor și actelor nedrepte în concret, acolo unde s-au ivit. N-am îmbrățișat problema în întregul ei... Acțiunea noastră bisericească a acestor două decenii a fost lipsită de amploare și unitate".^[119]

În fața atacurilor, de multe ori s-a pierdut calmul, și prin răspunsurile date în diferitele foi, dacă s-a dat satisfacție unor uniți doritori de-a nu rămânea datori, în schimb s-a și dăunat cauzei; căci ajungând aceste scrieri în mâinile ortodocșilor, îndeosebi în Vechiul Regat, care nu citiseră atacurile, făceau sânge rău, și astfel ajutau tot cauza Mitropolitului Bălan. Au fost desigur în tabăra Bălaniștilor - fie-ne permis cuvântul - vulgarități și calomnii ("Uniați", "Uniatoși", Papa alături de Sultanul turcilor etc.), însă și uniții în răspunsuri de multe ori s-au coborât la același nivel, proferând cuvinte pe care dragostea frățească n-ar trebui să le spună ("Ucenicii lui Mangra", "bizantinism", "furia foțiană" etc.). De aceea, cu inimă grea am studiat această fază a vieții bisericești, și credem că nu greșim spunând că relațiile dintre Bisericile românești în această perioadă, deși au avut puncte luminoase, totuși, în mare luate, rămân o pată pentru viața religioasă a poporului român. Dar despre aceasta cititorul va putea să-și formeze însuși o părere, din expunerea următoare a evenimentelor.

Rea politică

În momentul unirii Transilvaniei cu România, amândouă scaunele mitropolitane din Transilvania erau vacante: la Blaj, Mitropolitul Victor Mihali murise (1917) și în locu-i altul nu fusese încă numit; iar la Sibiu, Vasile Mangra dispăruse. Referindu-se la această conjunctură, M. Theodorian-Carada spune că "Statul a făcut o rea politică bisericească. În 1918, când erau vacante mitropoliile din Blaj și Sibiu, foarte ușor s-ar fi putut realiza unificarea bisericească la noi. Și s-a pierdut un moment din cele mai favorabile. Greșeala o poartă toți care, într-un fel sau altul, n-au știut folosi acel moment".^[120] Judecata d-lui Carada porcede din concepția că "politica a rupt pe Ortodocși de Catolici și tot politica îi va împăca".^[121] Dânsul a și spus că "între Catholicism și Ortodoxie nu este nici o deosebire. Ortodoxiei neunite îi lipsește însă ceva. Are o știrbitură, prin care se scurge toată vloga trebuincioasă pentru întărirea credincioșilor. Îi lipsesc legăturile irenice cu Roma lui Sân Pietru".^[122]

Dar dacă Statul atunci n-a luat nici o inițiativă, Episcopul Lugojului, *Valeriu Traian Frențiu* a propus într-un sinod eparhial ținut în primăvara anului 1919, ca ierarhii țării, ortodocși și uniți, să se adune într-un sinod comun

în care să discute problema formării unei singure Biserici românești.^[123] Propunerea aceasta izvora desigur din gândul că refacerea unității religioase e o problemă bisericească.

Formula propusă de Episcopul Frențiu n-a avut însă ecoul dorit. Atitudinea Sibiului față de Biserica Unită era chiar mai mult decât rezervată. E adevărat că înainte, sub dominația Austro-Ungară, amândouă Bisericile, ortodoxă unită și neunită, luptaseră alături. Acum însă, realizându-se idealul național, spiritul combativ a fost dirijat împotriva Bisericii Unite. Centrul acestei atitudini de luptă a fost Academia Teologică din Sibiu. "Abia se iviră zorii României Mari, deja ziarul *România nouă* din Chișinău, prin glasul câtorva teologi de-ai Sibiului, ne invită - scria *Vestitorul* de la Oradea - să ne încadrăm în ortodoxia românească. Isonul îl ținea ziarul bisericesc mangrist *Telegraful Român* din Sibiu".^[124] Sufletul Sibiului a fost profesorul Nicolae Bălan, devenit în 1920 mitropolitul ortodocșilor transilvăneni. Acesta, pentru a spăla pata lăsată de fostul său predecesor pe scaunul Sibiului, Vasile Mangra, care făcuse politică filomaghiară, a căutat să dea, sub stăpânire românească, un lustru național Bisericii sale, decretând ofensiva împotriva Bisericii Unite, sau mai bine zis reînviind ofensiva făcută de mitropolia sârbească din Karlovitz în secolul al XVIII-lea, care încă mocnea sub cenușă. Mitropolitul Bălan și-a vădit gândul chiar în ziua înscăunării, când a făcut în fața altarului legământul că *nu va da odihnă oaselor sale până nu va cuprinde la sânul său de părinte pe toți fiii neamului nostru*.^[125] Acest scop l-a urmărit cu perseverență și iscusință tot timpul păstoririi sale.

Scopul propus, desigur, nu se putea gândi să-l ajungă numai prin forțele Bisericii ortodoxe transilvănene: ultimele două secole de istorie trebuiau să îndepărteze acest gând. Voia însă să profite, cum am amintit, de conjunctura României Mari, să angreneze în lupta deschisă doi factori noi: *Biserica ortodoxă din Vechiul Regat și Statul român*. Pentru sprijinul Bisericii ortodoxe din Vechiul Regat putea nutri bune speranțe, deoarece postul de Mitropolit primat (și, mai apoi, în 1925, de patriarh), a fost încredințat în 1919 fostului Episcop de Caransebeș, Miron Cristea. Iar sprijinul Statului a căutat să-l aibă de la guvernele liberale care au condus cea mai mare parte din timp țara (chiar și când erau în opoziție). E adevărat că Partidul liberal, îndată după Unire, fusese binevoitor față de Biserica Unită. Mai apoi însă, același partid, și-a revărsat și asupra ei antipatia, și a secondat planurile Mitropolitului Bălan, pentru ca să și-o facă docilă, mai ales că uniții se simțeau legați prin trecut de Partidul național.

Din împletirea acestor factori s-a format istoria luptelor religioase în intervalul dintre cele două războaie mondiale.

Ofensiva istorico-literară

În ofensiva împotriva Bisericii Unite, Mitropolitul Bălan n-a folosit atât de mult armele teologice (De altfel, în 1909-1910, cu ocazia broșurii părintelui Virgil Pop despre unirea Bisericilor, dânsul concepuse unirea în sensul ca Papa să fie "primus inter pares").^[126] Pe acest teren stăteau în față operele Mitropolitului Vasile Suciu, care n-au putut fi nici măcar egalate, cu atât mai puțin întrecute de teologii din Sibiu. Cel mult au fost cultivate câteva puncte polemice. Bătălia însă a căutat să o ducă pe teren istoric: acolo Mitropolitul Bălan avea oameni cu o relativă pregătire, pe când uniții aproape nu aveau pe nimeni. (Cel mai bun istoric al Transilvaniei, Zenovie Păclișanu, intrase în funcții administrative statale).

Scopul principal al bătăliei era dovedirea netemeinicii actului de la 1700. Tema aceasta fusese atacată cu mult înainte de Ioan Crișanu în lucrarea *Beitrag zur Geschichte der kirchlichen Union der Rumänen in Siebenbürgen unter Leopold I*, Sibiu 1880, și de Nic. Densușianu în *Cercetări istorice-critice*, studiu publicat în "Gazeta Transilvaniei", provocând răspunsurile lui *Augustin Bunea*. Material pentru a prezenta în culori negre Unirea, desigur se afla în arhive: se știe că martorii păgubași ai Unirii de la 1700 fuseseră calvinii transilvăneni care au calomniat acest act pe unde au putut. Din scrisul acestora se puteau scoate "argumente" contra "Bisericii Unite. Acest lucru l-a și făcut *Silviu Dragomir*, îndată după primul război mondial, în opera sa *Istoria dezrobirei religioase a Românilor din Ardeal în sec. XVIII*, cuprinzând două volume, primul tipărit în 1920, iar al doilea în 1930 la Sibiu. Cartea a fost scrisă cu erudiție, însă în același timp cu patimă și fără obiectivitate. Ținta îi era - cum indică și titlul - apoteozarea ortodoxiei transilvane și denigrarea Bisericii Unite. Autorul se ocupă de tulburările religioase din veacul al XVIII-lea și de sufocarea lor, dar nu descrie activitatea episcopilor sârbi care au condus Biserica ortodoxă din Transilvania până la începutul veacului al XIX-lea, căci asta n-ar fi folosit scopului urmărit: de a face din Biserica ortodoxă singura Biserică într-adevăr națională. Cartea aceasta a servit de *bază la toate atacurile* făcute de către adepții Mitropolitului Bălan împotriva Uniților.

Biserica Unită adusese cu sine, în România Mare, merite culturale și naționale. Nu i s-ar fi putut distruge această cunună? Ca să ajungă la acest scop, un anume *Părintele Terenție* a publicat în "Telegraful Român" o serie de articole intitulate: *Petru Maior și Unirea*, care apoi au fost scoase și în broșură (Sibiu 1921). Cărticica aceasta - care, conform hotărârii "Congresului biblic" din Sibiu, trebuia să fie trimisă, între alții, și tuturor preoților uniți - nu aducea nimic nou: căuta să facă din unitul Petru Maior (autorul *Procanonului*) un ortodox, ceea ce de

fapt încercase și C. Erbiceanu în “Biserica ortodoxă română”, a. 1894/5. Se termina însă printr-un apel adresat Bisericii Unite, de a se reîntoarce în “vechea stare”.^[127]

Dar ștergerea aureolei actului de la 1700 și forțarea de-a introduce pe Petru Maior și pe alți uniți în tabăra sibiană, nu erau considerate drept motive suficiente pentru victorie: trebuia pusă aureola în jurul frunții altor bărbați, și în fața meritelor culturale ale Bisericii Unite trebuiau puse alte merite, ale Bisericii ortodoxe. Spre acest scop bune servicii au făcut Părintele *Ion Lupaș* (ajuns profesor universitar), Părintele *Ștefan Meteș*, *G. Bogdan-Duică* și alții, care s-au năzduit ca în fața școlilor din Blaj să pună școlile ortodoxe din Ardeal; să facă din Molnar-Piuaru un mare învățat, deopotrivă corifeilor școlii latiniste; să creeze din Sofronie, Visarion Sarai, Popa Tunsu etc., mari eroi naționali și chiar sfinți; să repete *Plângerea Mănăstirii Prislopului*, scrisă în perioada revoluției religioase de un călugăr dușman al Blajului; să reproducă pagini din rezistența și lupta împotriva Bisericii Unite, învălindu-le în sentimentalism; să accepte, în manualele de istorie, legende drept adevăruri istorice (circumstanțele martirizării Sf. Ioan Cel Nou) etc.

Acestor scrieri le făceau ecou periodicele: *Telegraful român* (Sibiu), *Studii teologice* (Sibiu), *Biserica și școala* (Arad), *Legea românească* (Oradea), *Renașterea* (Cluj) etc.

Broșura Părintelui Terenție a fost urmată de alta, scrisă de un anonim și publicată în “Biblioteca Bunului Păstor” a Mitropolitului Bălan, în care se încerca o nouă armă, statistica, pentru a dovedi că Unirea de la 1700 din punct de vedere cultural a fost o nenorocire.^[128]

Campania Concordatului

Țintă apropiată a acestor atacuri a devenit, spre sfârșitul anului 1920, indiscreția publicării *proiectului de Concordat*. Inițiativa a fost aici a lumii politice, îndeosebi *liberale*, care profita de acest fapt pentru a ataca *guvernul Averescu*; însă la campanie s-au asociat și unele cercuri ortodoxe. Pentru a stârni proteste împotriva Concordatului și indirect împotriva guvernului, au fost împărțite manifeste la Universitatea din București, pe străzile capitalei, prin poștă; s-a ținut o consfătuire a clerului din capitală;^[129] s-au trimis memoriile guvernului și corpurilor legiuitoare din partea facultății de teologie din Cernăuți, din partea studenților în teologie din București și din partea societății clerului “Ajutorul”;^[130] de pe amvon din București s-au găsit preoți să spună: “Roma vrea să reboteze pe ortodocși”.^[131] Lupta a trecut apoi în Transilvania, unde *Telegraful Român* a dat amploare problemei, iar congresul clerului, ținut la Sibiu cu blagoslovenia Mitropolitului Bălan, a declarat înțelegerea luptei.^[132] La fel sinodul din Arad a cerut ca problema Concordatului să fie amânată până după legiferarea noii Constituții a țării, iar sinodul din Caransebeș a proclamat de-a dreptul dezastruos proiectul de Concordat.^[133] Însuși Lupaș, în ziarul *Patria* de la Cluj (Nr. 45, 57, 58, 60), a scris cu patimă împotriva Concordatului spunând: “La sfârșitul anului 1918, când i-a fost dat partidului național posibilitatea de a înfăptui programul său de la 1848... după proclamarea independenței și unității naționale și politice, a trebuit să procedeze și la înfăptuirea unității și independenței naționale bisericești, în sensul punctului 2 din același program”.^[134] (Punctul 2 de la 1848 vorbea însă de autonomia bisericească, nu de suprimarea confesiunilor, spunând: “Biserica română, fără distincție de confesiune, să fie și să rămână liberă, independentă”).

Se cuvine să amintim că au fost și personalități ortodoxe, care s-au pronunțat în acel timp (1920-1921) în favoarea Concordatului: la București a făcut-o *Octavian Goga*, *Nicolae Iorga*, *Take Ionescu* etc., iar în Transilvania *Silviu Dragomir*. De altfel, cei ce au lucrat în acel timp, și după aceea, la pregătirea Concordatului, au fost aproape toți ortodocși.

Uimire și apărare

În fața acestei înțețite ofensive, Uniții au rămas uimiți. Nu erau obișnuiți cu astfel de procedee și nu se așteptau la această întorsătură a lucrurilor. “Cultura creștină” (1921, p. 71) scria: “În tema Concordatului... iată cea mai aprigă și intolerantă luptă religioasă”. Mulți atacând Concordatul ținteau de fapt în Biserica Unită.^[136] Uimirea din cercurile unite se poate vedea din cuvântarea Mitropolitului Vasile Suciu, ținută în sinodul arhidiecezan din 22 și 23 iunie 1921: “Și dacă te întrebi, că de unde atâta ură față de biserica aceasta românească unită, în aceste vremi de libertate de conștiință, n-ai putea răspunde”.^[137]

Dar pe lângă exprimarea uimirii și a regretelor, s-a dus din partea uniților și o oarecare acțiune de apărare. Ca să răspundă atacurilor împotriva Concordatului, au luat pana I. *Agârbiceanu*,^[138] Dr. *Iacob Radu*^[139] și Dr. *Alexandru Rusu*,^[140] publicând articole de gazetă. La articolele și broșura “Părintelui Terenție” s-a răspuns tot prin articole de gazetă, publicate în “Unirea”, și printr-o broșură a lui *P. Măgureanu*, intitulată *Petru Maior și Unirea*, tipărită la Lugoj în 1923. Răspunsurile la alte atacuri s-au dat de obicei prin gazete, sau prin broșuri și scrieri de vulgarizare. Primatul, în editarea broșurilor de acest gen, l-a avut Lugojul (Dr. *G. Fireza*, *Virgil Pop* etc.).

Scieri mai cuprinzătoare, care să expună pe larg problemele controversate, nu s-au scris din partea românilor uniți. Pentru ei, argumentele cercurilor atacante nu aduceau nimic nou, și le-au considerat de “arme ruginite scoase din vechiul arsenal”.^[141] În fața erorilor s-a socotit suficient să se exprime regrete, să se răspundă prin ironie sau revoltă și să se pomenească personalitățile naționale și culturale ale trecutului Bisericii române unite (Micu-Klein, Șincai, Bărmuțiu, Maior, Cipariu etc.). Mai departe, în această supralicitare verbală a naționalismului, n-au mers. Istoria va arăta dacă această intuiție a fost justă.

Campania împotriva Concordatului, începută în 1920, a durat câteva luni numai: în primăvara anului 1921 opinia publică nu mai era artificial alarmată.^[142] Proteste împotriva lui s-au făcut însă și mai târziu, cu intermitență, din partea unor cercuri bisericești, cum vom vedea mai jos.

În controversele amintite până acum, cei care luau parte la ele în general erau, în prima linie, preoții. O ieșire în arenă a arhierilor celor două Biserici românești, într-o luptă deschisă, s-a întâmplat cu ocazia votării Constituției din 1923. Mitropolitul Bălan a căutat să obțină de la membrii corpurilor legiuitoare ca Biserica Unită să fie așezată într-o situație de inferioritate față de Biserica ortodoxă. În timpul pregătirii acestei Constituții s-a aflat la Blaj cu mirare că “în incinta Camerei și a Senatului României Mari îndrăznesc oamenii să risipească broșurile I.P. Sf. Sale Mitropolitul de la Sibiu”. Față de această propagandă s-a răspuns doar cu cuvintele: “Să se facă dreptate!”^[143] Se dorea ca Biserica Unită să nu fie considerată Biserică națională. Dar intervenția mitropolitului Vasile Suci și a altor arhierii, precum și sprijinul venit din partea unor ortodocși, au făcut să cadă planurile Mitropolitului Sibiului.

Luminișuri

Pe când unele cercuri românești duceau lupta amintită împotriva Bisericii Unite sub patronajul Mitropolitului Bălan, alte cercuri ortodoxe erau preocupate în alt sens de problema unirii Bisericilor românești.

În București, o discuție vie pe tema aceasta s-a început în 1923, în coloanele *Adevărului*. Inițiatorul și animatorul discuției era d-l *Onisfor Ghibu*. La discuție a luat parte și principesa *Alexandrina Cantacuzino*, prezidenta Societății femeilor ortodoxe, spunând că deosebirea dintre o Biserică și alta stă numai în atârnarea de Roma. Ziarul *Albina* (unit) din București încuraja și el această discuție.^[144]

D-l Ghibu, care își câștigase merite în perioada clădirii României Mari, prin activitatea din Basarabia, prin organizarea învățământului românesc din Ardeal și prin diferite publicații, a fost îndată după primul război mondial la Roma, în timpul pontificatului Papei Benedict XV, și a tratat cu cercurile vaticane problema unirii Bisericii românești, lucrând - cum spune dl. M. Theodorian Carada - “cu tact și cu înțelepciune”.^[145] Acasă, apoi, a scris și vorbit ani de-a rândul în favoarea unirii.

În 1924, când se pregătea crearea *Patriarhatului* ortodox român, dânsul scria: “Singura modalitate practică prin care se poate revizui definitiv și chestiunea catolicismului unguresc din România și chestiunea renașterii religioase a cetățenilor ei - singura posibilitate de a face din creștinism o forță vie, activă, și de a înstăpâni în această țară pacea, dreptatea, dragostea, frățietatea - dacă nu între toți, cel puțin între majoritatea absolută a locuitorilor țării, este: crearea în România a unui puternic centru propriu de viață religioasă pentru toți creștinii “catolici”, orientali și occidentali. Cu alte cuvinte, după convingerea mea, singura soluție este: înființarea unui patriarhat românesc care, adunând pe de o parte, sub un singur păstor pe toți românii, pe de altă parte punându-se în legături canonice cu întreaga Biserică creștină universală, răsăriteană și apuseană, să fie totodată organul de viață al întregului catolicism de ambele rituri, împăcând în mod drept, creștinesc și unitar exigențele de ordin religios și pe cele de ordin cetățenesc pe care țara noastră, în noua ei situație, era în drept să le pretindă de la Biserică”.^[146]

În 1925 tot d-l Ghibu spunea: “Este profund regretabil că, din cauza antipatiei pe care veacuri de-a rândul au turnat-o în noi contra catolicismului latin, pe de o parte polonezii, austriecii și ungurii, pe de altă parte protestanții, astăzi, în momentele istorice atât de mari, conducătorii noștri n-au încă viziunea clară într-o problemă atât de mare, care acum ar putea fi soluționată în condițiile cele mai strălucite. Rezerva consecventă față de Roma, într-o vreme în care am reluat legăturile cu ortodoxismul grecesc, care secole întregi ne-a fost dușman de moarte, și în care am inițiat mișcătoare legături sufletești cu anglicanii și cu protestanții, - este mai mult decât regretabilă, ea ne condamnă la situații păgubitoare și înlăuntrul țării, și în rapoartele acesteia cu restul lumii”.^[147]

Pentru atitudinea aceasta, Ghibu a fost atacat. Dar a răspuns: “Cei care m-au combătut trebuie să-și dea seama că greco-catolicii și-au adaptat în timpul din urmă atitudinea lor într-o așa de mare măsură la noua situație, încât distanța dintre ei și noi niciodată n-a fost așa de mică, cum este astăzi”.^[148]

Printre simpatizanții apropierei de Roma în acel timp era și *Nichifor Crainic*. El considera în 1924 Biserica ortodoxă “pseudobiserică, iar creștinismul pe care e chemată să-l propage, un pseudocreștinism”.^[149] În 1923 scrisese chiar în *Gândirea* (5 ianuarie): “A-i atribui bisericii lui Hristos un rol național în sensul acestei dulci minciuni cu care ne leagă mintea manualele de școală, înseamnă a-i tăgădui, pur și simplu, caracterul de instituție divină”.^[150] Mai apoi, cu ocazia morții Cardinalului Mercier (1926) spunea: “Ah, moartea cardinalului

Mercier! Fără să vrei îți aduci aminte de ținuta prelaților ortodocși în Belgia zdrobită a Țării Românești!... Vino, lacrimă sfântă pentru cardinalul mort, să acoperi o clipă cu strălucirea ta paginile de rușine a canonismului ortodox".^[151] Din partea lui a fost evidențiată, la serbările din Blaj de la 3/15 mai 1926, însemnătatea școlii profesionale care face sinteza dintre știință și credință, și a scris în *Cuvântul* că de Roma ne desparte numai răulețul unor ambiții constantinopolitane.^[152] Iar în 1928, indicând primejdia sectelor religioase, socotea agitațiile contra Bisericii catolice (Bisericii Unite) de nesincere, căci Catolicismul nu poate fi o primejdie pentru țară.^[153]

De problema unirii Bisericii românești s-a ocupat în 1924 și *Simion Mehedinți*, cerând să se facă fără *capitis diminutio* de nici o parte.^[154]

Față de această acțiune de apropiere de Roma, *conducerea Bisericii ortodoxe* de atunci a păstrat o atitudine rezervată, bine exprimată în revista *Biserica ortodoxă română* prin cuvintele: "Noi stăm și privim".^[155] Desigur era simțită din partea multora necesitatea apropierei sufletești de Apus. Ca să răspundă acestor dorințe, și probabil ca să creeze și o diversiune față de acțiunea de apropiere de Vatican, Patriarhul *Miron Cristea* a căutat să apropie Biserica ortodoxă română de *Anglicanism* și *Protestantism*. Adepți mulți, pentru bătătorirea acestui drum, n-a avut. Dar Mitropolitul Bălan l-a secondat.

În 1924, după ce I.G.Duca și primul ministru vizitaseră pe Sfântul Părinte, clerul ortodox din București s-a întrunit (20 martie) și a protestat contra Concordatului.^[156] Gestul desigur n-a fost făcut fără știrea Patriarhului Miron Cristea.

Dintre arhierii ortodocși singurul care a avut atitudine clară în anii aceia în favoarea orientării spre Biserica catolică a fost PSS *Visarion Puiu*, Episcopul Hotinului. Cu ocazia înființării Patriarhatului român, dânsul a spus că o singură patriarhie din întreaga lume întrunește toate condițiile pentru a exista, adică Patriarhia Romei. "Această patriarhie există tocmai pentru că are o formidabilă temelie solidă, organică și administrativă launtrică, singura pe care se poate sprijini în mijlocul atâtor state și popoare, și tot așa și în politica lor externă. Nouă ne lipsește asemenea temelie astăzi."^[157]

Uniții, considerând acțiunea lui Ghibu, au aflat că în scrierile lui temelia unirii n-a fost suficient clarificată.^[158] Au ținut însă să-și exprime dezinteresul cu care urmăresc această problemă: "În ziua în care se va realiza unirea noastră religioasă, alături de toți frații din Apus - spunea în 1924 Părintele *Victor Macaveiu* - noi clericii Bisericii Unite, de la mitropolit până la ultimul preot de la sate, vom fi mulțumiți să ni se dea slujba ultimului sacristan în templele neamului românesc, având deplina mulțumire în convingerea că și acolo slujim tot neamul românesc".^[159]

De jos în sus

Acțiunea dusă de câțiva ortodocși în vederea apropierii de Biserica Romei n-a împiedicat însă pe alții să-și continue ofensiva împotriva Bisericii Unite.

Trecând câțiva ani fără ca să se arate nici un efect la broșurile tipărite la Sibiu, Mitropolitul Bălan a conceput un alt plan de cucerire a Bisericii Unite: gândul câștigării arhieriei uniți probabil nu-l mai avea ("Telegraful Român", e adevărat, îi somase și în 1924 să defecționeze),^[160] ci socotea să câștige clerul și poporul, provocând o mișcare de jos în sus.

Plecând probabil de la gândul că Unirea de la 1700 s-a făcut din motive materiale, a putut ajunge la concluzia că numai avantajele materiale ar menține clerul unit în Biserica Unită. De aici au purces probabil străduințele dânsului atât pentru pauperizarea Bisericii Unite, cât și pentru îmbogățirea Bisericii ortodoxe. Paralel cu aceasta au fost provocate și tumulte populare - unde erau posibile - împotriva clerului unit.

În anul 1921 apăruse în Arad o broșură, scrisă de UN OM AL BISERICII și intitulată *Români ortodocși și Uniții români, sau două organizații bisericesti române în Ardeal*, prin care se afirma starea materială de plâns a Bisericii ortodoxe transilvănene. Același autor a tipărit tot la Arad, în 1922, broșura *Papism și Ortodoxism în Ardeal*, sau *Porfiră și Cunună de spini*, unde se făcea comparație între bunurile posedate de Biserica catolică de ambele rituri și cele ale Bisericii ortodoxe transilvane, ca să se concludă că pentru Biserica ortodoxă această distribuție reprezintă "cea mai cumplită nedreptate medievală".^[161] Secularizarea acestor averi oferea deci câmp vast de activitate.

În vederea acaparării bunurilor Bisericii Unite, protopopol ortodox de Făgăraș (Borzea), fiind senator în acel timp, în fața Senatului a atacat - probabil în ultimele zile ale anului 1922 sau la începutul anului 1923 - Biserica unită pe tema averilor, cerând ca să fie secularizate și cedate Bisericii ortodoxe sub formă de "despăgubire". I-a răspuns atunci PSS Iuliu Hossu, spunând că averile bisericesti sunt destinate distribuirii prin reforma agrară. Tot atunci revista "Cultura Creștină" a notat că la Blaj, pe lângă susținerea clădirilor și salariile modeste ale profesorilor, din averile Bisericii Unite s-au distribuit circa 2 milioane lei burse tinerilor vrednici, s-au dat zilnic 500 gr. pâine la câte 180-200 elevi, și au fost instruiți gratuit circa 70.000 de intelectuali români în vremi de restriște; iar la Oradea circa jumătate din elevi au fost întotdeauna ortodocși.^[162]

Dispozițiile *Reformei agrare* din 1920 au și fost îndeplinite. În *Biserica Unită* fuseseră dotate cu patrimoniul Episcopia de Oradea și Mitropolia Blajului (celelalte dieceze - ale Gherlei și Lugojului - fuseseră sărac înzestrate). Amândouă au fost expropriate. Mitropoliei Blajului i-au rămas 200 ha de pământ arabil, și i-au mai fost lăsate în arendă câteva din terenurile expropriate și destinate pentru început scopurilor culturale. Iar Episcopiei Orăzii, în afară de cele 200 ha pământ arabil, i-au mai fost lăsate circa 6-7000 ha pădure.

Biserica ortodoxă transilvană a fost larg împrăștiată cu ocazia Reformei agrare acordându-se sesii parohiilor sărace, împrăștiându-se Episcopiile și mănăstirile. Pe seama ei, cu ajutorul Statului, s-au ridicat catedrale și Biserici prin orașe și sate. Ei i-a revenit și fondul "Universitatea săsească". (La 1 iunie 1937 "Universitatea săsească" din 7 județe, cu sediul la Sibiu, a fost desființată prin decret, lăsându-se 25% din avere bisericii evanghelice săsești, iar 75% dându-se așezării acestor bunuri; pentru ca prin decretul din 3 iunie 1937 așezământul cultural Mihai Viteazu să se desființeze și bunurile să-i fie date arhiepiscopiei ortodoxe a Sibiului, fără obligații)..^[163] Fundația Gojdu a fost încredințată tot Bisericii ortodoxe. Astfel, în scurt timp, rolurile au fost inversate, devenind Biserica ortodoxă transilvană cu mult mai bogată decât Biserica Unită.^[164] Cu toate acestea, din timp în timp, pentru scopuri de propagandă sau pentru acoperirea daniilor administrației românești, s-a continuat să se vorbească de averile "fabuloase" ale Bisericii Unite.

Între timp, Biserica ortodoxă din Transilvania a înregistrat câteva succese, reușind să-și apropie câteva parohii sau fracțiuni de parohii unite (Poiana și Cib din dieceza Lugojului, Hamba, Gâmbaș și Sâniacobul de Mureș din Arhidieceza Blajului). Aceste treceri, provenite din abila exploatare a certurilor locale dintre preot și enoriași, s-au sfârșit cu certe între ortodocși și uniți în fața justiției, pentru chestiunea proprietăților bisericilor și a bunurilor parohiale din amintitele localități. Procesele în fața justiției au durat ani de-a rândul, și nici în 1930 nu erau încheiate.

Uniții au văzut "vânare de conștiințe" în metodele întrebuintate pentru obținerea trecerilor amintite.^[165] Mitropolitul Bălan însă a văzut în ele cheia convertirii întregii Biserici Unite la Biserica ortodoxă. Spera că poate porni astfel o revoluție a poporului împotriva clerului unit, așa cum se făcuse pe vremea călugărului sârb Visarion (1744). În calea acestui iureș mai rămânea, credea dânsul, o singură piedică: chestiunea proprietății bunurilor parohiale. Decis să meargă pe acest drum, a invocat bunăvoința organelor politice.

Guvernul liberal de atunci, socotind că sprijinul pentru Maniu și Partidul național țărănesc din Transilvania vine în rândul întâi din partea Bisericii Unite, a acceptat jocul Mitropolitului Bălan, cu speranța că în felul acesta va putea printr-o *lege a cultelor* să-și supună și Biserica Unită. Proiecte pentru o astfel de lege fuseseră prezentate în fața Corpurilor legiuitoare în anii 1923, 1924 și 1925,^[166] fără să fie însă votate. În 1928 ministrul Cultelor, Al. Lapedatu, a prezentat din nou un proiect. Caracteristic era faptul că acum calitatea de șef al comisiei Senatului, pentru discutarea proiectului, o avea Mitropolitul Bălan. Această alegere tâlcuia sensul întregii manevre.

Proiectul ministrului Lapedatu din 1928 - care aparținea tipului legilor laicizante ale radicalilor din Franța de pe la 1900, zădărnice de opoziția Papei Pius X - privea Biserica Unită și cultele zise "minoritare", nu însă și Biserica ortodoxă. Pentru Biserica ortodoxă se făcuse deja o lege în 1925, tot sub patronajul ministrului Lapedatu, când diferitelor regimuri ale ei li se dăduse o formă unitară, inspirată din principiile de organizare șaguniene. Acum fiind așezată Biserica Unită în rândul cultelor minoritare, era într-o situație inferioară Bisericii Ortodoxe. Pentru aceasta din urmă erau prevăzute drepturi speciale: 1) Membrii Bisericii ortodoxe puteau să se constituie în partide politice pe bază confesională, nu însă și celelalte culte; 2) putea primi ajutoare materiale din străinătate fără permis special din partea Ministerului; 3) membri ai clerului ortodox puteau fi și cetățeni străini, chiar condamnați prin sentințe judecătorești; 4) Biserica ortodoxă *ca atare*, și numai ea, era recunoscută persoană juridică. *Bisericii unite* nu i se recunoștea personalitatea juridică ca atare, ci numai părților constitutive ale ei, adică "parohiilor, protopopiatelor, episcopiilor" etc. Dispoziția aceasta era un preambul la miezul întregului proiect de lege, adică la problema *bunurilor bisericesti* și a obținerii lor: se spunea că averea e a "comunității credincioșilor", care în caz de trecere a unei părți la altă confesiune, ar putea-o împărți în fața justiției civile, fără ca autoritatea bisericească să aibă cuvânt în această chestiune.

Pentru uniți lucrurile erau clare: ei au văzut în proiect o manevră a Sibiului de a legifera prozelitismul. Bunurile bisericesti înainte aparțineau cultului, nu comunității bisericesti inferioare; și în legile altor țări din Apus se prevedea la fel. Noua lege însă lăsa pe uniți "la discreția ministerului care îi va ajuta când și în ce măsură va voi, banul statului fiind la absoluta lui discreție".^[167] *Nae Ionescu*, scriind în *Cuvântul* despre acest proiect de lege, spunea: "Să recunoaștem că, sub aparențele de obiectivitate, art. 41 al proiectului Lapedatu înseamnă, prin situația de fapt, o grea lovitură dată uniților. Ministerul cultelor pare însuși convins de aceasta, și tocmai aici stă motivul ezitărilor în jurul art. 41. Căci după toate altele, fundamentul juridic al dispozițiilor proiectului de lege, nu este din cele mai tari. Evident problema are și o latură politică, adesea precumpănitoare; dar nu e mai puțin adevărat că tocmai considerente politice ar trebui să ne impună mai multă rezervă și obiectivitate".^[168]

Din partea celor care susțineau proiectul se invocau meritele Bisericii ortodoxe din trecut și rațiunea "reparației istorice". Pentru uniți motivarea nu spunea nimic, căci ei socoteau că "Neamul românesc a trăit în cursul vremii prin sine însuși, prin umila sa stare socială".^[169] Iar reparația istorică încă nu putea fi invocată,

deoarece Biserica Unită n-a luat de la nimeni bunurile, ci le-a câștigat în decursul vremii prin muncă. În plus, ei considerau procesul neconform nici cu Constituția, nici cu Concordatul atunci preparat.

Văzând primejdia, arhieriei uniți au dat o circulară, invitând credincioșii la rugăciuni publice. S-au făcut și procesiuni în diferite orașe, și s-au dat manifeste scrise cu amar (ca de ex. la Gherla). Guvernul, văzând cu îngrijorare această manifestație, a căutat prin ordine, jandarmi și poliție, să împiedice procesiunile. La Târgu Mureș însă, căutând cordonul de soldați să oprească procesiunea, au fost zdrobite cruci și praporii au fost spintecați de baionete, însă manifestația n-a putut fi stăvilită.^[170] La fel, la Aiud, Părintele Dr. Emil Tătar a rupt cordonul, spunând că dată n-a murit de baionete ungurești, vrea să moară de cele românești.

Acțiune viguroasă pentru înlăturarea articolelor nefavorabile Bisericii Unite au dezvoltat arhieriei și în Senat. PSS Iuliu Hossu a ținut acolo lungi cuvântări în 22 și 30 martie 1928. Mitropolitul Vasile Suciuc a spus: "Biserica română unită nu are nici o pagină neagră în trecutul ei. Poporul românesc nu poate dori și nu poate cere desființarea acestei Biserici care i-a dat conștiința națională. Am zis poporul românesc, căci indivizi singuratici pot să se găsească. Vă asigur că noi, arhieriei, vom fi la locul nostru. Nu suntem nămiți, nu suntem plățiți, ci suntem preoți ai lui Hristos. Iar pentru Hristos și pentru Biserică nicicând nu e prea mult de a suferi oricât".^[171]

Când lucrurile au ajuns la acest punct, ministrul Lapedatu și guvernul s-au desolidarizat de acțiunea Bălan și au acordat cultelor personalitate juridică și le-au asigurat patrimoniul. Deci Biserica Unită a învins în acea luptă. Mitropolitul Bălan însă nu era mulțumit de această soluție, și reproșa guvernului că a pierdut din vedere interesele Bisericii ortodoxe, din care cauză lumea ortodoxă n-ar mai avea încredere în el. Cunoscând acestea, Alexandru Lapedatu s-a apărat, zicând: "Ce a făcut guvernul liberal pentru Biserica ortodoxă în ultima sa guvernare, nu a făcut nimeni în România: Noi am înzestrat bisericile cu pământuri; noi am dat fondul religios în Bucovina, un fond de stat, în administrația autonomă a Bisericii de acolo; noi am venit și am realizat unificarea administrativă și noua organizație a Bisericii noastre strămoșești. Apoi cine a instituit Patriarhatul acesta, care, sub raportul dezvoltării vieții bisericești, este simbolul unității noastre naționale? Și cine a înzestrat episcopii cu pământuri și păduri de mii de jugăre și hectare? Cine și-a dat toată străduința să sprijine în chipul cel mai larg, materialicește, Biserica aceasta, dacă nu noi, cei care în guvernarea trecută de patru ani am pus temelia noii organizări și consolidări a Statului român și din opera cărei guvernări a profitat în primul rând și Biserica ortodoxă? - Să nu se decreteze deci așa de ușor, că am fi pierdut din vedere interesele acestei Biserici... Căci deasupra intereselor bisericești stau cele ale statului".^[172]

Referindu-se la acest rezultat al luptei, *Nae Ionescu* scria: "Art. 45 - devenit 47 - a fost retras pentru că nu am fost în stare să-l susținem... Cu prisosință nu și-a îndeplinit sarcina mitropolitul Sibiului. Cu talent, da. Dar cu știință, cu duh în adevăr bisericesc, cu metodă și cu conștiința teologică a dreptății, nu".^[173]

Din protestele credincioșilor uniți împotriva proiectului de lege a cultelor - și îndeosebi din adunarea de la Cluj - s-a născut Asociația Generală a Românilor Uniți (AGRU).

De sus în jos

Venirea partidului național-tărănesc la putere (1929), a adus și o parțială destindere între Sibiu și Blaj. Mitropolitul Bălan desigur n-a renunțat la planurile sale, însă nu mai avea guvern care să-l sprijine. Biserica Unită între cele două războaie mondiale n-a nutrit gânduri de agresivitate.

Felul deosebit în care Biserica Unită concepea apropierea Bisericilor românești, a fost reliefat chiar în timpul discuțiilor la proiectul de lege a cultelor. În ședința senatului din 20 martie 1928, IPSS *Frențiu* a spus: "Unirea credinței o dorim și noi. Aceasta însă nu se poate face nici cu jandarmii, nici cu pușca, nici cu agitațiuni, ci cum am propus eu cred că ar fi mai bine, și cum a recunoscut-o IPSS Mitropolitul Sibiului, ca să ne adunăm într-un sinod comun (*Aplauze prelungite, strigăte de bravo*) și acolo, cu istoria și cu evanghelia în mână, în dragoste frățească adevărată a lui Cristos, să facem o biserică românească (*Aplauze, bravo, să trăiască*), care să ne asigure că vom fi părtași tuturor darurilor, care le-a câștigat Mântuitorul nostru pe cruce. Nu noi suntem de vină că acest sinod încă nu s-a ținut, ci vrajbele acestea care se fac, ca să ne despartă și sădesc în suflete dușmănia ca să nu ajungem niciodată la unire".^[174]

Același gând l-a continuat în 1929 PSS *Iuliu Hossu*. Atunci, cu ocazia discuțiilor pentru ratificarea concordatului, Mitropolitul Bălan a citit în Senat o declarație de protest. Afirmățiile dânsului au fost combătute de PSS Hossu, care la urmă a adăugat: "Eu mai fac un apel. Am mai făcut un apel, care țintește la unirea sufletelor prin unirea bisericilor. Ei bine, această unire a unei singure biserici este gândul dumnezeiesc exprimat în rugăciunea Mântuitorului înainte de patimile sale: «că precum Tu întru Mine și Eu întru Tine suntem una, așa și aceștia una să fie pentru ca lumea să creadă că Tu m-ai trimis pe Mine!»... Noi dorim, noi cerem ca să ajungem la această unitate. Noi cerem, I.P. Sfinte, însă trebuie să mărturisesc că nu aceasta este cărarea, această cărare pe care ați călcat, pentru a ajunge la unitate. Noi dorim cu toții să se ajungă, dar pentru aceasta este o altă cale: calea de sus în jos și nu de jos în sus. Nu revoluționând plebea, drojdia satelor, pentru ca aceasta să se rostească. Și eu am făcut de aici propunerea și s-a mai făcut și din partea IPSS *Frențiu* de la Oradea: pentru ce

nu ne adunăm într-un congres ca să căutăm căile care să unească? Nu suntem două biserici în lume care să fie atât de apropiate. Nu suntem noi în stare să aflăm o cale de apropiere între noi? (*Aplauze furtunoase. Voci: Foarte frumos, bravo!*). D-lor, este un curent în întreaga lume de apropiere a popoarelor prin Biserică, de apropiere a Bisericilor: două sute de prelați anglicani s-au putut aduna în reședința primatului, Cardinalul Mercier din Belgia, și noi nu putem să ne adunăm la un sfat. Pe noi nu ne desparte ceea ce desparte Biserica anglicană de Biserica catolică. Noi am urmărit cu atenție și am mers împreună cu IPS Voastră la Stockholm și la Lausanne și am zis: dar noi suntem atât de aproape aici, pe noi nu ne despart prăpăstiile de disciplină și de doctrină care despart aceste biserici și încercați apropierea popoarelor prin biserică, departe, în străinătate și noi stăm aici gata să discutăm această apropiere (*Aplauze prelungite*). (IPSS Mitropolitul Pimen: Vă așteptăm la Sf. Sinod). La tratativele de la Malines între Cardinalul Mercier și anglicani, primul pas a fost acesta: Înainte de toate eliminarea tuturor chestiunilor de ordin practic care ar putea să fie piedici la această apropiere. Aceia care au pregătire doctrinară, să ia discuția pe temei istoric și dogmatic și atunci, aflând această cale, să venim la soluțiile care ne despart în practica de toate zilele”.^[175]

Se pare că în anii 1930-1931 în unele cercuri unite existau speranțe de apropiere între cele două Biserici românești. Aflăm, de ex., de un aticol, semnat *Diaconul Ioan*, în care se vorbește de “modalitățile de colaborare practică între fiii celor două biserici naționale românești”. Autorul amintește că “se discută tot mai mult apropierea între frații români, dezbinați prin vitregia vremurilor în două biserici naționale”. Pentru a facilita această apropiere “s-a lansat și un apel de frățescă înțelegere și colaborare de la Blaj, care a fost discutat în multe cercuri ecleziastice românești”. Apelul acesta “în cercurile ardeleni a găsit deocamdată mai puțină înțelegere și pregătire decât la frații mai mari... din Vechiul Regat”. Cu gândul deci mai mult la aceia, autorul schițează modalitățile de apropiere și colaborare, care ar fi fost:

1) “Cunoștințe personale... de a se întâlni, deocamdată, cel puțin publicității și profesorii de teologie ai celor două biserici naționale”;

2) “Intensificarea rugăciunilor pentru Unire... Chiar frații noștri ortodocși (Nichifor Crainic și Gala Galaction) condiționează izbânda acestui ideal de colaborarea noastră cu harul lui Dumnezeu”;

3) După ajungerea unui acord inițial, accelerarea apropierii s-ar putea face prin: a) “mica înțelegere a publiciștilor români... pentru a nu da nimic necontrolat în vileag”; b) “cicluri de conferințe asupra subiectelor religioase de interes comun”; c) “insistențe comune pentru înlăturarea teoriilor științifice false din manualele școlare”; d) “excursiuni de perfecționare comună, în Orient și Occident, deopotrivă”.^[176]

Acești pași de apropiere însă n-au dus departe. Căci schimbările politice au adus și o altă atmosferă în țară.

“A fi român” și salariile

Pe când în unele cercuri românești se cugeta la apropiere, în altele se pregăteau atacuri. Fondul acestei lupte era în general politic, însă incursiunile se făceau și în domeniul bisericesc.

Încă din toamna anului 1930 (octombrie-noiembrie), *Nae Ionescu*, nemulțumit de guvernarea național-țărănistă, caută motive de atac. Și i le-a oferit discuția începută între Scriban și Frollo pe tema călugărițelor catolice. S-a încins astfel o vie polemică între “Cuvântul” (Nae Ionescu) de o parte, și “Farul Nou” (Frollo) și “Unirea” (Al. Rusu) de altă parte. Nae Ionescu, ca să atace pe Maniu (care era unit), afirma că noțiunile de ortodox și român coincid perfect și pentru ca cineva să fie român s-ar recere să fie ortodox. Răspunsurile la aceste afirmații au fost date și ele cu logică. Deși ecoul acestei polemici a fost mare, totuși considerându-i originea - care aparținea mai curând unei răfuiei politice decât unei lupte religioase - credem că acolo, în istoria politică, ar trebui plasată mai repede.^[177] Nae Ionescu și-a arătat de altfel în mai multe rânduri venerația față de Biserica catolică, ca de pildă în articolul din “Cuvântul” din 18 ianuarie 1928, când, ocupându-se de enciclica Sf. Părinte Pius XI dată atunci în chesiunea unirii Bisericilor, între altele spunea: “în problemele fundamentale, care interesează îndeaproape și în chip esențial viața noastră religioasă, nu biserica ortodoxă, ci Sf. Scaun împlinește actele cele mai hotărâtoare”.^[178]

Între atacurile la adresa Bisericii Unite, făcute din ranchiune împotriva Partidului național țărănesc, ocupă loc deosebit vorbirea ținută de Patriarhul *Miron Cristea*, în Duminica ortodoxiei din 1932, la școala de fete a Societății femeilor ortodoxe române din capitală. A atacat atunci Partidul național țărănesc (care nu mai era la putere, dar care guvernase țara și pe când Patriarhul era Regent), deoarece n-ar fi respectat drepturile Bisericii ortodoxe, fiind - după dânsul - un partid al uniților, ca să concludă că uniții nici n-ar fi români.^[179] Cuvântarea aceasta a făcut ocolul presei române și a trezit mari uimiri printre uniți. “Vestitorul” din Oradea a și spus atunci că “Patriarhul României, faimosul episcop de odinioară al Caransebeșului, cel cu pastora buclucașă îndreptată împotriva armatei române (în primul război mondial) și sub a cărui păstorire se pomenea în bisericile din eparhia sa, după Revoluția din 1918, Petar al Sârbilor și nu Ferdinand al României, este cel mai puțin îndreptățit să vorbească în numele românismului”. I se mai amintea, tot acolo, că Mitropolitul Sergie, locotenentul patriarhal al Bisericii ortodoxe ruse, îi trimisese atât lui cât și Mitropolitului Gurie al Basarabiei un memoriu pastoral, prin care

își revendica drepturile canonice asupra Bisericii ortodoxe basarabene: ^[180] acolo deci era pericolul național pe care ar fi trebuit să-l stăvilească.

Opoziția la guvernarea național-țărănistă a atacat însă Biserica Unită - socotită pe atunci asociată aceluși partid - nu numai pe terenul "onoarei", ci și pe cel al bunurilor. Am amintit de campania dusă cu ani înainte împotriva acestei biserici prin broșuri și statistici abil compuse, în care se punea în cumpănă de o parte tot ceea ce avusese Biserica catolică în general, și de altă parte ceea ce avusese Biserica ortodoxă din Transilvania, trecându-se sub tăcere ceea ce a câștigat Biserica ortodoxă prin reforma agrară. Am amintit de exproprierea bunurilor Bisericii Unite: Statul pentru aceste bunuri dăduse rente, a căror valoare însă scăzuse la bursă cu 75%. ^[181] Fundațiile în bani de asemenea deveniseră mici, în urma devalorizării monetare de la sfârșitul primului război mondial. Cu toate acestea, tema averilor uniților era mereu vânturată. În toamna anului 1929 *Silviu Dragomir*, de pildă, într-o conferință ținută în fața congresului național bisericesc ortodox, a vorbit de o pretinsă avantajare a Bisericii Unite față de cea ortodoxă, folosindu-se de date statistice care însă erau "false și neadevărate". La conferință erau de față arhieriei și mireni ortodocși. Oratorul nu a fost corectat de cei prezenți, ci "doi foști miniștri de culte" (Lapedatu și Goldiș?) au propus chiar să se tipărească conferința cu completările statistice necesare și să se lătească în popor. Multe din datele din conferința lui Silviu Dragomir au fost dezmințite îndată după aceea de cei competenți. Ministrul chiar a ordonat o anchetă în această privință. Iar Episcopiile unite erau gata să arate "lucruri și fapte - cum spune *Jacob Radu* - care vor face să le treacă oamenilor orbiți de ură și de patimi pe veci pofta de a mai păși în public cu povestea avantajării Bisericii Unite față de cea Ortodoxă". Se pare însă că mai târziu afacerea aceasta - care ar fi trebuit să aibă "un rezultat cu totul contrar înscenatorilor ei" - a fost sufocată. ^[182]

Mai târziu, în 1932, când Partidul național țărănesc nu mai era la cârmă, țara trecea prin grea criză economică. Statul nu putea să-și plătească la timp funcționarii, și căuta să facă pretutindeni economii. Cei care voiau război Bisericii Unite au și arătat atunci unde să se facă economiile: în salarizarea clerului unit și catolic. *Guvernul Iorga*, care întreținea foc împotriva fostului guvern național țărănesc, a acceptat să aplice *principiul proporționalității*, pentru introducerea căruia de altfel, intervenise însuși Patriarhul Miron Cristea. ^[183]

De introducerea principiului proporționalității vorbiseră cu mult înainte broșurile Mitropolitului Bălan, care dădeau numărul preoților și al credincioșilor fiecărei confesiuni, ca să concludă că pentru un preot unit veneau în medie 900 credincioși, iar pentru un preot ortodox 1500, și să se ceară ca și salariile să fie în proporție cu contribuabilii. Însă pe când în amintitele statistici ale bunurilor bisericești se comparaseră bunurile Bisericii catolice *transilvane* cu bunurile Bisericii ortodoxe transilvane, fără să se amintească nimic de amplele posesiuni ale Bisericii Ortodoxe din Bucovina, Basarabia etc., aici, în proporționalizarea salariilor comparația se făcea între Biserica Unită - care era aproape toată în Transilvania - cu *Biserica Ortodoxă din toată țara*. Desigur, în felul acesta, la salarizare veneau avantajați ortodocșii, însă dacă ar fi fost mărginită comparația la Transilvania, proporția ar fi fost mai mult sau mai puțin egală.

Aplicarea acestui principiu al proporționalității se începuse oarecum în 1926, când ministrul Goldiș a cerut, pentru acordarea întregirilor de salariu, să se dovedească existența a 200 de familii de credincioși la sate și 400 la orașe. Măsura aceasta însă lovea nu numai în uniți, ci și în ortodocși. Mai târziu, în legea cultelor din 1928, s-a introdus mai clar principiul proporționalității, însă nu considerând numărul credincioșilor din fiecare parohie - ca sub Goldiș - ci numărul global al credincioșilor fiecărui cult. După această lege însă principiul proporționalității nu era singurul principiu după care urma să se facă salarizarea. Alexandru Lapedatu, rezumând dispoziția legii, spunea: "Primul criteriu - de salarizare - și cel mai firesc este cel al numărului credincioșilor față de populația țării. Al doilea este cel al situației materiale a cultelor. Iar al treilea este acel al trebuințelor sale reale". ^[184]

Nicolae Iorga a adoptat în 1932 în salarizare *numai* principiul proporționalității. Fiecare cult (nu fiecare parohie!) a primit 32 lei lunar de fiecare credincios. Astfel pentru un preot ortodox cu o gradăție salariul era de 2500 lei, iar pentru un preot unit de 1200 lei. ^[185]

Biserica Unită, în fața acestui atac, s-a apărât invocând Legea cultelor (art. 31-33) și cerând salarizarea "în armonie cu salariile funcționarilor publici". A mai spus că nu va fi zdruncinată prin faptul că se va micșora salariul clerului. ^[186] Iar Mitropolitul Vasile Suci, așa bolnav cum era, a plecat la București, și a obținut sporirea salariilor.

Cete-cete

Din reacția credincioșilor uniți împotriva proiectului de lege a cultelor din 1928, s-a născut, cum am văzut, Asociația Generală a Românilor Uniți (AGRU). Această organizație s-a impus în scurt timp și a contribuit mult la îmbunătățirea vieții sufletești atât a credincioșilor simpli, cât și mai ales a intelectualilor. În 1934, când a avut între oaspeții Congresului general din Lugoj și pe Regele Carol II, era o forță recunoscută în viața românilor transilvăneni.

Această organizație n-a rămas fără răspuns din partea Sibiului. În tendința de contrafacere, Mitropolitul Bălan a creat în 1933 *Frăția Ortodoxă Română* (FOR), condusă de *Sextil Pușcariu*.

AGRU nu fusese creat cu scopul de a dezlănțui o ofensivă. Desigur, intervenea unde vedea Biserica Unită dezavantajată, însă nu mergea mai departe. Din discuțiile și din moțiunile votate la diferitele congrese generale, apare clar acest lucru.

FOR-ul însă avea misiunea nu numai de a contrabalansa influența AGRU-lui, ci și de a colabora cu clerul Mitropolitului Bălan la ofensiva împotriva Bisericii Unite. Congresele și le-a convocat de obicei în orașele dinspre frontieră (1935 Caransebeș, 1936 Arad, 1937 Oradea, 1938 Târgu-Mureș), și le ținea cam în același timp cu congresele AGRU-lui. Iar în congrese se făcea propagandă împotriva Bisericii Unite și a Bisericii catolice în general, culegându-se chiar semnături împotriva acordurilor cu Roma.^[187] Spiritul de care era condus se poate vedea de pildă din moțiunea congresului de la Arad din 1936, unde se spune: "Primejdiile ce amenință viitorul neamului românesc și dezbinările ce-l sfâșie și astăzi, pe urma perfidiei habsburgice și vrăjmășiei maghiare de la 1700, cer, în mod imperios, desăvârșirea unității religioase, a cărei înfăptuire în spirit frățesc și ortodox o dictează de altfel însuși instinctul nostru de rasă(?) Apoi "cere ca în constituția țării problema cultelor să fie astfel rezolvată, încât să i se asigure Bisericii Ortodoxe caracterul și situația de adevărată și unică îndrumătoare sufletească a statului cu ale cărui idealuri naționale numai ea s-a identificat în toate vremurile".^[188] Deci cerea ca Statul să asigure Bisericii ortodoxe monopolul naționalismului și a vieții religioase, procedând la suprimarea Bisericii Unite.

Organizația preoțimii ortodoxe ardelene în mod oficial pășea alături de FOR. Astfel în anul 1936, în congresul *Asociației clericului ortodox* din Ardeal ținut la Turda, preotul G. Ciuhandru a îndemnat în numele lui Mihai Viteazu pe uniți să-și regăsească drumul spre Biserica ortodoxă.^[189] (În treacăt fie zis: Mihai Viteazu promisese legatului papal Malaspina unirea tuturor românilor cu Roma).^[190]

Vizite reciproce (1934-1935)

FOR-ul și Asociația Clerului Ortodox din Transilvania formau unitățile întrebuintate în lupta împotriva Bisericii Unite. În fruntea lor erau episcopii, sau mai bine zis Mitropolitul Bălan, care în lungii ani de păstorire reușise să-și plaseze oamenii de același gând în diferitele scaune episcopoești.

Între episcopii dintr-o strană și cealaltă existau însă oarecare relații de curtoazie: erau cu toții membri ai Senatului, unde deși s-au luptat în timpul discuțiilor pentru Constituție și pentru Legea Cultelor, totuși în general nu evitau consfăturile; se întâlneau de multe ori la sărbătorile naționale, reamintindu-și, cel puțin pentru scurt timp, de înfrățirea ce exista înainte de 1918. Vizite de acest fel s-au schimbat în anii 1934-1935.

La aniversarea de 150 ani a Școlii normale unite din Oradea (28 mai 1934), Episcopul ortodox al Orăzii, *Roman Ciorogariu*, a fost printre oaspeți. Cu acea ocazie, a îndemnat părintește printr-un discurs pe Uniți să nu se depărteze de tradițiile naționale, căci "orice abatere în dreapta sau în stânga de la linia dreaptă a educației naționale - spunea dânsul - este erezie".^[191]

La rândul său, IPSS *Frențiu* al Orăzii, dus de "un profund sentiment românesc", a participat la jubileul de 150 de ani al bisericii catedrale ortodoxe din Oradea, ținut la 11 noiembrie 1934. În discursul ce l-a ținut acolo a spus, între altele: "Suntem două biserici românești care urmărim același scop, de a propovădui învățătura lui Hristos... Va trebui să constatăm că suntem încă departe de o viață adevărat creștinească și ambele biserici trebuie să ne gândim la o muncă internă și intensivă, ca să ne putem ajunge scopul și să ne împlinim misiunea, având mereu grija, după sfatul Sf. Apostol Pavel, ca încercând a mântui pe alții să nu ne pierdem sufletul nostru; înainte de a mântui pe alții, să ne mântuim pe noi înșine și pe fiii propriei noastre credințe".^[192]

Cade-se a aminti și faptul că la înmormântarea Mitropolitului Vasile Suci (29 ianuarie 1935), Patriarhia ortodoxă română a fost reprezentată prin IPSS *Visarion Puiu*, iar Mitropolia ortodoxă a Sibiului a delegat pe arhiepiscopul *Vasile Stan*. Prezența acestor doi arhiepiscopi a făcut să se creadă, pentru scurt timp însă, într-un început de împăcare peste sicriul unui mitropolit, care trăise ca mucenic și-și jertfise tot ce avusese pentru Biserică și Neam.

Onisifor Ghibu și antirevizionismul

Trecerea anilor și focul patimilor au făcut, în a doua decadă a României Mari, ca Onisifor Ghibu să ajungă la polul opus al poziției pe care o avea în primii ani după unire.

Am văzut că dânsul a scris ani de-a rândul și a vorbit în favoarea apropierei de Roma. Când a fost iscălit *Concordatul* (1929), a regretat că nu s-a făcut ceva mai mult decât un *Concordat*. Mai târziu însă, dedicându-și toată activitatea dizolvării Status-ului transilvănean, din cauza părerilor lui de sechestrare și împărțire a acelor bunuri, a ajuns în conflict cu Ministrul de externe și cu Președinția Consiliului de Miniștri. Asupra lui probabil au influențat și oamenii Mitropolitului Bălan, precum și Episcopul Ivan al Clujului. Acordul încheiat de Valer Pop, și nu de el, la Roma (1932) l-a iritat și mai mult. A început, astfel, o luptă contra lui Nicolae Iorga, contra lui Ghica,

contra lui Petrescu Comnen, contra Acordului cu Roma și a Concordatului, și în sfârșit contra Papei Pius al XI-lea, căruia îi atribuia crearea revizionismului maghiar.^[193]

În 25 octombrie 1935 dându-l a publicat în "Universul" un articol intitulat "Alea iacta est". Pleca de la cuvântarea ținută în adunarea FOR-ului din Caransebeș la 6 octombrie 1935 ca să declare Biserica Unită drept cult potrivit Statului român. Spera să înceapă prin aceasta o campanie sprijinită de Statul român, împotriva Bisericii Unite.

Însă cel dintâi care s-a declarat nemulțumit cu acest articol a fost însuși ministrul Cultelor *Alexandru Lapedatu*. Printr-o scrisoare publicată în "Viitorul" din 27 octombrie 1935 îl dezavua zicând: "Întru cât nici un moment nu pot lăsa ca o asemenea interpretare să-mi fie atribuită, țin să se știe că am considerat și consider Biserica română unită, așa cum poziția ei este fixată în Constituția țării, ca Biserică românească alături de cea ortodoxă și că niciodată n-am confundat-o și nu o voi confunda cu celelalte culte (minoritare), care, după aceeași constituție, își au o situație aparte. Mai mult, ce mă privește, atât ca istoric, cât și ca om politic, nu numai că n-am contestat caracterul și rolul național al Bisericii române unite în istoria neamului, dar l-am afirmat cu tărie și convingere, ori de câte ori mi s-a dat prilejul... Aceasta a fost și este de altfel atitudinea nu numai a mea, ca ministru al cultelor, dar și a guvernelor din care am făcut și fac parte, întrucât ea stă la baza politicii bisericești a partidului național liberal".^[194] Desigur, Partidul liberal a căutat întotdeauna să mențină un oarecare echilibru între cele două Biserici. Pentru scopuri electorale sau de politică de partid, a făcut uneori jocul Mitropolitului Bălan, ca să-și plece Biserica Unită. Acum însă și Biserica Unită menține un oarecare echilibru între cele două partide mari: național-liberal și național-țărănesc, căci în guvernul liberal intrase Valer Pop, președintele AGRU-lui. Din acest motiv, excesele oamenilor Mitropolitului Bălan nu mai erau văzute cu favoarea de mai înainte.

Atacului d-lui Ghibu i-a mai răspuns și ministrul Valer Pop, președintele AGRU-lui, care în discursul său, ținut în Congresul general al AGRU-lui din Carei (27 octombrie 1935), a spus: "Biserica Unită este Biserică românească. Unirea cu Roma în curs de 200 de ani, nu ne-a împiedicat să fim devotați intereselor națiunii din care facem parte; mai mult, această Unire a promovat redeșteptarea națională a poporului românesc... Nici nu putea să fie altfel, deoarece Biserica catolică din care facem parte, nu este internațională - să se înțeleagă odată pentru totdeauna! - Biserica catolică este universală! Universalitatea nu implică o negație a naționalității. Biserica Romei a dat neconținut dovadă, în curs de 19 veacuri, că nu numai că nu pune piedici în calea dezvoltării firești a națiunilor, ci promovează și facilitează cristalizarea omenirii în națiuni... Să nu ezităm a recunoaște că și noi, Români, avem de plătit un tribut în această privință. Dacă însă Biserica română unită în trecut a fost un dig de care s-au spart neputincioase toate valurile dușmănoase națiunii române, în viitor tot atât de mult va fi pavăza neclintită și nebiruită a românismului împotriva oricăror acțiuni fățișe sau clandestine îndreptate împotriva integrității noastre teritoriale și morale. Afirmății iresponsabile caută să prezinte pe Sfântul Părinte ca ocrotitor al unor acțiuni lumești potrivnice nouă românilor. Ce temei se poate pune pe documentarea pe care se sprijină aceste afirmații de ultimă oră? Prea bine cunosc mistificările la care s-a dedat autorul acestor informații și în alte chestiuni, pe care le-a tratat, ca să nu mă simt îndemnat să pun în gardă pe toți cei de bună credință față de acest pretins aparat documentar științific. Ceea ce însă am aflat personal și ceea ce a aflat orice român care a avut onoarea să-l vadă pe Sfântul Părinte, trebuie să o mărturisim în mod public: Sfântul Părinte a arătat în orice ocazie, și în fața oricui, o afecțiune și o dragoste cu totul excepțională, nu numai pentru Biserica română unită, ci față de destinele mărețe din viitor ale României întregite". După ce a vorbit apoi de Concordat, a cărui denunțare "ar face un incomensurabil serviciu tocmai dușmanilor noștri din afară", a vorbit de relațiile dintre cele două Biserici românești: "Nu mă sfiesc să accentuez din nou, că o războire și o sfâșiere între cele două Biserici românești pe orice chestiune, deci și pe chestiunea Concordatului, ar fi o calamitate națională... Câmpul de activitate pentru cele două Biserici este atât de imens... De aceea, pe cât de hotărâți suntem de a apăra cu tot devotamentul patrimoniul spiritual și național ce ne-au lăsat înaintașii în Biserica românească unită în credință cu Roma, cu atât de hotărâți suntem a refuza, spre mărirea lui Dumnezeu și pentru binele Patriei noastre, orice luptă fratricidă, în adâncă convingere că și Biserica română ortodoxă împărtășește și va împărtăși întotdeauna aceste înalte, nobile sentimente creștinești și românești".^[195]

În ciuda acestor răspunsuri, Ghibu și-a continuat campania contra Bisericii catolice, sub motiv că ar fi periclitat fruntariile României. A vorbit în cadrul FOR-ului și al Societății femeilor române; a conferențiat la Universitatea din București, la Ateneul din Oradea etc., spunând că Sf. Părinte Pius XI sprijină revizionismul maghiar;^[196] a câștigat de parte-i, pentru un anumit timp, și organe ale Ligii antirevizioniste (care însă mai târziu au revenit, dând asigurări că Biserica Unită nu va mai fi atacată);^[197] prin FOR a încurajat parohiile ortodoxe la moțiuni contra Concordatului;^[198] și-a oferit marelui public român ideile, tipărindu-le în cartea intitulată "Nulitatea Concordatului dintre România și Sfântul Scaun" (a. 1936).

În anii 1935-1936 a ridicat glas împotriva Bisericii Unite și Patriarhul *Miron Cristea*. În 1935, într-un discurs de comemorare a 150 ani de la moartea lui Horia și Cloșca, ținut la Ateneul din București, a pretins că preoții uniți n-au participat la Revoluția din 1784 decât ca denunțatori. Acuza a fost dureroasă pentru uniți; și au răspuns, prin Părintele Dăianu și prin condeii Pr. I. Georgescu că "nu episcopul unit Ioan Bob și clerul său de la Blaj, ci

episcopii ortodocși Ghedeon Nichitici din Sibiu și Petrovici din Arad însoțesc armata împăratului de la Viena și predică împotriva răsculaților”, și că nu uniții au lucrat pentru prinderea celor doi eroi. ^[199]

Patriarhul Cristea, în adunarea eparhială a eparhiei Bucureștilor din 1936, a mai făcut un atac la adresa uniților, spunând că s-ar întări, în urma politicii pe care guvernele românești o duc. ^[200] Uniții atunci au răspuns menționând deznaționalizarea elementului românesc din Clisura Dunării, făcută prin ortodoxie. ^[201] S-au bucurat mai apoi să-i amintească de compromisurile ce el însuși le făcuse cu Guvernul maghiar când era încă episcop la Caransebeș.

E de notat că atacurile acestea ale lui Ghibu și ale Patriarhului Miron Cristea s-au făcut în timp ce scaunul mitropolitan de la Blaj era vacant.

Frăția de la Cluj și ASTRA (1936)

În tensiunea dintre cele două Biserici românești s-au văzut, în 1936, și două gesturi de împăcare: unul făcut prin participarea lui PSS Iuliu Hossu la instalarea Episcopului Colan din Cluj, și altul patronat de ASTRA.

Instalarea Episcopului ortodox *Nicolae Colan* (iulie 1936) s-a făcut cu mare pompă. Cu acea ocazie PSS *Iuliu Hossu*, care a participat la serbări, a rostit în numele Bisericii Unite cuvinte calde de înfrățire. PSS Colan i-a răspuns pe același ton, zicând: “P.S. Sa Episcopul Iuliu Hossu a accentuat încă odată dragostea de care noi trebuie să fim călăuziți. Eu îi răspund cu aceeași căldură a sufletului meu:

*Eu ți-s frate, tu-mi ești frate
În noi doi un suflet bate...*

Această caldă simțire o să fie făclia care va lumina cărarea vieții mele alături de fratele meu iubit. Hristos nu se împărțește, iar noi ne închinăm aceluiași Hristos, care va trimite binecuvântările sale asupra tuturor fiilor noștri. De câte ori neamul ne va chema în slujba sa, amândoi vom fi la datorie, iar cu noi împreună, neamul nostru”. ^[202]

Cuvintele rostite la această instalare erau însă cuvinte de sărbătoare. Căci la câteva săptămâni după instalare, PSS Colan, solicitat de intelectualii români ai ambelor Biserici din Sighet de-a curma neînțelegerile dintre preoții uniți și neuniți cu ocazia sărbătorilor naționale, a dat acest răspuns: “cât despre propunerea făcută acum câțiva ani de P.S. Episcop V. I. Frențiu “ca să ne adunăm într-un sinod comun și acolo, cu istoria și evanghelia în mână, în dragostea frățească a lui Hristos să facem o biserică românească”, fără să fiu împotriva ei, o găsesc inutilă, pentru că această “Biserică Românească” există de multe-multe veacuri, nu trebuie s-o facem noi. Ea e Biserica noastră... în care se închină astăzi aproape întreaga obște a neamului românesc. Iar noi, slujitorii ei, ne rugăm neîncetat ca bunul Dumnezeu să învețe pe toți frații noștri cuvântul adevărului și “să-i împreune pe ei cu sfânta lui sobornicească și apostolească Biserică”. ^[203]

O preocupare mai adâncă de proporțiile luptelor confesionale din Transilvania ni se pare că a existat în cercurile Asociației transilvane pentru Literatura și Cultura Poporului Român (ASTRA). Înființată în 1861 de reprezentanții celor două Biserici românești din Transilvania, această asociație culturală jucase în anii de dinainte de primul război mondial un rol important în viața românilor transilvăneni, alături de Biserică și școală. După unirea Transilvaniei cu România, rolul ei a fost umbrat de alte instituții culturale românești, însă cu toate acestea a muncit cu succes ca să țină legătura dintre intelectuali și popor. Deoarece și între cele două războaie mondiale cuprindea în sânul ei credincioși din ambele Biserici românești, a privit cu durere luptele religioase. Ca să aducă o destindere și ca să transforme eventual discuțiile în operă culturală constructivă, bucurându-se pe cât se pare de încurajarea regală, a hotărât să țină la Blaj, în zilele de 12-14 septembrie 1936, serbările jubiliare de 75 de ani. ^[204]

La pregătirea atmosferei în vederea serbărilor ASTREI a contribuit mult jurnalistul D. *Karnabatt*, care a publicat în august 1936 mai multe articole în “Curentul” asupra Blajului din acele zile și din vremile trecute. Din aceste articole publicul românesc a putut să desprindă o altă imagine a Mitropoliei Bisericii Unite, diferită de caricaturizarea din scrierile polemice.

La aceste serbări - care coincideau cu instalarea noului Mitropolit al Blajului, Alexandru Nicolescu - au fost de față regele Carol al II-lea, membrii guvernului, arhieriei ortodocși și uniți, precum și mulți clerici și laici de frunte. Acolo, în fața tuturor, *Mitropolitul Bălan* a rostit aceste aplaudate cuvinte: “Obârșia românească se obișnuise să vadă încă de mai înainte pe cei doi păstori ai ei, de la Sibiu și de la Blaj, umăr la umăr în fruntea marilor înfăptuiri naționale... Urmând acestei tradiții înțelepte a înaintașilor, am venit și eu, împreună cu PP SS frați episcopi ai mitropoliei noastre, la praznicul de astăzi, primind cu dragă inimă invitarea ce ne-a făcut președintele “Astrei”, pentru ca să vadă și de astădată toți fiii poporului nostru, că noi, părinții sufletești ai lor, pe lângă deosebirile de câteva puncte, care nu ele ne vor despărți vreodată, suntem una și cu sufletele înfrățite la marea operă de ridicare culturală și de înnoire a forțelor morale ale națiunii. Zilele tulburi ce le străbatem, ne obligă sever la această frățească solidaritate”. ^[205] Iar *Mitropolitul Nicolescu*, în urma lui, a avut aceleași cuvinte de frățească apreciere.

Evenimentul de la Blaj a avut ecou în țară timp de câteva luni. "Unirea" din 17 octombrie 1936 se bucura de cuvintele de pace rostite acolo și reamintea că "ierarhii noștri uniți au declarat solemn, nu o dată, că sunt gata cu toți să-și depună imediat cârjele vlădicești, dacă în felul acesta s-ar putea face marea împăcare a neamului nostru întreg cu moștenirea vârhovnicului Petru". De asemenea, ziarul "Dimineața" din 5-6 noiembrie 1936 publica două interviuri date de Mitropolitul Nicolescu de la Blaj, în care se afirma: "Nu socot în nici un caz folositoare «discuțiile odioase și certurile zadarnice» cum scria «Renașterea Ortodoxă» de la Cluj și iscălesc pe de-a întregul părerea ei că la unire se va ajunge «nu prin violență și nici prin corupție și vrajbă, ci pe drumul păcii»... Existența noastră paralelă să fie izvor de emulație nobilă și binefăcătoare, până în momentul ales de pronia divină ca să fim o singură Biserică, după dorința Domnului Hristos și în baza tradiției veacurilor celor dintâi, când am alcătuit o singură biserică, ocrotiți de biserica mamă latină".^[206]

În urma serbărilor ASTREI a urmat în unele regiuni ale Transilvaniei într-adevăr o destindere. Ofensiva dezlănțuită împotriva Bisericii Unite în 1935 dovedise de altfel, prin rezultatu-i negativ, că Biserica Unită nu putea fi dărâmată pe această cale. Totuși, luptele confesionale au continuat cu destulă violență spre granița nordică, în regiunea Maramureșului, până la sfârșirea Transilvaniei.

Curente mai înalte

Pe când se căuta în Ardeal, prin adepții Mitropolitului Bălan îndeosebi, ca din tema Bisericii ortodoxe unite sau neunite să se facă obiect de discuție populară, în sferile mai înalte ale societății românești se duceau discuții care atingeau această problemă. Ele reflectau curente crescute pe sol românesc, însă născute de obicei din sămânță adusă din Apus sau Răsărit.

Izbucnirea revoluției rusești și persecuția Bisericii ortodoxe de acolo a favorizat dezvoltarea în România a unui *curent politic ortodox*. Considerându-se România drept Statul cu cei mai mulți ortodocși, unii au socotit, îndată după primul război mondial, că a sosit momentul prielnic ca România să-și asume misiunea de protectoare a ortodoxiei și să joace astfel un important rol politic în Sud-Estul european. Prin 1921 se gândea chiar - a spus-o Octavian Goga - să se convoace un sinod ecumenic ortodox la București.^[207] Concepția aceasta, în fond, era importată din Rusia țaristă, care se considerase protectoarea Ortodoxiei, și în această calitate se amestecase și în afacerile românești. Căzând deci Moscova, "a treia Romă", nu venea rândul Bucureștiului să fie "a patra"? "Biserica românească a ajuns azi o biserică de frunte între celelalte Biserici ortodoxe. Ea este chemară să ducă o lucrare de cârmuire între Bisericile ortodoxe surori", declara Liga Teologilor (B.O.R., 1924, p. 566).

Alături de acest curent politic - rămas, putem spune, timid - s-a dezvoltat și un *curent literar ortodox*, care căutând izvoarele de inspirație românească și tinzând spre o definire a românismului, a crezut că poate afla toate acestea în Ortodoxism. Mișcarea aceasta, cunoscută sub numele de "mișcarea ortodoxistă" sau "gândiristă", pornită și susținută de revista *Gândirea*, voia să fie o prelungire a mișcării semănătoriste, dar și o întregire a ei, prin nota religioasă, ortodoxă, pe care o întâlnea în tradiția populară. "Realizarea autohtonismului semănătorist, scria Nichifor Crainic (Sensul tradiției, "Gândirea", nr. 1-2, 1929, p. 10) e unilaterală întrucât s-a manifestat numai în ordine literară... *Semănătorul* a avut viziunea magnifică a pământului românesc, dar n-a văzut cerul spiritualității românești. Peste pământul pe care am învățat să-l iubim din *Semănătorul*, noi vedem arcuindu-se coviltirul de azur al Bisericii ortodoxe". Ortodoxia trebuia să devină astfel matca naturală a unei culturi autohtone, izvor și îndreptar pentru creația literară și artistică. În această valorizare a ortodoxiei pe teren cultural, mișcarea a primit sugestii și de la scriitorii ruși ce aparțin curentului slavofil al lui Homiacov. (Scrierile lor religioase era apreciate în cercurile "Gândirii" și des citate în coloanele ei). Totuși mișcarea gândiristă a fost cea mai de seamă mișcare culturală între cele două războaie mondiale, și dacă se pot face rezerve în legătură cu unele aspecte ale ei, nu putem să nu recunoaștem că la un moment dat ea adunase în jurul ei cele mai de seamă condeie ale scrisului românesc.

Animatorul mișcării gândiriste, timp de douăzeci de ani, a fost Nichifor Crainic. Pe acesta l-am văzut și în prima decadă a României Mari nemulțumit de Biserica ortodoxă și cu gânduri de apropiere de Apus. În a doua decadă însă a devenit profetul ortodoxismului. În această calitate în 1936 (pe atunci era și profesor la Facultatea de teologie ortodoxă din București) a atacat Biserica Unită, scriind de pildă: "Uniația e un catolicism care n-are curajul mărturisirii pe față. Poporul unit e educat, de fapt, în ritul ortodox, pentru a nu vedea diferența ce-l desparte de majoritatea românească. Această situație falsă menține uniația. Dar dacă ea are de obicei avantaje, vin momente când are și dezavantaje. Maglavitul e un asemenea moment... Dar a crede în Maglavit înseamnă a pune în primejdie uniația".^[208] Explicația acestei schimbări de direcție cred că ne-o oferă tot Nichifor Crainic, în articolul "Ortodoxismul și cultura", publicat în "Gândirea", nr. 1938, nr. 3, p. 159, unde spune: "Cuvânt bun... El nu ne-a venit decât din partea luminatului mitropolit al Ardealului, și mărturisim că atâta ne este de ajuns." Deci Mitropolitul Bălan a avut și aici un rol.

Nichifor Crainic a dorit să reverse poezie și în spațiul politicii. Din condeiul lui a ieșit și această “Rugăciune pentru Rege” (a. 1939):

Ține-l deapuri destoinic,
Domn și apostol războinic,
Mladă de veac bizantin,
Statului nostru creștin.^[209]

În sensul păstrării tradițiilor ortodoxe s-a dezvoltat în acest timp și un curent cu *caracter teologic ortodox*. Expresia și-a aflat acest curent în ziarul *Cuvântul* (1926-1934), condus de Nae Ionescu, care a dus campanii cu răsunet în chestiunile ce țin de viața ortodoxiei. Activitatea polemică a acestui ziar avea o ținută statornică: apărarea tradiției ortodoxe *adevărate* împotriva tendințelor protestante de “modernizare” fără justificare a vieții bisericești ortodoxe. (Polemica cu catolicii a fost întâmplătoare și a avut substraturile mai sus amintite).

În același sens a activat și *Predania* (1937), revistă de critică teologică, apărută sub direcția lui Gheorghe Racoveanu și scrisă cu concursul lui Nae Ionescu, Preot I. D. Petrescu, Preot prof. Grigorie Cristescu, Ierod. prof. Firmilian Marin, Ion V. Georgescu etc. Grupul de la “Predania” a continuat cu mai multă adâncime activitatea de la “Cuvântul”: chemarea la ordine a episcopatului ortodox român întru respectarea tradițiilor ortodoxe adevărate.

Glasul Monahilor, foaie independentă de apărare a intereselor călugărești, condusă de ieromonahul Dionisie Lungu, a luptat și ea împotriva tentativelor de înlumire a episcopilor ortodocși.

În acest curent poate fi încadrată și revista *Biserica Ortodoxă Română*, care în prima fază, sub Arhimandritul Iuliu Scriban (până în 1928) a avut colorit anticatolic (nu prea pronunțat), iar în faza a doua, sub arh. Tit Simedrea (până în 1945), a avut colorit anti-protestant.

În lumea cultă românească dănuia însă și un puternic *curent occidentalizant*, care îngloba mai multe nuanțe. Ocupându-se adepții acestei mișcări de problema românismului, nu erau de acord cu “Gândirea” în proslăvirea ortodoxiei. Așa *E. Lovinescu*, în 1924, vorbea de “insuficiența ortodoxismului ca factor de civilizație”.^[210] Mai târziu (1935-1936), *N. Roșu* spunea că “Ortodoxismul nu ne-a putut cuprinde fenomenele vieții spirituale pentru a ne duce la crearea unei culturi autentice... De un duh creator al ortodoxismului în materie culturală nu putea fi vorba. Acest rol l-a îndeplinit umanismul, influența catolică, renașterea și cultura latină... O renaștere culturală prin ortodoxism n-a existat niciodată”.^[211] Prof. *Petre Andrei* într-o conferință ținută în 1936 a afirmat: “Există mișcări naționaliste în Egipt, India etc. La baza acestei mișcări nu stă nici o religie universalistă, căci dacă ideea națională ar fi în funcție de religie, cum ne-am putea diferenția noi românii, de sârbi, bulgari, ruși? Religia a ajutat la menținerea națiunilor, dar nu s-a confundat cu ideea de națiune. Națiunea este un produs spiritual, o idee etică... Religia este o valoare care nu poate separa pe oameni; iar cea creștină este mai ales religia umanității sublime”.^[212]

La fel și *Rădulescu-Motru* în operele sale “Personalismul energetic”, “Vocația” și “Românismul” a separat naționalismul de ortodoxie. Căci “Românismul și ortodoxismul - spunea dânsul - nu pot fi contopite fără să se păgubească reciproc, fiindcă natura spiritualității uneia este cu totul diferită de a celuilalt. Chemarea ortodoxismului este să țină în vecii vecilor învățăturile lui Christos în forma lor inalterată. Românismul dimpotrivă este spiritualitatea care ne dă mijlocul de a merge cu vremea, de a ne moderniza. El este focul care purifică etnicul pentru a-l pune pe acesta în măsură să creeze opere originale. Ortodoxismul este tradiție, românismul este vocație”.^[213]

O relativă oglindă a felului în care pătura cultă concepea problema Ortodoxismului și a Catolicismului, ne-o dă ancheta întreprinsă de părintele *I. Georgescu* (1935): dintre 40 persoane câte au răspuns, mai bine de jumătate erau ortodocși, și dintre aceștia numai doi au deschis “revenirea” uniților în Biserica ortodoxă; ceilalți sau au cerut orientarea spre Catolicism, sau au dat răspunsuri nehotărâte.^[214]

Sondarea opiniei publice în chestiunea antagonismului dintre cele două Biserici românești începuse să o facă și *Alexandru Lapedatu* (în 1929). Răspunsurile ar fi trebuit să apară în revista “Generația Unirii”. Însă nemaipărând revista, nici răspunsurile n-au mai fost publicate. Doar părintele N. Brânzeu și-a publicat părerea în “Cultura Creștină”, și dânsului i-a răspuns părintele D. Stăniloae în “Telegraful Român”.^[215]

Din partea clerului ortodox, demnă de amintire e încercarea protoiereului *Ieremia Cegan* din Chișinău de-a lucra pentru apropierea de Biserica catolică. Inițiativa lui pornea din trăirea intensă a pericolului comunist. Prin anii 1933-1934 acțiunea lui era cunoscută în largi cercuri. A căzut jertfă ocupării Basarabiei de ruși în 1940, când a fost împușcat.^[216]

Bastioane duhovnicești

În anii dinainte de al doilea război mondial, Statul român era preocupat de apărarea frontierei de Vest și de Est. Pentru siguranța acestor granițe s-au construit cunoscutele fortificații.

Biserica ortodoxă și-a însușit și ea această idee, și a cerut înființarea “bastioanelor” duhovnicești la granița de Vest, adică completarea seriei de episcopii ortodoxe. Aradul și Oradea erau deja centre episcopice; însă aripa de Nord, adică Maramureșul, se socotea descoperită; și “apărarea” în Banat încă nu era considerată suficientă numai cu episcopia Caransebeșului. De aceea s-a cerut înființarea unei episcopii ortodoxe în Maramureș și a unei mitropolii ortodoxe la Timișoara.

Înființarea Episcopiei Maramureșului fusese cerută de *Telegraful Român* și de alte organe ale ortodocșilor din Transilvania încă de multă vreme. De gândul înființării ei se vorbea în toamna anului 1936.^[217] Însă realizarea gândului întârziase. De altfel, numărul ortodocșilor din Maramureș nu cerea imperios înființarea unei episcopii: erau numai 8489 suflete, adică 5% din populație, și și aceștia flotanți, pe când uniții erau 104.132 (64,4%). O cerea însă acțiunea de desființare a Bisericii Unite. La aceasta Statul a ezitat să-și dea sprijinul.

Impuls pentru reluarea acțiunii de înființare a episcopiei nordice pare a fi dat controversa dintre Mitropolia ortodoxă a Bucovinei și Episcopia Unită a Maramureșului (care avea sub păstoria ei pe ucrainenii din Bucovina), în legătură cu biserica “Învierea Domnului” din Suceava. Ministerul cultelor, cu scrisoarea din 19 mai 1936, lua această biserică din folosința ucrainenilor uniți pentru ca să o încredințeze Bisericii ortodoxe, respectiv Mitropoliei Bucovinei, fiindcă această biserică fusese clădită la 1550 de Elena, doamna lui Petru Rareș. Pentru această biserică Statul nu oferea ucrainenilor uniți nici o îndemnizare.^[218] Episcopul Maramureșului, Alexandru Rusu, a protestat în Senat împotriva acestei măsuri, și de aici s-a născut o vie discuție la care a luat parte și Nicolae Iorga.

Conflictul acesta pare a fi determinat organele statale să permită și să ajute extinderea ofensivei ortodoxe în Maramureș. Printr-un jurnal al Consiliului de miniștri a fost întemeiată Episcopia ortodoxă a Maramureșului. Întemeierea aceasta, din partea guvernului, în toamna anului 1937, era fapt împlinit.^[219] În urma acestui fapt, împotriva uniților din Maramureș s-au îndreptat atacurile concentrice atât ale Mitropoliei Bucovinei, cât și ale FOR-ului, având și sprijinul organelor administrative.

Ayunarea de constituire bisericească a Eparhiei ortodoxe a Maramureșului s-a ținut la 12 decembrie 1937 în Cernăuți - căci noua dieceză trebuia să depindă de Mitropolia Bucovinei. IPSS *Visarion Puiu*, Mitropolitul de atunci al Bucovinei, a spus cu această ocazie: “A venit vremea să arătăm că noua episcopie ortodoxă a Maramureșului a luat ființă cu următoarele două mari meniri: întâi, să apere și să consolideze în acest colț de țară credința străbună ortodoxă, pavăza și mângâierea din toate vremurile a întreg neamului nostru românesc, sprijinind din răspuțeri și acțiunile menite a îmbunătăți starea culturală, sanitară și tot așa pe cea economică a românilor maramureșeni; apoi să se facă reîntregirea acestei religii printre frații români dezuniți în 1700, bineînțeles nu prin frământări și cuceriri neprietenești, ci prin duhul dragostei evanghelice și a iubirii de neam, de țară și de tron... Greșelile trecutului, care ne-au zdruncinat unitatea neamului, au fost șterse în 1918 - acum e vremea a șterge și acea greșală sufletească de la 1700, căci e rușinos spectacolul sub care se înfățișează satele române din Ardeal și Maramureș, cu două rânduri de biserici, de preoți și de vlădici, nu din prisos de credință, ci din dezbinare de frați... Fi-va voia lui Dumnezeu să fim toți românii sub sceptrul Romei, o vom face bucuroși, în bloc; deocamdată însă veacul și împrejurările în care trăim ne cer să fim o unitate națională și religioasă, adică români și ortodocși într-o singură țară și sub o singură conducere aflată înăuntru granițelor țării... De la reunirea politică din 1918, vlădicii uniți cu Roma au avut vreme de 20 de ani liberi pentru a ne uni pe toți cu scaunul patriarhal de acolo, dar n-au săvârșit asemenea lucru, pentru că nu e de lipsă neamului românesc. Acum e rândul nostru să-i poftim cu toată dragostea în Domnul și a-i aduce sub sceptrul Patriarhiei din București, numai în atâtea luni, știut fiind că și clerul și poporul de sub cărmuirea lor pastorală doresc de mult această sfântă reîntoarcere.”^[220]

Biserica Unită n-a rămas impasibilă la această acțiune. *Congresul general al AGRU-lui* din 1937 a fost convocat din acest motiv la Satu Mare, adică în regiunea socotită periclitată. S-a sfințit cu această ocazie frumoasa biserică unită de acolo, și în moțiunea Congresului s-au constatat “cu mâhnire pornirile de defăimare și prigoană care ținesc la suprimarea însăși a Bisericii Unite”; s-a veștejit “mai ales tentativa periculoasă de a pune și puterea publică în serviciul prozelitismului și prin acțiune distructivă a unor asociațiuni și ziare menite unor înalte scopuri patriotice și creștinești”.

Însă în fața AGRU-lui s-a ridicat FOR-ul, care în anul 1937 și-a ținut *Congresul anual la Oradea* (deci aproape de Satu Mare), în zilele de 6-8 noiembrie (adică tocmai în zilele în care se ținea și *Congresul AGRU-lui*). D-l Ion Matei, secretarul general al FOR-ului, în raportul ce l-a citit în Congres, a vorbit de vizita pe care Nunțiuil Andrea Cassulo o făcuse în vara aceea prin Transilvania, precum și vizita Cardinalului *Eugeniu Tisserant* în România (septembrie 1937): aceste vizite, după d-l Matei, tindeau să facă din Catolicism “o fortăreață redutabilă”, să jaloneze “marea ofensivă prin care imperialismul catolic urmărește dărâmarea ortodoxiei în țara românească”, și să dea chiar “și ordine precise întru pornirea războiului de avangardă aruncând în luptă batalioanele greco-catolice”. Deci psihoza secretariatului era de război. În moțiunea votată apoi de FOR în acel Congres, se spunea: FOR-ul “își reînnoiește convingerea profundă că primejdiile ce amenință viitorul neamului românesc și dezbinările ce se accentuează tot mai mult pe urma uneltirilor habsburgice de la 1700, cer în mod imperios consolidarea unității naționale prin readucerea la legea românească a celor care în mod silnic au fost

îndepărtați, așa cum fusese hotărâtă cu vot unanim și în adunarea națională de la Blaj, din 1848. Salută cu satisfacție reînființarea episcopiei ortodoxe istorice din Maramureș, pe care a revendicat-o mereu, ca o necesitate națională la granița de nord și osândește campania neromânească dezlănțuită de Biserica greco-catolică. Cere cu aceeași stăruință să fie rechemată la viață, fără întârziere, și episcopia Timișoarei, ca bastion de apărare la celălalt capăt al graniței de vest. ...Dă alarma pe față la acțiunile tot mai îndrăznețe și mai numeroase ale Vaticanului, de a-și supune România printr-un prozelitism catolic agresiv și deznaționalizant, ce nu poate fi stăvilit decât denunțând imediat concordatul din 1928 și acordul din 1932”.^[221]

Cei care făceau însă opera de aducere a uniților la Biserica ortodoxă erau preoții misionari. De aceștia trimisese cu ani înainte în Maramureș Episcopul Ivan al Clujului. Impresia lăsată de ei n-a fost excelentă. Un conferențiar unit, Dr. Iacob Radu, spunea în 1930 că erau “misionari ruși și români aduși de prin Basarabia”, și “preoți hirotoniți din criminali de rând (cazul lui Bâzdog) sau din învățători fără nici o pregătire teologică și trimiși prin satele unite, ca să facă vrajbă și prozelitism cu cele mai condamnabile mijloace”.^[222] Rândurile acestor misionari acum au fost îngroșate.

Desigur marea masă românească - cum am văzut - o formau în Maramureș uniții. Ca misionarii ortodocși să-și câștige teren, aveau sprijinul autorităților și, îndeosebi, al prefectului Maramureșului: Statul a clădit pentru ei și biserici. S-au sfințit și parohii cu 2-10 familii.^[223] În vederea câștigării intelectualilor din acel colț de țară, Statul voia să dea la început Episcopiei ortodoxe din Maramureș Liceul Dragoș Vodă din Sighet. Știrea a fost retractată însă. Totuși Episcopia a primit, la sfârșitul anului 1939, Școala normală din Sighet.^[224]

Pentru ca aceste Episcopii să i se dea și temelii “istorice”, Dr. S. Reli a publicat în 1938 la Cernăuți cartea “Biserica ortodoxă din Maramureș în vremurile trecute”. Zenovie Pâclișanu a aflat că această carte era fără originalitate: documentele folosite erau aproape numai cele publicate în 1916 de A. Cziple, iar operele lui Meteș (Istoria bisericii transilvănene, și Istoria mănăst. trans.) le întrebuițase fără simț critic.^[225]

Biserica Unită avea în Maramureș un trecut nu numai religios, ci și național. Dar și pe acest teren s-a ivit conflict, când s-a dezvelit monumentul părintelui *Vasile Lucaciu*, ridicat la Satu Mare (a. 1936), fiind de față atât Episcopul ortodox al Orăzii Nicolae Popovici, cât și Episcopul unit al Maramureșului Alexandru Rusu. Preasfințitul Popovici, pomind de la inscripția săpată de Lucaciu pe biserica zidită de el în Șișești: “Pro sancta unione Rumaenorum”, a voit să argumenteze că sărbătoritul era mai mult ortodox; căci dacă ar fi fost bun român - cum dovedea însuși monumentul - nu mai putea fi unit. Preasfințitul Rusu dimpotrivă a scos atunci în evidență faptul că Vasile Lucaciu a fost și un bun preot unit. Pentru asistență, disputa aceasta dintre cei doi arhierei a fost penibilă.

Când Transilvania a fost împărțită prin Arbitrajul de la Viena (31 august 1940) și Statul român s-a retras din regiunea de nord, cele două episcopii ortodoxe de la frontieră au fost abandonate: Preasfințitul Stan al Maramureșului s-a retras cu administrația românească, iar Preasfințitul Popovici al Orăzii a fost expulzat de unguri. Au fost părăsite întăriturile armatei, și au căzut și “bastioanele” sufletești. Singurul Episcop ortodox rămas în regiunea ocupată de unguri, a fost PSS Nicolae Colan al Clujului. Episcopii uniți au rămas toți la posturile lor. Rezistența și viața românească în Transilvania de Nord s-a polarizat atunci îndeosebi în jurul Episcopului unit Iuliu Hossu al Clujului, căruia i-au fost sparte geamurile de la reședință de demonstranți de altă naționalitate, și a fost chiar palmuit de tineri iresponsabili din cauza naționalismului său. (Știrea o avem de la câțiva prizonieri din părțile Someșului). Cu toate acestea, unele cercuri din România și-au îndreptat toată favoarea numai spre Episcopul Colan. Academia Română, în 1942, pe acesta l-a ales membru al său, însă nu pentru merite științifice (activitatea literară a dânsului consista în traducerea Noului Testament), ci pentru merite naționale. Episcopului Hossu însă nu i s-a arătat nici o considerație. Mitropolitul Bălan își avea în Academie oameni devotați.

Peste hotare, durerea pierderii Transilvaniei a avut ecou în sufletul Cardinalului *Eugeniu Tisserant*. Eminența Sa vizitase România timp de 3 săptămâni în 1937. La plecare, pe peronul gării Oradea, a spus clerului unit: “Văd că ați înaintat în toate direcțiile, în multe chiar uimitor, dar mai e încă mult de făcut. Partea cea mai însemnată a concetățenilor voștri e de altă credință religioasă. Pentru a ajunge la mult dorita unitate religioasă, toți catolicii, îndeosebi clerul, trebuie să exceleze prin virtuți și credință”.^[226] La Roma, apoi, în aprilie 1938, a ținut în cadrul Asociației catolice italiene pentru Răsăritul creștin o conferință despre România, prezentând-o în frumoase culori și cu simpatie.^[227] Iar după ce Transilvania a fost sfârșită prin Arbitrajul de la Viena, Eminența Sa a trimis Mitropolitului Nicolescu, în numele Congregației orientale, această telegramă: “Congregazione orientale condivide profonda afflizione popolo romeno per immane sciagura invocando divina misericordia vittime e celeste conforto superstiti”.^[228]

Problema națională

Spectrul unui nou război mondial și frământările politice interne, au dus în 1938 la instaurarea unui regim dictatorial în România. În această fază a vieții românești, rațiuni de politică externă au determinat guvernul român la o mai mare apropiere de Vatican - fapt care s-a răsfrânt apoi și în interiorul țării.

România căutând sprijin în străinătate, guvernul a crezut nimerit, la sfârșitul anului 1938, ca o serie delegații să le ridice la rangul de ambasade. Măsura aceasta corespundea politicii externe, crezută nimerită în acel timp. Ambasadelor românești atunci înființate la Varșovia, Paris, Vatican și Belgrad, li s-au adăugat apoi cele de la Atena și Ancara. Calitatea de ambasador pe lângă Sfântul Scaun a fost dată fostului ministru de externe, D-I N. Petrescu-Comnen.

Atenția acordată relațiilor cu Vaticanul în primul moment n-a fost văzută cu aceiași ochi de românii din interiorul țării. Partidele politice fuseseră desființate, așa că luptă de partid în opoziție împotriva partidului de la guvern pe această temă n-a fost. Președinte al Consiliului de Miniștri era pe atunci Patriarhul Miron Cristea, care, pe cât știm, nu s-a opus acestei sporiri de prestigiu pe lângă Vatican; el a rămas prim ministru și după crearea ambasadei. Însă pe când la Blaj ziarul "Unirea" (31 decembrie 1938) se bucura pentru noua dispoziție, la Sibiu "Telegraful Român" regreta noua ambasadă: unul vedea în acest fapt mari foloase naționale, iar altul vedea spor de cheltuieli și "o umilire a demnității noastre naționale".^[229] Desigur că resentimentele lăsate de luptele profesionale din trecut nu puteau favoriza o justă apreciere a evenimentului. Ziarele de mai mare suprafață au adus însă o judecată mai obiectivă.

Un pas spre împăcarea și unirea Bisericilor românești l-a constituit și *aniversarea noii Constituții* denumită a Regelui Carol al II-lea de la 27 februarie 1939. Împlinirea unui an a acestei Constituții a fost sărbătorită în toată țara. Însă "cea mai măreață manifestație - scrie "Păstorul ortodox" - ne-a dat-o Ardealul, prin impunătoarea adunare de la Alba Iulia".^[230] Chemarea pentru această adunare a fost semnată de amândoi Mitropoliții: de Bălan al Sibiului și de Nicolescu al Blajului. În fața poporului adunat, amândoi au cuvântat. "Mulțimea a ovaționat nesfârșit și a ținut sub furtunile de aplauze cuvântările ambilor Mitropoliți, cum au aplaudat frenetic și sărutarea frățească, ce și-au făcut la întâlnire și pe care au repetat-o la strigătul de «încă o dată» a cuiva din mulțime".^[231]

Înfrățirea celor doi Mitropoliți a stârnit vâlvă în țară. Despre ea în "Viața ilustrată" din Cluj - organul Episcopului *Nicolae Colan* - se spunea: "Bindecuvântările rostite acolo de Ei (Mitropoliți) au trezit emoții între românii de pretutindeni, în speranța unirii sufletești și formale dintre cele două biserici naționale. Neamul întreg așteaptă și tânjește după unirea, ce nu s-a împlinit la Alba Iulia din 1918. Doamne, adu-o, Doamne!" Tot acolo era elogiat Papa Pius XI, mort de curând, și se adăuga: "Bunul Dumnezeu să ridice pe scaunul patriarhal al Romei, în locul răposatului Pius, un astfel de păstor, care să desființeze toate piedicile ce ne despart de aproape un mileniu, ca și noi "schismaticii" să-l putem recunoaște și cinsti ca pe un patriarh de o lege cu noi, ca și creștinătatea veacurilor de unitate și glorie duhovnicească".^[232] Iar în "Păstorul ortodox", Părintele *Marin D. Preoteșcu* scria: "Mai multe întâlniri de acestea pe planul național și puntea de unire între ambele Biserici Ardelene se întinde de-a binelea. Și atunci, mai ușor decât s-ar crede, și ceea ce se scria pe placarda unei delegații bănățene, și a interpretat adunării inimos dl. prof. Onisifor Ghibu: AVEM UN DUMNEZEU - SUNTEM UN NEAM - DORIM O BISERICĂ, va putea, spre binele neamului nostru, să devină o realitate, mai ales dacă actualul Mitropolit de la Blaj sau un urmaș al său, va ține să-și lege numele de reîntregirea Bisericii din Ardeal".^[233] În alte publicații românești, atât întâlnirea de la Alba Iulia, cât și activitatea Papei Pius al XI-lea, precum și noul ales Pius al XII-lea au fost comentate cu aceeași căldură.

Cu toată sărbătoarea de la Alba Iulia, în sufletele multor transilvăneni mai rămânea gheață. Unii uniți se întrebau dacă n-ar fi curse vorbele dulci rostite din cealaltă strană.^[234] Iar printre ortodocși erau unii care așa înțelegeau unirea, ca să se anuleze actul de la 1700 și să se facă o *restitutio in integrum*.^[235] Unul chiar (părintele I. V. Felea din Arad) e știut de-a fi rostit cuvinte grele la adresa Episcopului Atanasie care a făcut Unirea. Acestuia din urmă i-a răspuns d-I *Sever Bocu*, spunându-i: "Disprețul de catedră cu care d-ta vorbești de Atanasie și biserica lui de atunci, cu cei 36 protopopi, voind să dovedești că n-ar fi fost nimic etic în ei, că n-ar fi urmărit mântuirea poporului lor, ci sunt niște simpli "trădători", "renegați", îl cunosc din atâtea locuri comune ale unei istorii tendențioase. Nu uita însă că în acea ceată erau și părinții d-tale, ai mei. De ce să-i răstignești postum? De unde știi mai bine ca și ei ce i-a împins la acel act? Nu s-a făcut pentru mântuirea poporului! - exclami savant. De unde știi ce a fost în gândul lor, chiar greșit?... Le faci o crimă că au rupt legăturile cu Bucureștii de atunci în sens actual, de azi. Dar oare nu se terminase până atunci formarea noastră, nu încetase oare misiunea Bucureștilor, a Târgoviștei, a Sucevei, a Râmnicului, care se aflau atunci în ghearele... fanariote? Pentru București însuși fu folositoare Renașterea care ne venea prin Roma, prin latinătate, nu prin duhul lui Zamolxe. Nu vreau să spun că ceea ce au făcut ei, au făcut prin reflexiune, prin știință mai multă. Au făcut prin instinct, care era în Ardeal mai mult decât în Principate și fapta lor a fost rodnică, cu toate că d-ta nu vezi decât dezastrele... Poți să-l ponegrești pe Atanasie, cât vrei; eu te înțeleg, așa cere piesa, sectantă; pentru mine însă acel Atanasie a avut memorabile calități de bărbat de stat".^[236]

Alt pas spre apropierea bisericească de Roma l-a format discursul lui *Nicolae Iorga*, ținut la 28 ianuarie 1940 în cadrele Societății femeilor ortodoxe, fiind de față Patriarhul Nicodim și un numeros public. Între altele, Iorga a afirmat: “De la început o spun... Noi avem în momentul de față o Biserică catolică românească, Biserica Unită. Dogmele sunt aceleași. Cuminții oameni care au iscălit cele patru puncte în Ardeal, mai ales Teofil - în ce privește pe urmașul lui, Atanasie, era un tânăr care nu avea deplina conștiință a ceea ce făcea - dar cumiții oameni, Teofil și protopopii care au iscălit cele patru puncte, au cerut întâi să se păstreze legea românească după originile ei, în dezvoltarea ei, în dreptul ce-l are. Pentru că ortodoxia trebuie să fie lege românească tradițională (aplauze prelungite), la care se poate să se adauge ceva, dar să nu se mai adauge prea mult. Să nu se ducă la un internaționalism, care nu se potrivește nici cu firea, nici cu scopurile noastre, și care ni atinge o independență în domeniul spiritual. S-a păstrat aproape tot în Biserica Unită, afară de legătura cu Papa, care este foarte profitabilă poporului românesc, căci, dacă avem legături cu încă o mare autoritate mondială, la dânsa putem avea recurs în anumite împrejurări... Legătura cu Papa, iar, încolo, formele Bisericii noastre, fără a părăsi nimic dintr-însa. Aceeași limbă, aceleași icoane, același fel al slujbei. Dacă, mai mult decât atâta, am recunoscut în alte trei puncte de deosebire, punctele catolice, nu prea vorbim de dânsule. În ce privește formele cuminecării, acolo este o veche discuție de teologi, între Răsărit și Apus. Atitudinea sufletească pe care o are cineva la împărtășanie și atitudinea pe care o are când pleacă, acesta este lucrul de căpetenie, iar în ce privește *filioque* - “și din Fiul” - am auzit în Biserici unite crezul nostru cel vechi, fără deosebire, așa încât Fiul este subînțeles, dar se vorbește numai de purcederea din Tatăl. Iar oamenii însetați de Purgatoriu n-am găsit la Uniți. Prin urmare, cum vedeți, dacă este vorba de o propagandă catolică, îngăduită în ea însăși, ca oricare alta, nu este nevoie să căutăm aiurea, nici chiar în Franța o altă legătură cu Biserica romană, decât aceea pe care o dă Biserica Unită, așa de respectuoasă față de întreaga noastră tradiție religioasă și care, pe lângă aceasta, s-a despărțit așa de puțin de ideea națională, încât a adus servicii esențiale acestei idei naționale. Și, dacă ortodoxia n-o recunoaște, face o foarte mare greșală și împiedică încercările pe care trebuie să le facă toți pentru a ne înfățișa ca o singură națiune... Până ce nu se va ridica prin Biserică poporul de jos, până la ultimul om, la acea conștiință umană, creștină și națională, care ni trebuie prin Biserică în rândul întâi, iar nu prin propagande școlare și culturale, ea nu-și va fi îndeplinit adevărata misiune. Am avut curajul să v-o spun”.^[237]

Ideea apropierii de Roma făcându-și astfel drum tot mai mult, în acei ani, în opinia publică, s-au aflat și preoți ortodocși care s-au pronunțat deschis pentru ea. Un gest descoperim chiar în “Telegraful Român” din 12 februarie 1940, unde părintele *D. Veștemean* spune că “astăzi, mai mult decât oricând, problema pășirii în comun a bisericilor trebuie pusă cu gravă seriozitate pentru a realiza cu un ceas mai devreme acea forță uriașă care să fie capabilă să vorbească lumii cu intonațiuni de cer, cu fermitate de arhanghel al dreptății, cu autoritatea lui Hristos”.^[238] O frumoasă mișcare de apropiere între cele două Biserici a pornit, în timpul războiului, la Cluj, din inițiativa unui grup de preoți ortodocși și uniți. Mișcarea s-a concretizat într-o fructuoasă colaborare ortodoxă-unită în jurul foii “Viața creștină”. Cei ce colaborau la această foaie își fixaseră ca obiectiv: potențarea vieții creștine, punerea în evidență a elementelor pozitive care ne unesc și înlăturarea motivelor de dezbinare. Foaia și-a continuat apariția în acest spirit până în 1946 când a fost suprimată. La ea colaborau și câțiva mireni care își dădeau seama de primejdia ce se apropia. Prof. Ghe. Pascu a publicat aici două articole în care susținea necesitatea apropierii de Roma. Și încheia astfel: “Cred că e mai bine pentru Biserica ortodoxă să asculte de Papa de la Roma decât de guvernării de la București” (*Viața creștină*, 1946, ultimul număr). Foarte deschis vorbește Părintele *V. Pop-Nicoară* din Slobozia-Botoșani, scriind în “Curentul” din 15 februarie 1940: “Și atunci când va veni ceasul iluminării, atunci se va pune în mod imediat problema unirii celor două biserici. Iar ceasul acela poate fi mai apropiat decât credem. Da, frații mei slujitori la altarele Domnului! Va trebui să ne unim cu catolicii. Va trebui să fim una cu frații de la Roma. Cum se va face aceasta? În ce fel? Nu știm. Dar va trebui să ne unim. Mi-o spune toată făptura mea de preot, mi-o spune inima, mi-o spune conștiința, mi-o spune logica! Altcum existența noastră, ca și a lor, e absurdă”.^[239] Iar “Unirea” de la Blaj, văzând aceste schimbări, mărturisea că “începem să vedem Roma în altă lumină”.^[240]

Aceste acțiuni de lămurire a opiniei publice au fost urmate de mai multe vizite la Vatican, făcute din partea personalităților românești. Dl. *Grigore Gafencu*, ministrul de externe de atunci, făcuse o vizită Sfântului Părinte Pius al XII-lea și Secretariatului de Stat la începutul lunii mai 1939, culegând profunde impresii.^[241] După dânsul, la începutul anului 1940, au făcut vizite la Vatican *Teofil Sidorovici*^[241] - care a prezentat Sfântului Părinte o frumoasă icoană din partea Străzii Țării - și *Arhieriei uniți*. Mitropolitul Nicolescu, deși bolnav (pierduse un rinichi), pe timp nepotrivit a făcut drumul la Roma. Era însoțit de Episcopii Valeriu Traian Frențiu și Iuliu Hossu. Cu toții au avut în 4 martie 1940 o audiență la *Sfântul Părinte Pius XII*, care a rostit pentru ei și cei ce-i însoțeau calde cuvinte: “Venerabili Frați și Iubiți Fii... Venerabilul nostru Frate, Mitropolitul de Alba Iulia și Făgăraș, predându-ne o adresă de omagiu, s-a făcut interpretul vostru exprimând, într-o formă poetică, simțămintele voastre de credință și devotament față de acest Scaun Apostolic. Venind la Roma vă place să regăsiți aici amintirea lui Traian și a civilizației dusă strămoșilor voștri de acest mare Împărat... Dar, contemplând frumoasa coloană, ale cărei spirale eternizează împreună cu gloria marelui cuceritor și valoarea adversarilor săi, privirea voastră se ridică în vârful capitelului doric, unde domină statuia Apostolului Petru. Iată cele două Rome cărora voi, prin

tradiție, le rămâneți credincioși. O specială orânduire a Proniei Cerești le-a unit pe amândouă... Din acest îndoit curs de idei și de datini (ale creștinismului și ale romanității) strămoșii voștri au profitat în largă măsură. În urma legionarilor romani, pe drumurile pardosite cu blocuri de piatră pe care ei le-au deschis, prin podurile cu arcuri îndrăznețe ce le-au construit, au venit misionarii Evangheliei, aducând Daciei anafora cu cele două mirese, strecurând în suflete virtutea creștină și vechea civilizație latină, care pentru ei se rezumă în Credința romană. Voi sunteți mărturiile vii ale acestei uniri. Datorită credinței voastre față de Roma Papilor, v-ați făcut apti pentru a coopera în mod eficace și într-o largă măsură la progresul culturii în România. Interacțiunile intelectuale, operele sociale și de caritate ale Blajului, dovedesc admirabil cum alipirea voastră de Roma și Pontificatul Roman, pot nu numai să se împace cu iubirea către Patria voastră pământească și cu credința păstrată celor mai nobile tradiții naționale, dar să le și înalțe și să le nobiliteze. Fără îndoială scopul principal și suprem al Bisericii și al Papalității în acțiunea lor asupra sufletelor, este de a le conduce la Dumnezeu, pe calea sfințeniei personale, de a le face să găsească în credința lui Cristos, în aderarea la doctrina Lui și în supunerea la legea Lui, izvoarele unei vieți suprafirești, care să le formeze și să le conducă la desăvârșirea fiilor lui Dumnezeu. Această viață însă nu poate să pătrundă în ele fără să creeze în jurul lor o atmosferă de har. Astfel, moștenirea națională a limbii, a instituțiilor și a datinilor, se pătrund de idei creștine și se îmbogățesc cu virtuțile creștine, dând acestora, la rândul lor, după țări și popoare, o plăcută mireasmă particulară”.^[243]

Vizitele acestea la Roma au fost viu comentate în țară. În timpul când episcopii uniți erau la Roma, lumea vorbea acasă de o anumită misiune ce ar fi avut-o la Vatican. Pasul acesta era bine văzut nu numai de mireni, ci și de o parte a clerului ortodox. Dar unele publicații ortodoxe au dezmințit zvonul, spunând că n-are temei oficial. Și uniții încă au confirmat acest lucru.^[244]

Unele publicații însă au continuat să pună în lumină importanța Romei pentru Români. “România” a publicat un frumos editorial despre Inocențiu Micu-Klein. D-l G. Lungulescu, în “Universul” din 17 martie 1940, a reliefat meritul Papei Pius al XI-lea, care a ridicat Colegiul Român și a accentuat romanitatea noastră în constituția de înființare a Colegiului. Iar D-l Caius Brediceanu, în ședința din 21 martie a Adunării deputaților, a rostit un discurs la mesaj prin care se cerea o apropiere a noastră de Roma, citând cu admirație din discursul Sf. Părinte Pius al XII-lea ținut cu ocazia vizitei episcopilor uniți.^[245]

Pe când armatele române luptau în răsărit, un jurnalist italian, Terranova, a obținut un interviu de la *Patriarhul Nicodim* al României și l-a publicat în “Giornale di Genova” (12 iulie 1941). Întrebat care sunt raporturile dintre Biserica ortodoxă și cea catolică și dacă ar fi posibilă o unire, Patriarhul a răspuns: “Cele două biserici se vor uni automat, fiindcă amândouă sunt instrumente ale Dumnezeirii”.^[246]

Că această unire va veni, e și convingerea noastră.

Concluzie

Cele două decenii, dintre cele două războaie mondiale, au fost pentru Biserica Unită timp de noi orientări. S-au pus multe probleme, însă rezolvarea celor mai multe a fost abia schițată.

Problema capitală pentru care și-a consacrat forțele, a încreștinării vieții și a oamenilor, a reclamat multe energii. S-a și ajuns la rezultate mulțumitoare. Opera aceasta însă nu i-a permis Bisericii Unite să dezvolte o activitate culturală egală cu cea din trecut, căci o egală urmărire a ambelor scopuri ar fi compromis ceea ce era esențial. Talente și devotamente pentru activitate culturală au fost, însă arhierii, deși trăiseră sub puternice ofensive literare, au socotit că nu aici e bătălia principală. De aceea, oamenii de valoare au fost și ei îngropați la temeliiile viitorului, ca-n legenda Mănăstirii Argeșului.

D-l *Vasile Mihalca* vorbind în “Curentul” din 27 februarie 1936 despre “Fenomenul Unirii din 1700” și comparând prezentul cu trecutul, a aflat că “în comparație cu stările din trecut, aspectele actuale ale catolicismului unit sunt mai pure, mai pline de spiritualitate. De o spiritualitate ce-l apropie înălțându-l spre catolicismul apusean, însă fără a-l scoate cătuși de puțin din țesătura rosturilor noastre... Deoarece ultima perioadă de un deceniu și jumătate a catolicismului unit este răstimpul unei tăceri fecunde, este timpul necesar gestației premergătoare unei renașteri spirituale ce se vestește nouă prin: *Unirea, Vestitorul, Păstorul sufletesc, Clujul creștin, Blajul, Observatorul, Cuvântul adevărului, Buletinul AGRU-lui, Duminica, ASTRU și Tinerimea nouă*. Aceste publicații, cu toată modestia lor, sunt atâtea și atâtea focare de spiritualitate, luminițe sfinte, conținuturi sufletești ce ard și se dăruiesc cu prisosință în diferite colțuri de pământ românesc... În clipa în care această spiritualitate va ajunge la împlinirea de sine, Ardealul uniților pe urmele celui de al XVIII-lea veac, va răspunde întrebărilor zilei, înscriind un nou moment în cultura românească”.

Octavian Bârlea

Compunerea acestui capitol a devenit posibilă grație materialului informativ primit de la mai multe persoane. Părintelui Dr. Gheorghe Rusu îi datorăm bogatele sale extrase din “Unirea”; Părintele Dr. Gheorghe Cosma ne-a

oferit "Vestitorul" și alte câteva izvoare; Părintele Dr. Pamfil Cârnațiu ne-a ajutat în culegerea unor date; iar Mons. Dr. Aloisiu Tăutu și Părintele Frideric Tailliez ne-au dat unele importante indicii.

Tuturor le exprimăm pe calea aceasta recunoștința noastră.

O.B.

NOTE

Prescurtări în notele bibliografice

Un. = "Unirea", Blaj

Vest. = "Vestitorul", Oradea

CCr. = "Cultura Creștină", Blaj

1. Vest., X 1934, nr. 23, p. 4.
2. CCr., XVI 1936, p. 46
3. Vest. XI 1935, 25 apr. p. 5; M. THEODORIAN CARADA, *Acțiunea Sfântului Scaun în România*, București 1936, p. 95.
4. Vest., VIII 1932, nr. 20, p. 5.
5. Vest., XI 1935, nr. 4-5, p. 31; nr. 3, p. 24; CCr XVI 1936, p. 46.
6. Vest., CI 1935, pp. 22-23.
7. Un., 5. IX. 1942
8. CCr. IX 1920, pp. 1-3.
9. Dr. IULIU HOSSU, *Cuvântările rostite în ședințele Senatului la 22 martie 1928 în discuția generală, și la 30 martie 1928 în discuția pe articole asupra Legii Cultelor*, Gherla 1928, p. 5
10. CCr., XVIII 1938, pp. 97-100.
11. M. THEODORIAN CARADA, în CCr., X 1921, p. 189; XI 1922, pp. 51-52.
12. M. THEODORIAN CARADA, *Acțiunea Sf. Scaun*, p. 7.
13. *Ibid.*, p. 7.
14. *Ibid.*, p. 7.
15. M. TH. CARADA, în CCr., X 1921, pp. 190, 118-119.
16. CCr., IX 1920, pp. 170-171; 211-215, 216.
17. CCr., IX 1920, p. 315.
18. CCr., IX 1920, pp. 314-317; X 1921, pp. 73-74, 107-108.
19. M. TH. CARADA, *Acțiunea Sf. Scaun*, p. 9; TRANSILVANUS VIATOR, *Le Concordat des Roumains*, Budapest, 1921.
20. Sionul rom., Lugoj, XVI 1929, p. 38.
21. Un., 14. III. 1936.
22. Vest., XII 1936, p. 114.
23. CCr., XVIII 1938, p. 268.
24. Cfr. *Acta Apostolicae Sedis a. 1929 și 1932 și colecțiile de concordate ale lui Mercatti, Perugini, Restrepo*.
25. România (București), 11. III. 1940, p. 13.
26. *Congresul preoțimei române unite cu Roma*, 14-16 mai 1919, Blaj, 1919, III, 5.
27. CCr., IX 1920, p. 314.
28. M. TH. CARADA, *Acțiunea Sf. Scaun*, p. 74.
29. Un., 1932, nr. 29.
30. Vest., VIII 1932, nr. 9.
31. Vest., VIII 1932, nr. 20 p. 5.
32. CCr., IX 1920, p. 79.
33. *Discursul IPSS Frențiu din 7 mai 1935*. Vest, IX 1935, p. 74. Cfr. și circulara episcopilor uniți dată în 10-11 aprilie 1935 în București, în vederea sinodului electoral.
34. CCr., IX 1920, p. 161.
35. CCr., X, 1921, pp. 39-40.
36. Vest., VIII 1932, nr. 10, p. 2.
37. Un., 27. VIII. 1938.
38. *Congresul preoțimii unite 1919*, VIII, 2.
39. CCr., XV 1926, p. 289.
40. Vest., VII 1931, nr. 13-14, p. 14.
41. Cfr. *Curierul creștin*, a. 1923, 1925, 1927, 1928, 1929 și 1935, nr. 23.
42. Un., 11.VII.1936.
43. Un., 5 și 12. XII. 1936.
44. *Curierul creștin*, 1944, nr. 2-5, p. 9; 1946, nr. 2.
- 44 a. CCr., X 1921, p. 40.
45. Un., 1. XI. 1941.
46. Vest., XI 1935, nr. festiv, p. 8.
47. Un., 23. X. 1937, 16. IX. 1939.
48. CCr., IX 1920, pp. 73-74.
49. Vest., XIV 1938, pp. 23-24; cfr. Șemat. diec. Oradea, 1934.

50. Vest., XV 1939, p. 200.
51. Un., 9. XII. 1939.
52. Un., 14. X. 1939.
53. Sionul rom. XXI, 7. X. 1934, p. 3.
54. Vest., X 1934, nr. 13-14, p. 7.
55. Un., 10. XII. 1938, p. 1.
56. Vest., X 1934, nr. 20, p. 4.
57. Vest., VI 1930, nr. 23, p. 2; VII 1931, nr. 13-14, pp. 8-14.
58. Un., 17. VII. 1943.
59. CCr. XVI 1936, p. 58.
60. Un., 12. IV. 1941, 18. IV. 1942, 3. IV. 1943.
61. CCr., X 1921, pp. 51-53; XIII 1924, p. 33.
62. CCr., X 1921, p. 301.
63. Vest., VIII 1932, nr. 21, pp. 1-2.
64. Un., 21. VIII. 1937.
65. Un., 22. VIII. 1936.
66. Un., 28. VI. 1941.
67. Un., 24. V. 1941.
68. V. PÂRVAN, *Universitatea naț. a Daciei sup.*, în "Lucefărul", București, 1919, p. 115.
69. CCr. XVII 1937, p. 191; Vest., VI 1929, nr. 15-16, p. 5.
70. Un., 10. XII. 1938.
71. Vest., XI 1935, nr. 3, p. 23.
72. Vest., X 1934, nr. 11-12, p. 2 sq.
73. Un., 10. IX. 1938.
74. Un., 28. XII. 1935.
75. CCr., IX 1920, pp. 257-258.
76. Un., 2. XII. 1939.
77. CCr. IX 1920, pp. 56-58, 80-83.
78. Un., 20. II. 1943.
79. Vest., VIII 1932, nr. 9, p. 11.
80. Vest., VIII 1932, nr. 20, p. 8; IX 1933, nr. 22, p. 1.
81. Un., 26. IX. 1942.
82. Curierul Creștin, 1930, p. 98.
83. Un., 11. IV. 1936.
84. Vest., VI 1929, nr. 15-16, p. 2.
85. Un., 7. III. 1936.
86. Un., 11. I. 1936.
87. Un., 26. III. 1938, 9. III. 1940.
88. Vest., XI 1935, nr. festiv (25 apr.), p. 8; CCr. XII 1923, p. 263.
89. CCr., X 1921, p. 140.
90. Un., 10. IX. 1938.
91. Sionul rom. XVI 1929, p. 59.
92. Vest., XI 1935, p. 8.
93. Un., 28. X. 1933.
94. Un., 30. V. 1936.
95. Vest., XII 1936, p. 59.
96. Vest., XIV 1938, p. 28.
97. Vest., XI 1935, pp. 41-42; XIV 1938, p. 43.
98. Vest., XI 1935, p. 89.
99. Vest., X 1934, nr. 11-12, pp. 14, 19; XI 1935, pp. 58-59; Sionul rom. XXI 1934, p. 56; Curierul creștin XVII 1935, pp. 62-63.
100. Vest., XI 1935, nr. 1, pp. 7-9.
101. Un., 28. III. 1936; CCr., XVI 1936, p. 77.
102. Un., 23. X. 1937, 17. V. 1941.
103. Un., 9. XII. 1939.
104. Vest., VII 1932, nr. 19, p. 4.
105. Vest., 5 1929, nr. 15-16, p. 1.
106. Vest., XI 1935, p. 8; XIV 1938, pp. 30, 44.
107. CCr. IX 1920, pp. 169-170, 258.
108. Sionul rom. XVI 1929, p. 78.
109. CCr. X 1921, p. 113.
110. CCr. X 1921, p. 176.
111. Curierul creștin 1930, p. 100.
112. Un., 3. IV 1937; CCr., XVIII 1938, p. 269.
113. CCr., XX 1940, p. 135.

114. Vest., XII 1936, p. 91.
115. CCr., XVI 1936, p. 27 sq.
116. Dr. I. HOSSU, *Cuvântările*, 1928, pp. 32-33.
117. CCr., XVI 1936, p. 27 sq.
118. Vest., VIII 1932, nr. 19, p. 5.
119. CCr. XVIII 1938, p. 462.
120. M. TH. CARADA, *Acțiunea Sf. Scaun*, p. 104.
121. *Ibid.*, p. 105.
122. *Ibid.*, pp. 106-107.
123. Vest., VI 1929, nr. 15-16, p. 3; CCr., XVI 1936, p. 27 sq.
124. Vest., VIII 1932, nr. 21, p. 6.
125. *Ibid.*
126. CCr., XVI 1936, p. 31.
127. CCr. X 1921, pp. 114, 146.
128. CCr. X 1921, pp. 234-235.
129. CCr. IX 1920, p. 314.
130. CCr., X 1921, pp. 31-33.
131. CCr. X 1921, p. 72.
132. CCr., X 1921, p. 171.
133. CCr., X 1921, p. 179.
134. CCr. X 1921, pp. 170-171.
135. CCr., IX 1920, pp. 315, 316; X 1921, pp. 34, 74-75, 107-108.
136. CCr., X 1921, p. 115.
137. Vest., VIII 1932, nr. 21, p. 6.
138. *Patria*, Cluj, 1921, p. 47.
139. *Ibid.*, nr. 67.
140. Un., 1921, nr. 12.
141. CCr. X 1921, p. 171.
142. CCr., X 1921, p. 176.
143. CCr., XI 1922, pp. 297-298.
144. Biserica ort. rom., 1923, p. 951.
145. M. TH. CARADA, *Acțiunea Sf. Scaun*, p. 62.
146. Dr. ONISIFOR GHIBU, *Catolicismul unguresc în Transilvania și politica religioasă a Statului român*, Cluj, 1924, pp. 274-275.
147. CCr., XVI 1936, p. 30.
148. Biserica ort. rom., 1925, p. 79.
149. *Cuvântul*, 13. XI. 1924; cfr. CCr., XIX 1939, p. 725.
150. CCr. XIX 1939, p. 725.
151. Art. în *Cuvântul*, cfr. CCr., XV 1926, p. 61.
152. CCr. XV 1926, pp. 70-71, 141.
153. *Sionul rom.*, XV 1. III. 1928, p. 22.
154. *Convorbiri lit.*, febr. 1924; cfr. Biserica ort. rom., 1925, p. 79.
155. Biserica ort. rom., 1923, p. 951.
156. CCr. XIII 1924, pp. 114-115.
157. Vol. "Glas în pustiu"; cfr. CCr., XVI 1936, p. 30.
158. CCr., XIII 1924, pp. 97-104.
159. CCr., XVI 1936, p. 28.
160. CCr. XIII 1924, p. 46. Pentru a cunoaște izvoarele de inspirație ale acțiunii Mitropolitului Bălan, merită a fi avută în vedere și cartea "Ortodoxia și creștinismul apusean", prelucrată din rusește de Episcopul Nicodem al Hușilor, și tipărită în nr. 12 din "Biblioteca bunului păstor", Sibiu, 1922. (Biserica ort. rom. 1922, p. 158).
161. P. 63. Cfr. și Biserica ort. rom., 1923, p. 535.
162. CCr., XII 1923, pp. 33-36.
163. Un., Paști, 1938.
164. OLIMPIU BOITOȘ, *Progresul cultural al Transilvaniei după unire*, Sibiu, 1942, p. 23.
165. Un., 10. III. 1928.
166. ALEX. LAPEDATU, *Noul regim al cultelor în România*, București, 1928, p. 25.
167. Un., 10. III. 1928.
168. *Ibid.*
169. *Ibid.*, p. 5.
170. Dr. I. HOSSU, *Cuvântările*, pp. 57-60.
171. Un., 10. III. 1928, p. 8.
172. AL. LAPEDATU, *Noul regim al cultelor*, p. 65.
173. "Cuvântul", 1928, nr. 1061; cfr. *Sionul rom.* XV 1928, p. 26.
174. Vest., VI 1929, nr. 15-16, p. 3.
175. Vest., VI 1929, nr. 15-16, pp. 3-4.

176. Vest., VII 1931, nr. 13-14, pp. 4-5.
177. Walter Dirks, directorul revistei "Frankfurter Hefte", vorbind despre publiciști, spune: "Nous autres, nous nous mêlons un peu de tout, et nous recourons a toutes les méthodes qui nous semblent opportunes. Nous passons de l'analyse a l'information, de la prédication a la satire. Il est malaisé de donner a cette entreprise tout le sérieux d'un acte responsable et surtout d'un témoignage chrétien" (L'Humanisme et la Grace, Paris, 1950, p. 190).
178. Un., 21. I. 1928.
179. Vest., VIII 1932, nr. 7, p. 4.
180. Vest., VIII 1932, nr. 9, pp. 6-7.
181. Vest., VIII 1932, nr. 19, p. 4.
182. Vest., VI 1930, nr. 23, p. 7.
183. Vest., VIII 1932, nr. 9, p. 5.
184. CCr. XV 1926, p. 370; AL. LAPEDATU, *Noul regim al cultelor*, p. 22.
185. Vest. VIII 1932, nr. 7, p. 10.
186. Vest., VIII 1932, nr. 7, nr. 9, p. 5.
187. Un., 7. III. 1936.
188. Un., 7. XI. 1936, p. 1.
189. Un., 21. XI. 1936.
190. CCr., XVI 1936, pp. 32-34.
191. Vest., X 1934, nr. 11-12, p. 5.
192. Vest. X 1934, nr. 23, pp. 1-2.
193. M. TH. CARADA, *Acțiunea Sf. Scaun*, pp. 62-63.
194. Vest., XI 1935, p. 147.
195. Curierul creștin, XVII 1935, pp. 149-151.
196. Vest., XII 1936, p. 77; CCr., XV 1936, p. 58.
197. CCr., XVI 1936, pp. 6-7; Vest. XII 1936, p. 38; Un., 11. IV. 1936.
198. Un., 7. III. 1936.
199. Vest., XI 1935, p. 58; Curierul creștin XVII 1935, pp. 61-62.
200. CCr., XVII 1937, p. 297.
201. CCr., XVI 1936, pp. 118-121.
202. Un., 11. VII. 1936.
203. Un., 29. VIII. 1936.
204. Cfr. CCr., XVI 1936, p. 739.
205. Un., 26. IX. 1936.
206. RADU BRATEȘ, *Aspecte din viața Blajului*, Blaj, 1942, p. 163; Un., 7. XI. 1936.
207. CCr., X 1921, pp. 174-175.
208. "Gândirea", febr. 1936; cfr. Un., 8. II. 1936.
209. Un., 2. XII. 1939.
210. *Istoria civilizațiunii române moderne*, I. 1924, pp. 8-9, 12-13; cfr. CCr., XVI 1936, pp. 110-111.
211. *Dialectica naționalismului*, pp. 147-157; cfr. CCr., XVI 1936, pp. 110-111.
212. "Zorile", 5. III; cfr. Un., 7. III. 1936.
213. Vest., XII 1936, pp. 170-171.
214. CCr., XVI 1936, p. 30.
215. *Ibid.*, pp. 78-84, 242-245.
216. Un., 6. IX. 1941; Sionul rom. XXI 1934, p. 68.
217. Un., 9. XI. 1935, 7. XII. 1935.
218. CCr., XVII 1937, pp. 51-54; Vest., XII 1936, p. 95.
219. CCr., XVII 1937, p. 507; Un., 11. IX. 1937..
220. Un., 8. I. 1938.
221. Vest. XIII 1937, pp. 198-200.
222. Vest. VI 1930, nr. 22, p. 6.
223. Un., 28. I. 1939, 1. VII. 1939, 16. XII. 1939.
224. Un., 16. XII. 1939, 30. XII. 1939, 17. I. 1940.
225. CCr., XVIII 1938, pp. 389-409.
226. CCr., XVII 1937, pp. 621-623, 653.
227. CCr., XVIII 1938, pp. 241-242.
228. Un., 16. XI. 1940.
229. Un., 31. XII. 1938.
230. "Păstorul ortodox", Pitești, XX, nr. 2-3; cfr. ILIE DĂIANU, *Unificarea Romană a Bisericilor Române*, Cluj, 1939, pp. 5-6.
231. Păstorul ort., cfr. DĂIANU, *Unificarea*, p. 6.
232. DĂIANU, *Unificarea*, pp. 2-3.
233. *Ibid.*, pp. 6-7.
234. Un., 1. VII. 1939.
235. Un., 18. III. 1939.
236. Un., 27. I. 1940.

237. "România", București, 30 ianuarie 1940. Discursul a fost rezumat la Radio-Vatican în februarie 1940, de către Părintele Frideric Tailliez.
238. Un., 2. III. 1940.
239. Un., 17 și 24. II. 1940.
240. Un., 2. III. 1940.
241. GREGOIRE GAFENCO, *Derniers jours de l'Europe*, Paris, 1946, pp. 188-191.
242. Un., 2. III. 1940; CCr., XX 1940, pp. 229-231.
243. "România", 11. III. 1940; CCr. XX 1940, pp. 229-231.
244. CCr., XX 1940, p. 221.
245. Un., 4. V. 1940.
246. Un., 16. V. 1942.